

Fig. 1. S. Katrine kirke og kloster i 1800'ernes begyndelse, set fra sydøst. Efter oliemaleri af Peder Ussing, i Ribe Kunstmuseum. — *St.-Katrinen-Kirche und -Kloster, von Südosten gesehen.*

RIBE S. KATRINE KIRKE

SORTEBRØDREKIRKEN*.HISTORISK INDLEDNING

NOTER S. 732

DOMINIKANERKIRKEN. Den til S. Katarina indviede kirke er bygget som klosterkirke for dominikanerne, også kaldet sortebrødrene eller prædikebrødrene, der som de første tiggermunke kom til Ribe 1228. Deres kloster grundlagdes fra Lund som det andet i Danmark, samtidig med at ordenen oprettede sin skandinaviske provins, kaldet »Dacia«.¹ Dominikanerne har således tidligt satset på et kloster i den vigtige handelsby, og Ribekonventets betydning fremgår ikke mindst af dets stilling inden for ordensorganisationen. I statutterne for de årlige provinskapitler, der er bevaret for en række år i 1200'erne, rangerer Ribeklostret altid lige efter Lund, og et par gange ses Ribebrødrene at være udvalgt til hele provinsens repræsentant, »definitor«, ved ordenens generalkapitler.²

På et vigtigt provinskoncil afholdt 1246 i Ribeklostret sendtes 12 navngivne brødre fra provinsen til Estland, hvor de skulle grundlægge et kloster i Tallin, som netop igen var kommet på den danske kon-

ges hænder. Dominikanerne var i det hele taget meget aktive i Estlands-politikken og som korstogsprædikanter. Således fik deres prædikanter i Danmark 1232 pavens tilladelse til at give korsfarere 20 dages aflad og til at løse dem, der var bandlyste for mordbrand eller vold mod gejstlige, fra bandet, når de blot erstattede skaden og indvilligede i at deltage i korstoget.³ Ordenens ekspansion i 1200'erne fandt sted i bedste forståelse med kongemagten, som dominikanerne gerne støttede i stridighederne med ærkebisperne i Lund. Interdiktet, som kirken i denne forbindelse påbød, trodsede sortebrødrene åbenlyst; i Ribe holdt de fra 1266 gennem otte år deres kirke åben som den eneste i byen. Disse forhold medførte en skarp reaktion fra paven, af hvis breve det fremgår, at dominikanerne havde udnyttet situationen til at chikanere franciskanerne ved at ophidse befolkningen imod dem, fordi de overholdt interdiktet.⁴

Klosterlivet i den ældste tid belyses gennem vedtagelserne fra provinskapitlerne, der bl.a. indskærpede, at den højtidelige sang efter middags- og aftenmåltidet skulle overholdes, at brødrene ikke måtte gå i »lukkede sko«, men kun i sandaler, at de skulle

* Kirkens officielle navn er Sct. Katharinæ kirke.

opføre sig ydmygt over for præster samt afholde sig fra narrespil og drikkeri.⁵ Klosters anniversarie- eller dødebog, der er delvis bevaret som indbinding til Ribe bys rådstuebog 1596, giver os navnene på en række priorer, lektorer og almisseindsamlere (»terminarii«) samt lægbrødre (»conversi«), novicer og andre, der har hørt til eller haft tilknytning til klostret. En lægbroder betegnes som kok, to som skræddere. Mest interessant er dog den broder Bjørn, der betegnes som »dette hus' første opbygger«. Hans dødsdag var 13. maj; året vides ikke, men hans virke skal måske sættes i forbindelse med opførelsen af den første kirke (s. 697) og klostrets østfløj.⁶ Flere Ribebrodre har i øvrigt været betydelige mænd. Prioren Niels var pavelig pønitentiær (bodsuddeler) og udnævntes 1313 af paven til bisp i Dorpat (Estland).⁷ Andre gjorde sig gældende som prædikanter og ved lærde studier. Mathias Ripensis, der var lektor ved klostret i Ribe, skrev flere prædikensamlinger, hvoraf to bevarede håndskrifter rimeligvis er selvstændige arbejder. Medens denne forfatter hører hjemme i 1200'rne, er året 1473 den eneste tidsfæstelse på den broder Niels af prædikebrødrenes orden i Ribe, der har afskrevet en række værker af filosofisk karakter.⁸

Klostrets indtægter skulle i overensstemmelse med ordenens fattigdomsidealer udelukkende komme fra de troendes fromme gaver og almisser i form af naturalier og rede penge. Landejendom, der skænkedes til brødrene, skulle straks afhændes, da det ikke var dem tilladt at nyde jordrente. Gaverne modtog brødrene hovedsagelig ved almisseindsamling i byen og i form af offergaver i kirken. For tilstrømningen til klosterkirken, og dermed for indtægterne, har det været af stor betydning, at dominikanerne kunne tilbyde en særlig aflad. Således fik ordenens klostre i Danmark 1266 lov at give 40 dages aflad til alle, der viste sand anger, bekendte deres synder samt fromt og andægtigt besøgte dominikanernes kirker på en række store kirkefester og helgendage.⁹

Større gaver tilfaldt brødrene testamentarisk, specielt fra folk, der ønskede begravelse i klosterkirken eller på dens kirkegård. 1286 begravdes bisp Jens af Odense hos prædikebrødrene i Ribe, og 1304 ønskede Cecilie, enke efter marsken Jens Kalv, at blive begravet hos dominikanerne i det kloster, der lå nærmest det sted, hvor hun døde. Dette kloster skulle have 20 mark penge og hendes guld kors, som indeholdt en splint af Herrens kors. Til klostret i Ribe gav hun fem mark penge, hvis hun blev begravet der, og, hvad enten hun blev begravet der eller ej, et psalter, som hendes elskede mand havde givet hende.¹⁰ 1388 betænkte bisp Johannes brødrene med en fole og en tønne smør, »der ligger i Felding kirke«; 1394 skænkede domkirkens kantor Johannes Petersen 100 brød og en tønne øl, og henimod 1500 gav

præsten Peder Madsen fire okser til »alle fattige tiggerbrødre«.¹¹ I flere tilfælde fungerede klostret som en art pensionat i folks alderdom; således indgav Tannis Eriksen sig 1482 med al sin ejendom i sortebrødrerklostret.¹²

En række pavelige afladsbreve til fordel for dominikanerkirken i Ribe kaster lys over dens *senmiddelalderlige historie*. 1392 hører vi, at kirken for henvend 20 år siden var blevet plyndret af ugerningsmænd (måske i forbindelse med Holstenernes indtagelse af Ribe 1368). Siden da havde stedet været ruineret og nærmest ligget øde hen, således at kirken trængte til en ikke ubetydelig reparation. Paven gav derfor aflad til dem, der ville række en hjælpende hånd med kirkens istandsættelse og tilvejebringelse af bøger, kalke, kors, prydelser og paramenter. 1401 gav paven den samme aflad, som kunne opnås ved Kristi Himmelfart at besøge Marcuskirken i Venedig, til dem, der Trinitatis søndag eller de følgende syv dage besøgte klostret i Ribe. Der regnedes tydeligvis med stor søgning, eftersom prioren skulle udvælge otte velegnede præsteviede til at høre skriftemål af alle de Kristi trofaste, der på grund af denne aflad strømmede sammen i klostrets kirke.¹³ Atter 1433 fik klostret en meget betydelig aflad, hele syv år for dem, der hjalp med en hårdt tiltrængt reparation af kirke og kloster; afladen skulle stå ved magt, indtil bygningerne var istandsat i et passende omfang. Pavens grundelse for denne aflad (som naturligvis har bygget på klostrets ansøgning) var en række ulykker, der havde ramt klostret - øjensynlig efter en periodisk opløsning af stiftelsen: Hele tre gange havde prioren og brødrekonventet måttet flytte fra sted til sted, og i byen Ribe, hvortil det sidst var blevet overført, var kirke og kloster tillige med klokketårn (campanile) og andre prydelser brændt og gået op i luer og i sine bygninger så ødelagt, at brødrene i regnvejr ikke havde noget sted, hvor de roligt kunne hvile deres hoved. Derudover havde forskellige personer ved flere lejligheder plyndret kirke og kloster for alle ornamenter, paramenter og andre værdigensstande. Medmindre klostret blev hjulpet med passende reparationer, ville det styrte sammen i bund og grund, og brødrene tvinges til at forlade det og forsømme gudstjenesten.¹⁴

Kirken og klostrets store senmiddelalderlige udbygning antyder, at der herefter virkelig er kommet penge til. 1480 tilsluttede klostret sig ordenens reformbevægelse, der søgte at imødegå en tiltagende slappelse af klostertugten. Ikke mindst virkede reformbevægelsen for et salg af de jordegodser, som klostrene uanset regelens forbud havde erhvervet.¹⁵ Muligvis hentydes der til klostrets nylige reformering, når det i et pavebrev 1486 hedder, at brødrene i Ribe for størstedelen levede af de almisser og gaver, der blev givet af den store mængde af troende, som

Fig. 2. Klostergården med nordre og østre korsgang. NE fot. 1954. — *Klosterhof; Nördlicher und östlicher Kreuzgang.*

Trinitatis søndag plejede at strømme sammen i S. Katrine kirke for at nyde godt af den aflad, kirken havde modtaget i 1401. Denne aflad bevilligede paven nu flyttet til de 10.000 martyrs (ridderes) dag, eftersom Trinitatis søndag – noget upraktisk – også var domkirkens indvielsesdag, og dér fejredes med stor højtidelighed og andægtig deltagelse af folket. Afladen gjaldt dem, der rakte en hjælpende hånd til klostrets og kirkens reparation og vedligeholdelse og til brødrenes underhold.¹⁶

Om klostrets sidste år findes ingen nærmere oplysninger, men sortebrødrene må være blevet udjaget senest 1537 samtidig med gråbrødrene (s. 847), eftersom byens borgmestre og råd i forening med de lutherske prædikanter omkring årsskiftet 1536-37 foreslog sortebrødrekirken som sognekirke (jfr. s. 119). Samtidig anmodedes kongen om, at klosterbygningerne måtte gøres til et hospital for fattige, såre og syge folk. Ønsket om at gøre kirken til sognekirke imødekom Christian III i marts 1537, medens den formelle oprettelse af hospitalet lod vente på sig til 1543 (jfr. s. 819).

SOGNEKIRKEN. Bestemmelsen om, at byen for fremtiden kun skulle være opdelt i to sogne, fulgtes op af en anden, som gik ud på, at de hidtidige sognekirker skulle lægges øde, og deres sten bruges til forbedring af de fremtidige sognekirker, domkirken og sortebrødrekirken (jfr. s. 828). Det nyoprettede S. Katrine sogn kom til at omfatte de gamle S. Hans, S. Peder og S. Nikolaj sogne samt Hellig Gravs (og S. Bartolomæus?) sogn (jfr. s. 119). S. Katrine kirke regnedes for en kapitelskirke, muligvis fordi den havde overtaget sognerettigheder fra kapitelskirker som S. Peders og Hellig Gravs (jfr. s. 837, 845). Også magistraten havde dog betydelig indflydelse ved præstekaldelserne, ligesom byens repræsentanter ikke blot i forening med ærkedegne hørte værgernes regnskab, men endog gav sig af med at sælge gravsteder.¹⁷

Fra slutningen af reformationsårhundredet begynder tingsvidner og andre kilder at skildre bygningens store forfald og kirkens elendige økonomi. Ganske vist var den nye sognekirke ved nedlæggningen af de gamle sogne kommet i besiddelse af ganske mange

jorder og ejendomme, men ifølge Kinch (II, 553) gav de næsten ingen indtægter, fordi størstedelen var bortgivet i arveligt værg for en meget ringe afgift. Det er betegnende, at kirken 1613 måtte tage afgift af folk, der tørrede tøj på kirkegården, og at den først 1640 fik løfte på, at den for fremtiden måtte nyde indkomsten af nogle den tilhørende enge – men først når de blev ledige. En »Brupande« (bryggekedel), som var skænket af enken efter kapellanen Iver Kristensen Holm (†1635), udlejede kirken for 5 rdl. om året (Kinch II, 320, 560).

Det dystre billede, som tidligere nævnte pavebreve tegner af kirkebygningens situation i middelalderen, var næppe overdrevne. En elendig byggrund har til stadighed været en trusel mod klosteranlæggets huse. Den nuværende kirke, den tredje på stedet, var således knap hundrede år gammel, før den truedes af sammenstyrtning. I et tingsvidne fra 1583 beklager byens 24 sogne- og dannemænd »at det er stor skade, at kirken ikke har fået hjælp i hendes bygning for 20 år siden, thi den er nu så forfalden, at folk står i livsfare fordi hvælvingerne og deres buer (»svibofferne«) vil falde ned, og man kan ikke stå tørre i stolene, når det regner og sner. Hvis hun ikke får hjælp i tide, da falder hvælvingerne og buerne let ned«.¹⁸

Mærkværdigvis nævner tingsvidnet intet om, at bybranden 4. sept. 1580 skulle have skadet kirken, for Jacob Rasmussen Holst Guldsmid fortæller i sine optegnelser, at »en stor hob af hospitalet oc Sortebrødre kirke« brændte ved denne lejlighed (Degn 1971, s. 190). Men måske var det denne ulykke, som satte gang i de meget store reparationsarbejder, som ses at være gennemført i 1580'erne. Den økonomiske baggrund skal antagelig søges i et kongebrev af 9. dec. 1580; heri fik kirkeværgerne for de kommende fire år overladt kronens korntiende af Brøndum sogn (Skast hrd.) til kirkens bygning. Samme tiende blev på ny givet til kirken 28. feb. 1591 – nu kun for to år, og med besked om, at der af alle de borgerlig, der begravdes i kirken og på kirkegården, skulle svares rimelige jordfærdspenge, kirken alene til bedste.¹⁹

Selv med disse tilskud var det ikke lykkedes at få kirken på fode overalt. I begyndelsen af 1600'erne stod vestenden på fald, ja en del var allerede nedtaget for farens skyld. Det skriver ærkedegnen 1617 i sin regnskabsbog, hvor han tillige forklarer, hvorfor man valgte – i stedet for støttepiller – at stive gavlen af med et tårn endnu samme år.²⁰ Ved dette overraskende tårnbyggeri, der er beskrevet s. 726, pådrog kirken sig en gæld, der fremover satte en stopper for

Fig. 3-4. 3. Aftryk af dominikanernes konventsegl, 1300'erne, under et brev fra 1514 (s. 690). 4. Aftryk af dominikanerpriorens segl, o. 1500, under et brev fra 1514 (s. 690). RA fot. 1980. — 3. *Abdruck des Konventsiegels der Dominikaner. 14. Jh., unter einem Brief aus dem Jahr 1514.* 4. *Abdruck des Siegels des Dominikanerpriors, um 1500, unter einem Brief aus dem Jahr 1514.*

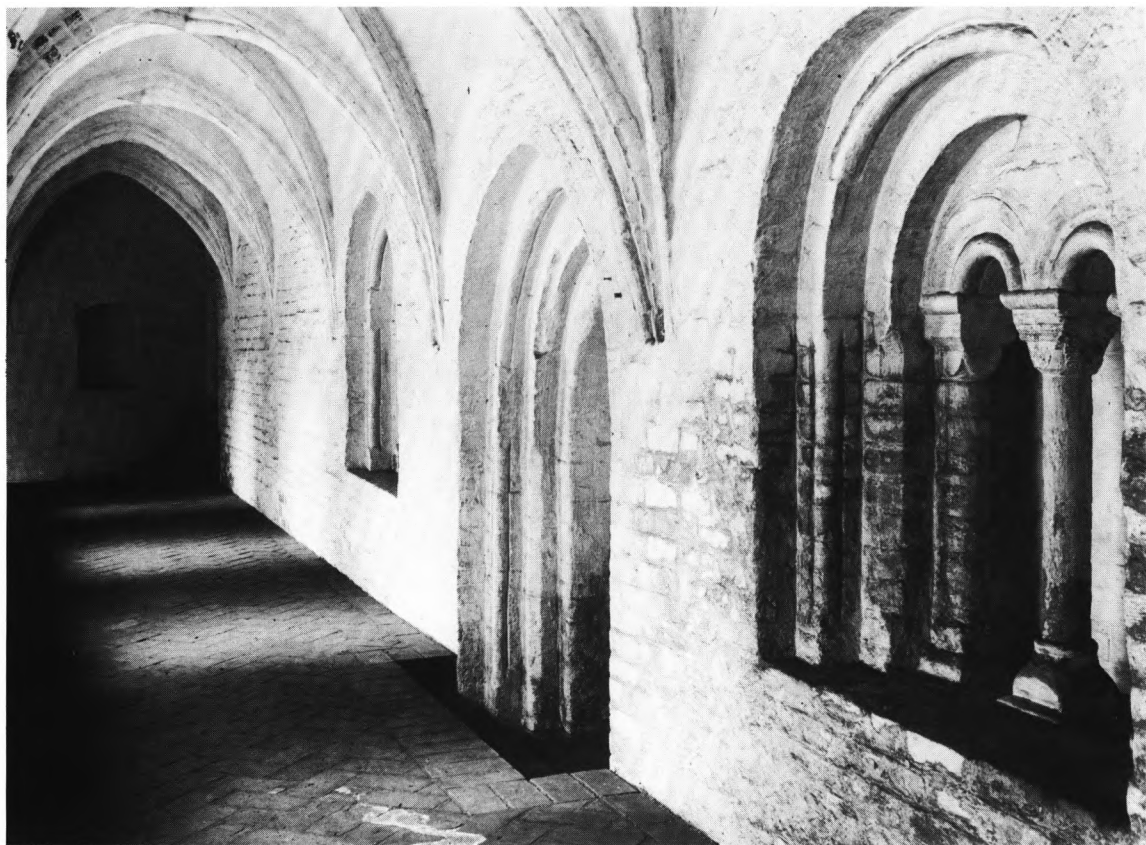

Fig. 5. Østre korsgang, set mod kirken i nord. Døren og de flankerende, søjledelede åbninger førte til kapitelsalen i klostrets $\dagger$ østfløj. NE fot. 1954. — *Östlicher Kreuzgang, gegen die Kirche im Norden gesehen. Das Tor und die es flankierenden, säulenunterteilten Öffnungen führten zum Kapitelsaal im Ostflügel des Klosters.*

selv nødvendige reparationer, medmindre der kom hjælp fra anden side. Det skete efter stormen 1634, da ærkedegnens kirker blev pålagt en afgift, og på ny 28. juli 1673, da kongen gav tilladelse til, at materialerne fra S. Peders kirke måtte bruges til Katrine kirkes reparation. Efter en slem stormskade 1685 bevilgedes tagsten på slottet, hvorfra man også i de følgende år hentede flere tusinde mursten.²¹

En omfattende istandsættelse gennemførtes 1745-46 af murermester N. H. Rieman fra Skive, der få år i forvejen havde deltaget i domkirkens renovering (s. 332f.). Den detaljerede kontrakt giver ikke blot god besked om, hvilke arbejder han udførte, men den er frem for alt den vigtigste kilde til vor viden om, hvordan både kirke og tårn oprindelig så ud (s. 719).

1843, da den dårlige byggegrund på ny havde tilføjet bygningen store skader, ønskede nogle medlemmer af byens styre kirken nedrevet til fordel for domkirken, der manglede penge til at videreføre sin egen restaurering (sml. s. 345f.). Egentlige restaureringsplaner for S. Katrine dukker først op i århund-

redets slutning; det første projekt, udarbejdet af bygningsinspektør L. A. Winstrup, det næste af domkirkens arkitekt H. C. Amberg (s. 719). På grund af kritik fra Det særlige Kirkesyn trak Amberg sit forslag tilbage, og umiddelbart efter, i 1917, blev opgaven overdraget Harald Lønborg Jensen. Allerede året efter kunne man gå i gang med en fuldstændig fornyelse af kirkens fundamenter, den væsentligste forudsætning for en fremtidig sikring af kirkebygningen. Restaureringsarbejdet, der også omfattede klosteranlægget, afsluttedes 1932 (s. 723).

ALTRE OG KAPELLER. *Højaltret.* I forbindelse med afladen til fordel for kirkens istandsættelse 1392 (s. 686) udstedtes et særligt afladsbrev for kirkens højalter. Da dette var fuldstændig ødelagt, tilstodes der aflad til alle, som årligt på altrets indvielsesdag andægtigt besøgte det og rakte en hjælpende hånd til dets istandsættelse og udstyrelse med lys, alterklæder, prydelser, bøger, kalke og billeder.²²

De fire *sidealtre*, hvis indvielseshelgen kendes, udgør uden tvivl kun en beskedent del af de mange, der

engang har været i kirken. 1461 omtales et *Vor Frue alter*, hvor Peder Skram til Voldbjerg (Hee sogn, Ringkøbing amt) stiftede to ugentlige messer, »om Fredag af det hellige Kors og en sunge Messe hver Lørdag af Vor Frue«. Videre stiftede han to årlige begængelser (sjælemesser), »tredie Dag efter Domini Dag og tredie Dag efter Katherine Dag«, for sig, sine to hustruer samt forældre og børn.²³

Et *Vor Frue kapel*, hvor ribeborgeren Peder Larsen og hans hustru havde »en særlig andagt«, fik 1500 seks kardinalers aflad à 100 dage på fem store kirkefester; på brevets bagside har en af brødrene omhyggeligt opregnet, at det indeholdt 500 dages aflad. Afladen var begrundet med, at kapellet des ivrigere skulle æres af Kristi trofaste og repareres og vedligeholdes passende på bygningen og sikres anstændigt med hensyn til bøger, kalke, lys, kirkelig prydelser og andre ting, der var nødvendige for gudstjenesten.²⁴

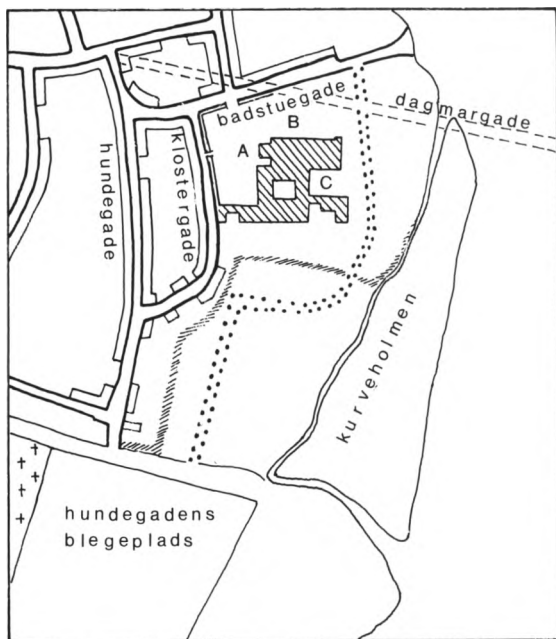
Trefoldigheds alter. 1501 skænkede borgeren Anders Poulsen engen Korsholm til klostret imod to årlige begængelser for sig selv, sin hustru Karin, deres børn og forældre ved Trefoldigheds alter. Den

første skulle holdes »3. Dagen efter Johannis baptists Dag om sommeren og den anden den 3. Dag efter Andree Dag, med alle Brødre, som den dag til stede er, og med en vigiliat at synge om Aftenen og sunge Messe at holde om Morgen den næste«.²⁵

5. *Augustins alter*? Et kalkmaleri af S. Augustin (s. 731) har formentlig hørt til et alter viet denne helgen.

For klostret og dets priorer kendes tre *seglafttryk*. Under et brev fra 1309 er bevaret prioren Niels' besegling, der efter bogstavtype og ikonografi næppe er meget ældre end brevet. Den peripatetiske majuskelindskrift lyder: »s(igillvm) prioris fra [trvm] predicator(vm) rip(ensis)« (segl for prædikebrødrenes prior i Ribe). Den stående Maria med barnet holder sin kâbeflig over den knælende prior. På sortebrødrenes mageskiftebrev med domkapitlet 1514 findes både konventets og prioren Niels Clausens besegling. Konventets (fig. 3), der må være udført med en mere end 100 år gammel stampe, har peripatetisk majuskelindskrift: »s(igillum) convent(vs) fratrvm predicat(orvm) ripen(sis)« (konventssegl for prædikebrødrene i Ribe). Under en gotisk arkitektur-opbygning står S. Katarina kronet med bog og martyrpalm, mens to prædikebrødre knæler ved hendes fødder. I feltet majusklerne: »[sanct]a caterina«. Priorseglet (fig. 4), fra o. 1500, har peripatetiske minuskler: »s(igillvm) prioris ripen(sis) [d]omus predicator(vm)« (ribepriorens segl for prædikebrødrenes hus). Under en arkitekturbaldakin står S. Katarina med sværd og marterhjul.²⁶

Fig. 6. Situationsplan 1858, med indtegnning af den 1870 gennembrudte Dagmarsgade. Kirkegårdens gamle afsnit angives ved: A. Øvre kirkegård, B. Nedre kirkegård, C. Lindegården. Tegnet af MN efter Trap 1. udg. 1858. — *Lageplan 1858 mit Angabe der 1870 durchgebrochenen Dagmarstr. (Dagmargade). Die alten Friedhofsabschnitte sind bezeichnet mit: A. Oberer Friedhof. B. Unterer Friedhof. C. Lindenhof.*

BELIGGENHED OG KIRKEGÅRD

NOTER S. 732

BELIGGENHED. Kirken danner nordfløjen i dominikanernes firlængede klosteranlæg. Skønt kun beliggende et par hundrede meter østen for domkirken, lå den grund, som sortebrødrene fik overladt, uden for den middelalderlige bydels grænser, på et tilsyneladende meget sumpet terræn ned til åen (jfr. fig. 6). Men selv om den som byggegrund betragtet har været elendig, må den i kraft af sin beliggenhed have været ideel for tiggermunke, der havde brug for at være, hvor mange mennesker færdedes. Og det må netop have været tilfældet her, hvor grundens nordre grænse rakte frem mod den nuværende Badstuegade, det strøg, der fra oldtiden – via et vadested – må have ført den nord-sydgå-

Fig. 7. Kirken, set fra det nedlagte kirkegårdsområde (Lindegården) i sydøst. I baggrunden muren til østre korsgang. LL fot. 1980. — *Die Kirche, vom Gelände des aufgelassenen Friedhofs im Südosten gesehen. Im Hintergrund die Mauer des östlichen Kreuzgangs.*

ende færdsel over Ribe å (sml. s. 117 med fig. 24).

Omtrent ved den tid, da brødrene gav sig i kast med opførelsen af deres første kirke på stedet – der lige som den nuværende dannede nordfløjen i klosteranlægget – ændredes byens trafikale forhold imidlertid fuldstændigt. Hovedfærdselsåren fra nord til syd blev flyttet vestover på dæmningerne, som bærer den nuværende hovedgade (sml. s. 112f.).

Klostergrunden har bevaret meget gamle grænser undtagen mod nord, hvor området mellem Badstuegade og kirken 1928 blev udlagt til torv (sml. s. 695). Sydgrænsen falder sammen med byens, og mod vest kantes grunden af Klostergade-Hundegade, mod øst af en bebyggelse fra dette århundredes begyndelse. Den er opført på Kurveholmen, et område,

som på ældre afbildninger tegner sig som en langstrakt sandbanke ved å-bredden (jfr. byplanen fra 1797, s. 62, fig. 3). Terrænforhold og vejforløb på klostergrunden ved 1800'ernes midte (fig. 6) kan måske tolkes derhen, at den sydøstre del af den nuværende klosterhave er anlagt på en tilsvarende å-aflejret sandbanke. Da flere jordstykker i den sydlige del af haven først i senmiddelalderen er kommet i sortebrødrenes eje (Kinch I, 530f.), må den byggegrund, de overtog 1228, have været betydelig mindre end det område, der nu tilhører kirke og kloster. – Om grundforholdene under kirken s. 697.

KIRKEGÅRD. Siden sognets kirkegård 1807 flyttedes til S. Hans Holm (s. 813), har den gamle Sortebrødre eller S. Katrine kirkegård

Fig. 8. Kirkegårdsmuren og portalen mod Kloster-gade. Trappen består af kasserede gravsten (s. 692, 779, 791). EN fot. 1984. — *Friedhofsmauer und Portal zur Klostergade. Die Treppe besteht aus ausrangierten Grabsteinen.*

henligget som et anlæg omkring kirken. Kirkegården omfattede ved nedlæggelsen området nord og vest for kirken, afgrænset i vest af Klostergade, i nord af Badstuegade og i øst af kirkens kálhave, der strakte sig øst for kirken ud mod Kurveholmen. Endvidere havde siden 1768 den såkaldte *Lindegård* sydøst for kirken været inddraget til begravelser (jfr. fig. 6C).²⁷ Den gamle kirkegårds omfang fremgår dels af en byplan fra 1797 (s. 62, fig. 3), dels af en situationsplan fra midten af 1800'erne, der dog ikke viser, hvor kirkejordens afgrænsning mod káljorden i øst har forløbet (fig. 6). Kirkegårdens *hovedport* var mod Badstuegade, lige ud for Sortebrødregades udmunding, og en mindre *låge* fandtes mod Klostergade lige ud for kirkens tårn. Hegningen er på situationsplanen angivet som en mur mod Klostergade og det øverste stykke af Badstuegade. Mod den nedre del af Badstuegade tjente et gærde af træ. Et sådant adskilte også kirkegårdsområdet fra kálhaven, medens Lindegården i syd afgrænsedes af en mur ind til hospitalet.

Efter at kirkegårdsområdet nord for kirken 1870 blev gennemskåret af Dagmarsgade og

1928 helt har givet plads for Klostertorvet (jfr. s. 829, fig. 2), er det nu kun anlægget vest for kirken og Lindegårdshaven i øst, der giver mindelser om den gamle kirkegård.

Anlægget vest for kirken, der har fået sine nuværende terrænformer ved afgravning i forbindelse med restaureringen 1918-32, henligger med plæner og bede og en bevoksning af popler, kastanje, lind og elm. Mod syd afgrænses området af et enetages bindingsværkshus (Klostergade nr. 1) og dets sidebygning, som danner forbindelsesled til klostrets vestfløj. (De to huse hører klostret til, men har i perioder tjent kirken som klokkebolig). Klostrets vestre længe og kirken begrænser området mod øst, og mod Klostertorvet er der et stengærde og en lav mur. Mod Badstuegade i nordvest og Klostergade i vest falder grænsen sammen med kirkegårdens gamle hegn. Indkørslen fra Badstuegade, den gamle hovedport, har køreport og fodgængerlåge med tremmefløj mellem murede piller med cementafdækning og kuglespir. Indgangspartiet er opført 1800 af murermeister L. Schade i forbindelse med en udvidelse.²⁷ To mindre piller fra samme tid flankerer indgangen fra Klostergade (fig. 10, 8). De teglhængte munkestensmure er fornyet i de gamle sten 1932 (mange med teglstemplet »K«) og i 1960'erne beskåret nogle skifter i højden. I Badstuegademurens inderside blev der 1932 indmuret en række ældre gravsten og -fliser (jfr. s. 779). Gamle gravsten blev ved samme lejlighed lagt som trin i den trappe, der fra Klostergadeporten fører ned i anlægget.²⁸ *Lindegårdshaven* (fig. 7), med et stort, gammelt kastanjetræ, indgår i et lille anlæg øst for kirken, hegnet af et lavt trådhegn. I syd står et stykke af den mur, der 1777 opførtes mellem den nyudlagte kirkegårdsjord og hospitalshaven.²⁷

Tiden indtil 1807. Kirkegården må være lige så gammel som klostret, men findes først direkte nævnt 1514.²⁹ Prædikebrødrenes begravelsesplads omfattede både klostergården (jfr. s. 780) og området nord og vest for kirken, den egentlige Sortebrødre kirkegård. Den fulgte ved hospitalets udskillelse 1536-37 med kirken og blev begravelsesplads for det nyoprettede

Fig. 9. Kirken med det delte tag fra 1745-46 (s. 720). Set fra syd. Hude fot? — *Die Kirche mit dem geteilten Dach von 1745-46, von Süden gesehen.*

sogn. Kirkegårdens middelalderlige *afgrænsning* lader sig ikke nærmere fastslå. Klostergade synes nemlig først at være anlagt på reformationstiden, og i nord har der i gammel tid været bebyggelse langs Badstuegades sydside.³⁰ Forholdene søgtes regulerede ved et kongebrev 28. febr. 1591, som påtalte, at der tidligere havde fundet stor uskikkelighed sted på S. Katrine kirkegård. Der var blevet bygget forskellige huse og bygninger på den, hvorved den var blevet så lille, at der næppe var plads til dem, der skulle begraves. Nu var der efter ildebranden (1580) atter skabt plads, idet man for kirken penge havde købt et stort hussted, som var bygget inde på kirkegården. For fremtiden

forbødes det alle indbyggere i Ribe og andre at opføre bygninger på kirkegården; de bygninger, der allerede var opførte, skulle enten igen afskaffes eller i mindelighed afhandles, og kirkegården siden altid være ryddelig, så den kunne bruges til at begrave de afdøde sognefolks lig i.¹⁹ I de følgende år foretog kirken en række sådanne opkøb, der i løbet af 1600'rne må have givet kirkegården nogenlunde dens senere kendte omfang.³¹

Endnu den ældste afbildning af kirkegården, Resens fra o. 1670, viser et enkelt, stort hus på Badstuegades sydside, byens gamle mønt (fig. 11). Gengivelsen af kirkegården er i øvrigt ganske skitse-mæssig. *Kirkegårdens indgange* er

Fig. 10. Kirkegårdens nordvestre port (s. 692). Herluf Lykke fot. 1932. — *Nordwesttor des Friedhofs.*

vist på samme sted som de nuværende. Porten mod Badstuegade omtales tidligst 1615 og kaldes gerne den store port eller stette til forskel fra den lille mod Klostergade. Regnskaberne anfører til stadighed reparationer af indgangene og rydning af de *friste*, der lå i dem for at holde dyrene ude. Det er ikke altid lykkedes, således måtte Bertel og Jens Klokke 1699 rense på kirkegården og opfylde de huller, som svin havde oprodet. 1673 istandsattes stetterne med nye brunmalede porte. 1684 måtte Jens Klokke lægge »fem egebjæle på risten for dens brøstfældigheds skyld og for at folk des sikrere kunne komme over«. Efter nogle måneder kunne der anskaffes en ny rist, hvortil medgik 375 pd. jern og fire stykker eg til ramme. Atter 1744 betaltes for den liden rist at gøre af ny, og ved samme lejlighed fornyedes stakitportene.²⁷ *Hegningen* af kirkegården bestod ved 1600'ernes midte – som ved kirkegårdens nedlæggelse – af teglhængt mur mod Klostergade og øvre del af Badstuegade, medens plankeværker øjensynlig

tjente mod denne gades nedre del og mod kirkehaven i øst. Klostergademuren, benævnt som »den lange mur« istandsattes 1666 med 1800 hele mursten og 160 »hualsten« (munke- og nonnetegl?). I forbindelse med Lindegårdens inddragelse til begravelser 1768 blev området hegnet med et plankeværk. Ind mod hospitalets have opførtes ni år senere en mur og et dige; kirken og hospitalet betalte hver halvdel. 1784 fandtes murene om S. Katrine kirkegård på visse steder næsten faldefærdige, og det skønnedes fornødent at nedtage og ommure et godt stykke af Klostergademuren. Den blev samtidig forhøjet lidt, »at creaturene, som driver der forbi, ikke med deres horn kunne beskadige taget«.³²

1617 blev der lagt stenbro fra risten (dvs. fra den store port) til det nyopførte tårn. Denne adgangsvej har formentlig dannet grænse mellem de to dele, hvori begravelsespladsen fra gammel tid var opdelt: En øvre kirkegård mellem kirken og Klostergade og en nedre nord for kirken. Begravelsesområdet opdeltes endvidere af forskellige hegn opsat inde på kirkegården, således færdigedes 1699 et plankeværk på øvre kirkegård mellem kirken og muren. Ligesom ved domkirken blev der 1704 pyntet

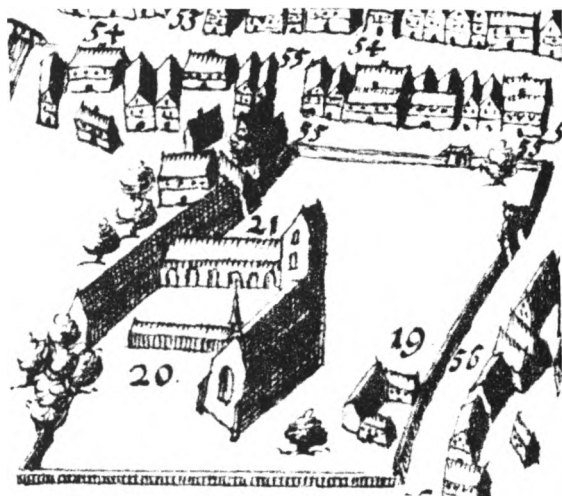

Fig. 11. S. Katrine kirke og kirkegård, udsnit af bykort til Peder Resens Atlas o. 1660. — *St.-Katrinen-Kirche und Friedhof Ausschnitt aus dem Stadtplan in Peder Resens Atlas um 1660.*

op og nyplantet på kirkegården, idet der blev sat 14 nye lindetræer beskyttet af »huse«, som maledes af Hans Willumsen (jfr. s. 124).²⁷ Initiativtageren har måske været Terpager, der i sin notebog har gjort flere optegnelser om beplantningen på S. Katrine kirkegård. 1720 anfører han, at der stod seks gamle træer på »øvre kirkegaarden« og tre på den nedre. Der var nogle, der sagde, at det var »Eesk«, andre at det var »Eeg« og atter andre, at det var »Skaalde«. Senere fik han opklaret, at træerne var lind, poppel og ask.³³

Tiden efter 1807. Med begravelsernes ophør skete der ikke i første omgang forandringer på det gamle kirkegårdsområde. 1851 anlagdes et murstensfortov omkring kirken, og 1858-59 foretoges en større reparation af »ringmuren«, der ligesom plankeværkerne til stadighed havde været i en dårlig tilstand.³⁴ Dagmarsgades anlæggelse 1870 tværs over den gamle nederkirkegård efterlod kun et smalt, trekantet jordstykke langs kirkens nordmur; det beplantedes med en række træer som led i en allé langs den nye gade. På dette område, der var hegnet med trådhegn, opsattes 1906 efter vandværksudvalgets ønske en springvandsfigur, der efter Klostertorvets udlægning er flyttet til et lille anlæg foran vandtårnet i Dagmarsgade.³⁵

Bebyggelse på kirkegården. Sydøst for kirken opførtes 1937 et beskedent ligkapel af røde mursten og dækket med et lavt valmtag (arkitekt H. Lønborg Jensen).³⁶ Bortset fra de ovenfor omtalte ðhuse, der i 1500'rne stod på kirkegården — antagelig mod nordvest — har man kun sikre oplysninger om et tømret ðklokkehus, der

forsvandt, da kirken 1617 fik sit nuværende tårn (s. 726). Det omtales da som forrådneth og forfaldent af ælde samt dertil så lavt og nedrigt, at kun de nærmestboende kunne høre klokkerne; det kunne »de bedste og fornemste sogne-mænd, som bor ved Nørreporten og ved Sønderporten« derimod ikke, og det havde de tit og ofte beklaget sig over.²⁰ Om Bertel klokkers hus, omtalt 1692, har haft plads på kirkegården, er uvist.²⁷

Præstegården. 1558 blev »Sognegården« (nu Bispegade nr. 6), der havde været bolig for sognepræsten ved domkirken, overladt S. Katrine kirke som præstebolig, således at han kunne bo i sit eget sogn (jfr. s. 142). I kirke-regnskaberne for 1861-62 anføres udgifter til nedrivning af den gamle præstegård og opførelse af den nye.²⁷

Mindesten. 1) »Til Minde om de under Kampene for Sønderjylland faldne Krigere fra Ribe Købstad og Herred«. Granitsten, ca. fire m høj udført efter tegning af arkitekt Carl Brummer. Monumentet indviedes 14.juli 1914 og stod frem til 1928 i et lille anlæg ved Dagmarsgades nordside; nu ved kirkens nordvesthjørne ud til Klostertorvet. 2) Rejst over Ribe-borgere, der gav livet i kamp for frihed 1940-45. Ved kirkens nordvesthjørne.

Katharinabrønden, opsat 1928 på Klostertorvet, er af granit, udført af Anders Bundgaard. Omkring midtsøjlen, der krones af S. Katarina, står fire figurer: en kriger, en borger, en munk og en luthersk præst. På kummens østside gyder en munk (i relief) vand fra et anker ud i en mindre kumme.³⁷

Fig. 12. Interiør, set mod øst (sml. fig. 30). V. Hermansen fot. 1946. — *Interieur, gegen Osten gesehen.*

KIRKENS BYGNINGSHISTORIE

NOTER S. 732

INDLEDNING. Den nuværende kirke danner nordfløjen i klosteranlægget og strækker sig til lige et godt stykke øst for dette. Bygningen, der stammer fra senmiddelalderen, er et treskibet, hvælvet langhus. Oprindeligt var det dækket af et stort fællestag og forsynet med et messeklokkespir over østgavlen (sml. fig. 20). Tagformen ændredes 1745-46, da midtskib og sideskibe fik selvstændige tage. Formen bibeholdtes ved restaureringen 1918-32, og derfor fremtræder kirken nu som en pseudobasilika, det vil

sige, at midtskibets mure hæver sig vinduesløse over sideskibenes lavere tage.

Når kirken nu præsenterer sig som et ensartet, senmiddelalderligt bygværk, er billedet ikke helt forkert. Kirken (nr. 3) er blevet til som en meget stor udvidelse af forgængeren (nr. 2), hvorfra kun en ca. 30 m lang mur er overtaget, nemlig det stykke, som danner ydermuren i søndre sideskibs fire vestlige fag.

Den ældre kirke (nr. 2), som måtte vige pladsen o. 1450, var enskibet og af længde som den

netop omtalte mur; denne nok så beskedne bygning var imidlertid en afkortet, gotiseret udgave af sortebrødrenes første (sten)kirke (nr. 1), der må have været opført o. 1250. De tre kirkers eneste synlige bindeled er således den 30 m lange mur, der skiller den nuværende kirkes søndre sideskib fra klostergårdens nordre korsgang.

Nummerbetegnelsen blev indført ved de arkæologiske undersøgelser 1918f. og går stadig igen i den trykte litteratur. For ikke at øge forvirringen vil den også blive brugt her, selv om »nr. 2« egentlig ikke er et nybyggeri, men kun en ombygning af nr. 1 og derfor – ifølge nærværende værks principper – burde behandles som sådan.

Bygningsbeskrivelsen indledes med et afsnit om byggegrund og fundamenter (s. 697), hvorefter de tre kirkebygninger omtales i kronologisk rækkefølge, nr. 1 (s. 697), nr. 2 (s. 702) og nr. 3, den nuværende bygning (s. 704).

BYGGEGRUND OG FUNDAMENTER.

Ribe by hviler på en hedeslette dannet af smeltevandsaflejringer fra sidste istid. Denne hedeslette er sine steder overlejret af indlandsklitter som den, domkirken står på (sml. s. 112f.). Andre steder er sletten gennemskåret af uddøde å-lejer og moser dækket af metertykke affaldslag, og det er en sådan ustabil jordbund, klosterkirken hviler på.³⁸

Forud for og under restaureringen 1918f. gennemførtes grundige undersøgelser af mureværk og fundamenter ved arkitekterne C. M. Smidt³⁹ og Axel Hansen.⁴⁰ Samtidig påbegyndtes udgravninger af de store huller, som skulle give plads for en fuldstændig nyfundering af kirken (s. 720).⁴¹ – Undersøgelsesresultaterne giver ikke blot et godt billede af bundforholdene, men de fortæller også en masse om, hvilke store problemer sortebrødrene har stået for, da de skulle forberede deres byggeri på stedet.⁴²

Den faste sandbund ligger 5,5-6 m under kirkens nuværende gulv, muligvis svagt faldende mod åen i øst og noget stærkere mod nord. Hvad der ligger herover består af englag og klæg samt rodede affaldslag. Kirkens sydmur -

både den ældre vestre del og den yngre østre – er rejst oven på en 7 m bred og 5,5 m dyb, sandfyldt grøft. Da denne lange, lige grøft ikke kan være et gammelt åleje, må der være tale om en gravet kanal eller en rende til afvanding af et sumpet areal, måske en afsnøret å-arm vest for kirken. Oprensningen af denne ældre grøft og dens »omdannelse« til fundament har været en nødvendig del af de grundforbedringsarbejder, som munkene har måttet udføre, før de kunne gå i gang med den første kirke på stedet. Men hele grunden har måttet forbedres. I de par felter, hvor resterne af denne kirkes nordmur blev fundet, kunne man ved undersøgelserne fastslå, at alle bløde jordlag var udskiftet med rent sand, dog kun i et omfang, der nogenlunde svarede til bredden af den ca. 125 cm tykke mur.

Også forberedelserne til den senmiddelalderlige kirkebygning (nr. 3) har været meget omfattende. Både ydermure og arkadepiller kom til at hvile på slyngværk, bygget op af tre lag træstammer (el, elm, fyr og bøg) med en diameter på 30-50 cm. Dette slyngværk viste sig for nordmurens vedkommende at være anlagt på fast bund, medens det under arkadepillerne lå ca. én meter højere, »på løs klæg og sølet jord«. Over slyngværket var der støbt et fundament af murebrokker i stærk kalkmørtel (fig. 43); under nordmuren var støbelagene dog uregelmæssige og ifølge Smidt³⁹ undertiden skilt af rene jordlag.

DEN FØRSTE (†)KIRKE. Nr. 1

NOTER S. 732

Den senromanske (†)teglstenskirke, hvormed sortebrødrene påbegyndte klosterbyggeriet, var ikke nogen lille kirke, men dog beskeden i sammenligning med den nuværende. Forberedelserne til byggeriet må være startet hurtigt efter, at ordenen 1228 havde slået sig ned i Ribe; men den dårlige byggegrund har som nævnt krævet så omfattende regulerings- og funderingsarbejder, at kirken tidligst har kunnet tages i brug efter 1200'ernes midte.

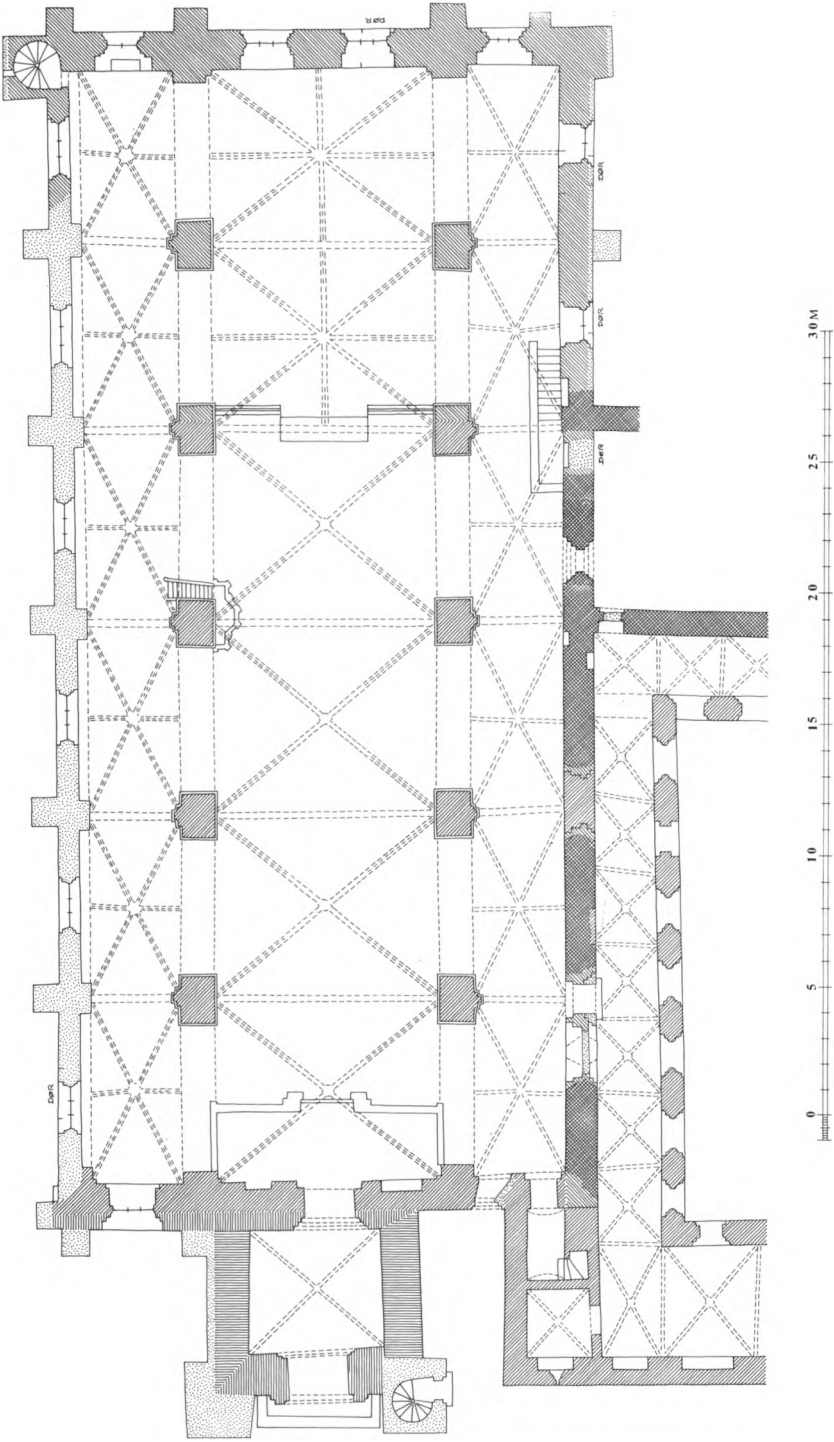
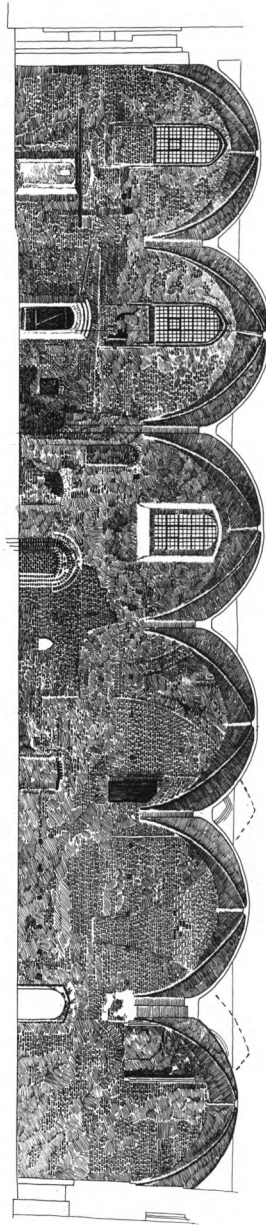
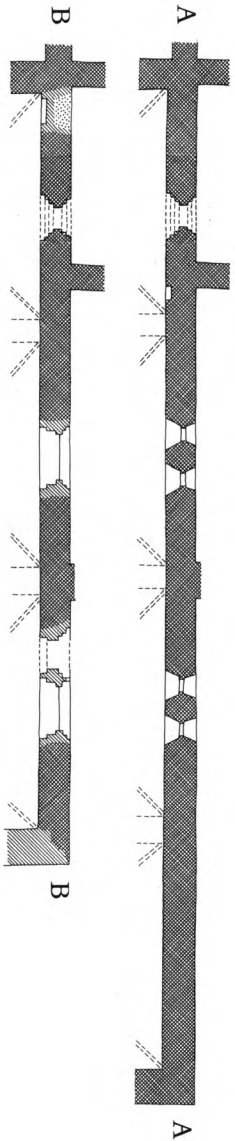

Fig. 13. Plan. 1:300. Øst opad. Målt af Axel Hansen 1918f. Suppleret af EIM, tegnet af MN 1983. — *Grundriß 1:300. Vermessen von Axel Hansen 1918f., ergänzt von EIM.*

Fig. 14 (næste side). Søndre sideskibsvæg. 1-300. Målt af Axel Hansen 1918f. A-A Rekonstruktion af sydmuren i kirke nr. 1 (s. 699). B-B. Rekonstruktion af sydmuren i kirke nr. 2 (s. 702). — *S. 699: Südliche Seitenschiffswand. A-A. Rekonstruktion der Südmauer der Kirche Nr. 1. B-B. Rekonstruktion der Südmauer der Kirche Nr. 2.*

Bevaret af denne første kirke er kun de tre fjerdedele af dens sydmur, det stykke, som danner de fire vestre fag af den nuværende søndre sideskibsmur (sml. fig. 14). Trods om-

fattende skalmuringer i forbindelse med gentagne omdannelser af vindues- og døråbninger var det muligt i forbindelse med restaureringen 1918-32 at afdække flere detaljer fra den første kirkes tid; det lykkedes også at påvise fundamentrester af kirkens tre andre mure.⁴⁰ Alt i alt er der ikke tale om store sager, men dog tilstrækkeligt til at tegne et nogenlunde troværdigt billede af munkenes første kirkebygning.

Kirken rejstes som et enskibet, hvælvet langhus på fire fag; de tre østre fag rummedes inden for rammen af den nuværende kirke, medens det fjerde strakte sig vest for dennes gavl (sml. fig. 18). Ved planlægningen har de ripensiske munke måske hentet modellen i det fem år ældre moderkloster i Lund,⁴³ hvis kirke ligesom de yngre sortebrødrekirker i Århus og Viborg var hvælvede langhuse.⁴⁴ I det hele taget var den langstrakte kirkesal dominikanerordenens foretrukne kirkeform; ét stort rum, uden egentlig adskillelse mellem kor og skib (præsteskab og menighed), var, hvad de missionerende tiggermunke havde brug for, fordi deres stræben gik ud på at samle den størst mulige menighed til deres prædikener.

Modsat visse klosterordener havde dominikanerne (ligesom franciskanerne, der også var tiggermunke) ingen faste regler for, hvordan deres kirke eller kloster skulle være indrettet. Men i ordenens ældste konstitutioner (fra 1220) er der dog en bestemmelse, der siger »at brødrene skal have enkle og beskedne huse, dels for at spare på udgifterne, dels for at præster og andre ordner ikke skal tage anstød deraf«. Ved generalkapitlet 1228, hvor det bestemtes, at der skulle sendes et brødrekonvent til Ribe, tilføjes en klausul, der gik ud på, at bygningshøjderne i klosterhusene ikke måtte overskride 12 fod uden og 20 fod med overetage, samt at kirkens murhøjde ikke måtte overskride 30 fod; omsat i nutidige mål svarer det til ca. 3,6 - 6,0 - 9,0 m; men udviklingen løb hurtigt fra grænsen vedrørende kirkens højdemål, og den blev sløffet 1297.⁴³ Hvad Ribeklostret angår, ser det ud til, at man har rettet sig nogenlunde efter bestemmelsen fra 1228, både hvad klosterhusene og kirken angår.

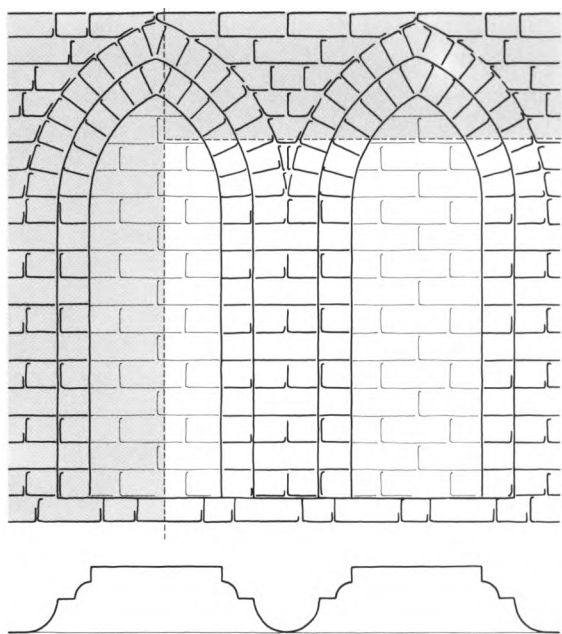

Fig. 15. Kirke nr. 2. Opmåling (og rekonstruktion) af delvis skjulte gavlblændinger (s. 702). 1:50. Målt af ELM, tegnet af MN 1983. — *Kirche Nr. 2. Vermessung (und Rekonstruktion) teilweise verborgener Giebelblenden.*

Materialer. Den 125 cm tykke sydmur hviler på et kampestensfundament på nogle få skifter, rejst på brede, sandfyldte grave, der er omtalt s. 697. Muren er opført af røde, gule og rødgule munkesten i munkeskifte, men undertiden med tre eller én løber i stedet for to. Ifølge iagttagelser ved restaureringen varierer stenstørrelsen en del, (længden fra 29-31 cm, bredden fra 13,5-14,75 og tykkelsen fra (6)-6,25-7 cm), men således, at formatet 30×14×6,5-7 cm er det mest almindelige (10 skifter = 79-80 cm).

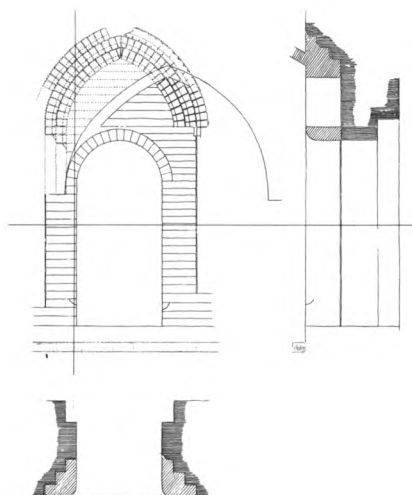
Planen af den første kirke lader sig med C. M. Smidt³⁹ og Axel Hansen rekonstruere på grundlag af den delvis bevarede sydmur samt nogle fundament- og murrester, der er påvist under og i klostrets langt yngre vestfløj. Dens vestgavl har stået en halv snes meter vest for den nuværende kirke, og langs dennes midtakse er der påvist rester af nordmuren.⁴⁰ Endelig er en 125 cm bred fortanding til østgavlen endnu synlig over trappen i søndre sideskib. Den første kirkes ydre mål har da været godt 40×9 m og langmurenes højde har været ca. 9 m; sydmurens oprindelige murværk kan endnu

følges til ca. 8,5 m over gulvet, og herover har der været en murkrone (med gesimsfrise?) på nogle få skifter. Denne murkrone er antagelig først fjernet 1745-46, da den nuværende kirkes tagform ændredes (sml. s. 715).

Støttepiller og hvælv. På østsiden af kirkens sydøsthjørne (dvs. på overgangen fra 2. til 3. fag fra øst i den nuværende kirke, over trappen) står der en oprindelig støttepille, indkapslet i yngre murværk; pillens fremspring er ca. 63 cm, dens bredde ca. 100 (et lille stykke ses i en udhugning øst for fortandingen til kirkens østmur, over den murede trappe). Man må nok regne med, at kirkens andre hjørner har haft ikke én, men to lignende piller, anbragt på hver sin side af hjørnet. Når sydøsthjørnet kun fik én pille, skyldes det, at østmuren i klostrets (kort efter opførte) østfløj erstattede den anden.

Fig. 16 (s. 701). Opmåling (og rekonstruktion) af vinduesforhold i sydmuren (sml. fig. 34). De rundbuede vinduer i kirke nr. 1 erstattedes siden af ét spidsbuet, hørende til kirke nr. 2 (s. 702). 1:100. Målt af Axel Hansen, tegnet af MN 1983. — *Vermessung (und Rekonstruktion) der Fenster im westlichen Teil der Südmauer. Die rundbogigen Fenster der Kirche Nr. 1 wurden später durch ein spitsbogiges ersetzt, das zur Kirche Nr. 2 gehörte.*

Fig. 17. Kirke nr. 2. Spidsbuet, falset dør til klostergården. Omdannet og delvis dækket ved opførelsen af nordre korsgang (s. 708). 1:100. Efter Axel Hansen, 1924. — *Kirche Nr. 2. Spitzbogige, gefälzte Tür zum Klosterhof. Umgestaltet und teilweise gedeckt bei der Aufführung des nördlichen Kreuzgangs.*

Man må endvidere skønne, at kirkens frie nordmur har været firedelt af støttepiller i overensstemmelse med den indre fagdeling. Sydsiden af kirken har derimod kun haft én støttepille (eller lisén), placeret midtvejs mellem de to hjørner, og mere var hverken muligt eller nødvendigt på grund af de planlagte klosterfløje. To lodfuger, der ses udvendig på sydmuren lidt øst for den nuværende dør mellem kirke og klostergård, samt en fortanding højere oppe i muren viser, at pillen har været ca. 130 cm bred.

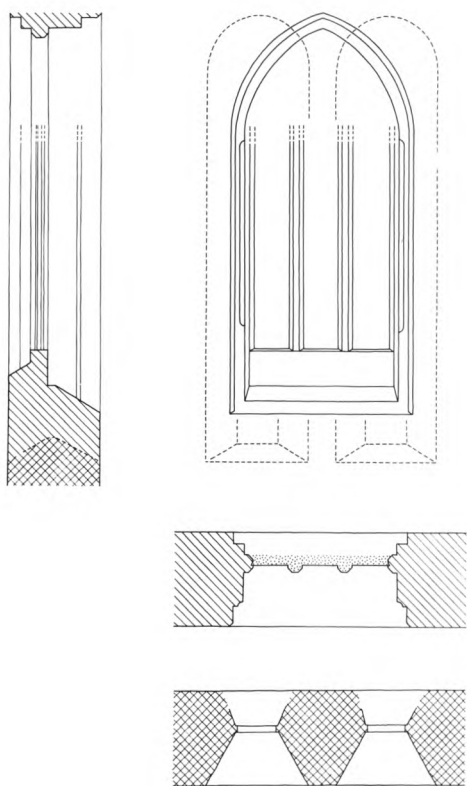
På opmålingen af kirkens sydmur (fig. 14) ses under hvælvingerne, som er samtidige med den nuværende kirke (nr. 3), brudstykker af tre store spidsbuer; disse buer hører til den første kirke og har sammen med endnu en bue i det forsvundne vestfag tjent som vederlag for de fire *hvælvinger*, der antagelig havde helstens kapper og kraftige ribber (jfr. fig. 34 og 26e).

Døre. Bevaret er kun den dør, der (også sidenhen) forbandt kirken med klostrets østfløj

(fig. 19); den er rigt falset og rundbuet, med halvstensstik og prydskitte af krumme løbere; de retkantede led er nu stærkt forhuggede og lysningen fornyet med en fladbuet overdækning. Døren til selve klostergården kan have siddet, hvor den nuværende udgang findes eller vestligere, medens døren til omverdenen nok skal søges i kirkens vestgavl.

Vinduer. I sydmurens 2. og 3. fag (regnet fra den første kirkes sydøsthjørne) er der fundet spor efter høje, parvis sammenstillede vinduer af den art, som er karakteristiske for senromanske bygværker, heriblandt ordenens kirker. Bunden af de to vinduer i 3. fag er bevaret, synlige bag et par trælemme. Vinduerne (fig. 16), hvis sål kun er hævet ca. 2,8 m over det nuværende kirkegulv, har timeglasformet tværsnit og lysning af kantstillede munkesten; lysningsbredden er ca. 45 cm; den indvendige bredde ca. 135 cm og højden må have været ca. 5,5 m, eftersom rester af det formentlig rundbuede stik er påvist få skifter under den forsvundne murkrone i 2. fag.⁴⁰ På denne baggrund må man slutte, at alle fag, der ikke skulle dækkes af planlagte klosterfløje, har haft tilsvarende to-grupper, medens gavlene kan have haft en gruppe med tre sammenstillede vinduer.

Tilføjelser og ændringer. På et forholdsvis tidligt tidspunkt må kirken være blevet skadet i vest på grund af den dårlige byggegrund, der som så mange gange senere forfulgte sortebrødrenes byggeri. I første omgang har man tilsyneladende søgt at afstive vestenden med et par vældige, diagonalt stillede *stræbepiller*, der har hvilet på kampestensfundamenter, som blev afdækket ved restaureringen af den nuværende kirke.⁴⁵ Redningsaktionen har dog næppe været tilstrækkelig. To pavebreve fra 1392 (jfr. s. 686) belyser kirkens daværende situation. Det ene brev fortæller, at kirken trænger til en ikke ringe istandsættelse, det andet, at kirkens mure truer med at styrte sammen. Hurtigt efter må der være sat store byggearbejder i gang. Det er resultatet af dette byggeri, der har vundet hævd på betegnelsen: Kirke nr. 2, og som sådan beskrives det derfor i det følgende afsnit.

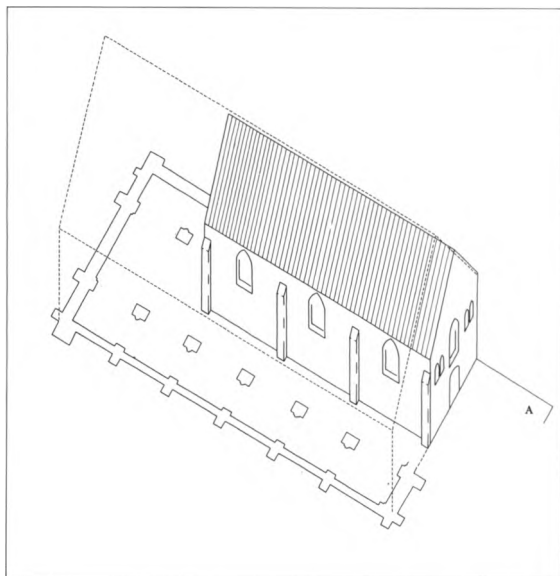

Fig. 18. Kirke nr. 2 (s. 702), vist i forhold til den nuværende kirke (nr. 3); A markerer hjørnet af kirke nr. 1 (s. 697). Axonometrisk afbildning. 1:900. Ved ELM, tegnet af MN 1984. — *Kirche nr. 2 dargestellt im Verhältnis zur jetzigen (Nr. 3). A. bezeichnet die Ecke der Kirche Nr. 1. Axonometrische Abbildung.*

DEN OMBYGGEDE (+)KIRKE. Nr. 2

NOTER S. 732

I en tid, hvor andre sortebrødre var i gang med eller forberedte kirkeudvidelser, måtte de ripensiske affinde sig med en betydelig reduktion af deres kirkes areal. Tvunget af den hårde nødvendighed, som de just omtalte pavebreve er udtryk for, måtte de afskrive hele det vestlige fag. Inden for en periode, der kan have taget sin start allerede før pavebrevene 1392 åbenbarer den senromanske kirkes skrøbelighed, og hvis nedre grænse er 1433, gennemførtes følgende byggearbejder: En ny vestgavl, store, nye vinduer og til klostergården en ny dør.

Placeringen af den nye gavl er uden tvivl bestemt af ønsket om at holde kirkens tre østre hvælv uberørt af ombygningen. Dele af denne gavls murværk er bevaret, fordi den (ligesom sydmuren) blev genbrugt, da man i 1400'ernes anden halvdel skabte den treskibede kirke

(nr. 3) ved en udvidelse mod nord og øst. Sydvesthjørnet af den afkortede kirke (nr. 2) står nu indkapslet i klostrets vestfløj, og det er inde i dennes overetage og tagrum, man får et begreb om, at det ikke – hvad udsmykningen angår – har været en helt almindelig gavl. Materialet er røde og grønglaserede munkesten; de er tykkere end i den ældre sydmur og skifteholden meget større (20 skifter = 220 cm).

Det endnu synlige stykke af vestfacaden, nogle få kvadratmeter et godt stykke under murkronen i kirke nr. 2, prydes af to spidsbuede, dobbeltfalsede og ens høje blændinger, koblet sammen af en muret halvsøjle (fig. 15). De ca. to meter høje blændinger er muret af hulkelede og kvartrunde formsten, og i det ydre stik veksler røde og glaserede sten regelmæssigt. Den lave placering i forhold til gavlfoden tyder på, at det bevarede blændingsparti ikke er del af en frise på tværs af gavlen, men den ene af to blændingsgrupper, som har flankeret kirkens vestvindue (jfr. fig. 18).⁴⁶ Den usædvanlige dekoration lader formode, at den forsvundne gavltrekanet ligeledes har haft en rig blændingsudsmykning.

Døre og vinduer. I tilslutning til gavlbyggeriet gennemførtes en modernisering af den øvrige bygning. De parvis sammenstillede, senromanske vinduer erstattedes med ét stort, spidsbuet vindue af næsten samme bredde (fig. 16), og til klostergården muredes – måske som følge af kirkens afkorting – en ny dør på det sted, hvor udgangen endnu findes. Indvendig er denne døråbning dækket af et spærstik, og lysningens borthuggede stik har antagelig været fladbuet. Udvendig, hvor dørpartiet skjuler sig bag yngre murværk, er der tredobbelt falsede karme, som omslutter et højt, spidsbuet spejl (fig. 17); de lodrette karme er muret med retkantede sten, stikkene derimod med affasede (en lille udhugning viser et stykke af stikket). Affasede sten er også anvendt i de spidsbuede vinduer, både til karme og til det *stavværk*, som har tredelt selve lysningen. Siden restaureringen 1918 f. står det vestre af de to store vinduer delvis afdækket, både mod sideskibet (over de s. 701 omtalte trælemme) og mod

Fig. 19. Søndre sideskibsmur, 3. fag fra øst (sml. fig. 14). Den rundbuede, falsede dør til klostrets $\dagger$ østfløj har været i brug fra den ældste kirkes tid (s. 701). Den højtsiddende dør til østfløjens øvre etage (dormitoriet) hører snarest til kirke nr. 2. Nørgaard Nielsen fot. 1918. — *Südliche Seitenschiffsmauer, 3. Fach von Osten. Die gefalzte, rundbogige Tür zum Ostflügel des Klosters ist seit der Zeit der ältesten Kirche in Gebrauch. Die hochgelegene Tür zum oberen Stock des Ostflügels (dem Dormitorium) dürfte eher zur Kirche Nr. 2 gehören.*

øvre etage i den tilstødende korsgang;⁴⁷ endvidere er toppen af begge vinduer synlig i sideskibets tagrum (sml. fig. 34). Vinduesfornyelsen har antagelig omfattet hele kirken undtagen det ene fag, der dækkedes af klostrets østre fløj.

Om hvælv og murkrone henvises til omtalen under kirke nr. 1 (s. 697).

Et pavebrev fra 1433 (sml. s. 686) omtaler bl.a. at både kirke og kloster samt et $\dagger$ *klokketårn* var gået op i luer og ødelagt.

DEN SENMIDDELALDERLIGE KIRKE

Nr. 3

NOTER S. 732

Den nuværende kirke, der som forgængerne danner nordfløjen i klosteranlægget, er opført i 1400'ernes 2. halvdel og 1617 forsynet med et vesttårn (s. 726), der erstattede et lidt ældre våbenhus (s. 728) og et fritstående klokkehus (s. 695).

Bygningen er, helt i overensstemmelse med samtidens foretrukne kirketype, opført som et treskibet, fuldt overhvalvet langhus, hvor de tre skibe samledes under et stort fællestag, i øst kronet af et højt messeklottespir (s. 728). Dette spir er forlængst borte, og fællestaget er som tidligere nævnt delt, således at midtskibet skyder op over sideskibene (en type, som for øvrigt også kendes fra datidens langhuse). Blandt de mange eksempler på treskibede langhuse af samme type som sortebrødrenes tredje Ribekirke skal fremhæves karmelitterordenens S. Mariekirke i Helsingør (DK. Frborg. s. 301 f.), og købstadskirken i Nyborg, der ud over fællestaget også har bevaret sit messeklottespir. – Fællestræk for mange af disse langhuse er også de solide, ofte firkantede arkadepiller og blændingsudsmykningen på midtskibsvæggene mellem gulvarkader og hvælv. I Ribes sortebrødrekirke er blændingsmotivet udbygget med triforier (tredeelte åbninger) til sideskibenes tagrum.

Byggeriets afvikling. Opførelsen af den nye, store kirke på en grund, der stillede helt ekstraordinære krav til murenes fundering (sml. s. 697), har været en både kompliceret og kostbar sag, som har krævet omhyggelig forberedelse. Nybyggeriet var helt afhængigt af den ældre kirke (nr. 2) og dennes placering i selve klosteranlægget. Udvidelser kunne kun ske mod øst og nord (sml. fig. 18). Det betyder, at sydmuren i det treskibede langhus måtte rejses i umiddelbar forlængelse af sydmuren i forgængerens, hvis vestgavl på tilsvarende måde var bindende for gavlen i det nye anlæg.

I de fleste andre tilfælde, hvor et så stort ny-

byggeri er anlagt i tilslutning til en ældre kirke, er arbejdet gennemført i flere tempi, og det samme må have været tilfældet her. Ganske vist har senere tiders omfattende murfornyelser fjernet mange spor, men endnu er der forhold, som viser, at der er to hovedafsnit i den nuværende kirke: Et østre på to fag, anlagt ved østenden af den ældre kirke, og et vestre på fire fag. Fortandingerne, der viser skellet mellem de to afsnit, ses i midtskibsmurene over 2. arkadepillepar fra øst. Inde i kirken kan fortandingerne følges fra pillernes kragbånd til hvælvingens gjordbue, og de kan tillige spores på murenes yderside under sideskibstagene. De to østfag er antagelig første etape i byggeriet, og det er i hvert fald givet, at midtskibsmurene her stod færdige, før man nåede op i samme højde med de fire vestfag.⁴⁸

Materiale. Murværket, der hviler på 5,5-6 m dybe fundamenter (s. 697), er af røde munkesten, hvoraf en del i følge C. M. Smidt skal være nedbrydningsmateriale fra de to ældre kirker. På grund af de utallige reparationer er det umuligt at give sikre mål på stenstørrelsen; generelt kan man sige, at kirkens østre trediedel er opført af en tyndere sten end resten; her måler 20 skifter 195-96 cm, mens det tilsvarende mål for resten af nybyggeriet er 203-4 cm. I kirkens østgavl, der er den mindst ombyggede del, er det tydeligt, at det (stærke) *polske forbandt* er benyttet indtil en højde, der nogenlunde svarer til sideskibsmurenes; derover synes *munkeforbandt* enerådende i midtskibets gavl og mure.

Grundplan (fig. 13). Det i øst lige afsluttede langhus har en udvendig længde på godt 45 m, støttepillerne ikke medregnet. Den fulde bredde af de tre skibe er ca. 21,5 m, og midtskibet er usædvanlig bredt i forhold til sideskibene (ca. 9 m – 3,5 m). Østmuren er ca. 150 cm tyk og sydmuren 125 cm (ligesom måske den nordre indtil 1745). – Fagdelingen er regelmæssig, men af lidt forskelligt præg i de to hovedafsnit. I de to østfag er arkadepillerne 186 cm lange og deres indbyrdes afstand 530 cm, hvorimod de tilsvarende mål i de fire vestfag er 170 og 555 cm. Alle piller er retkantede, 136-38 cm brede

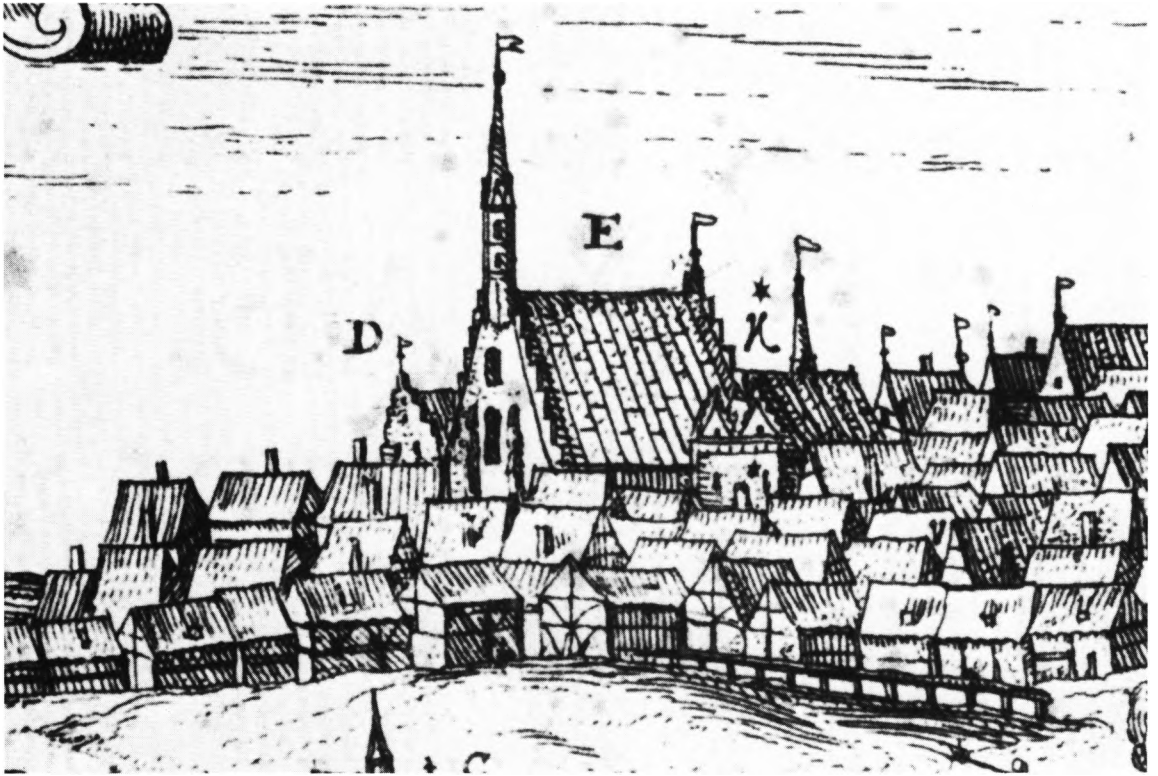

Fig. 20. S. Katrine kirke, set fra nordøst. Udsnit af byprospektet ved G. Braunius: *Teatrum urbium*, bd. V, trykt 1598 (sml. s. 827, fig. 1). — *St.-Katrinen-Kirche von Nordosten gesehen. Ausschnitt aus Stadtprospekt in G. Braunius: Teatrum urbium, Bd. V, gedruckt 1598.*

og mod sideskibene udstyret med falsede forlæg for sideskibenes gjordbuer.

Ydre. Kirkens lange nordmur og den frie, østre ende af sydmuren har nu svære støttepiller i takt med kirkens indre fagdeling, men det er usikkert, om det altid har været sådan. Derimod har gavlene altid været styrket af høje piller i forlængelse af midtskibets mure, således som det endnu er tilfældet i øst. Pillerne har et fremspring på ca. 100 cm og en bredde på ca. 140 cm. Denne gavl har yderligere to mindre støttepiller, af hvilke den søndre er sekundær, medens den nordre, som står i forlængelse af sideskibsmuren, snarest er oprindelig og opført af hensyn til spindeltrappen (s. 712), som dels er indlagt i hjørnets murliv, dels i et støttepillelignende fremspring mod nord. — Selv uden støttepiller har den lange nordmur genspejlet langhusets indre fagdeling ved sin taktfaste vinduesinddeling. Og de tre, uens høje skibe har sat deres præg på gavlene med sideskibenes la-

ve og lavtplacerede vinduer over for midtskibets langt højere, i øst to og i vest tre.

Medens interiøret (efter restaureringen 1918f) viser kirken omtrent som den blev opført, er eksteriøret totalt ændret. Det skete 1745-46, da man opgav det store fællestag. Med den nye, basilikalt opdelte tagform fulgte en beskæring af konturerne på de store gavltrekanter, der antagelig har haft kamtakker, som det ses på Braunius' stik fra før 1598 (fig. 20). De store gavlflader har kun været smykket af nogle vandrette *savskiftebånd*, hvoraf der endnu er bevaret stumper i øst, samt, over sideskibene, et par blændinger, hvis stik oprindelig har været spidsbuede som vinduerne. Den meget beskedne dekoration er ikke blot i god overensstemmelse med forholdene inde i kirken, men også med skik og brug i de barske vestjyske egne. — Om det tømmerklokkespir, som krone- de østgavlen, se s. 728.

Indre. Det er nævnt, at sortebrødrenes kirke

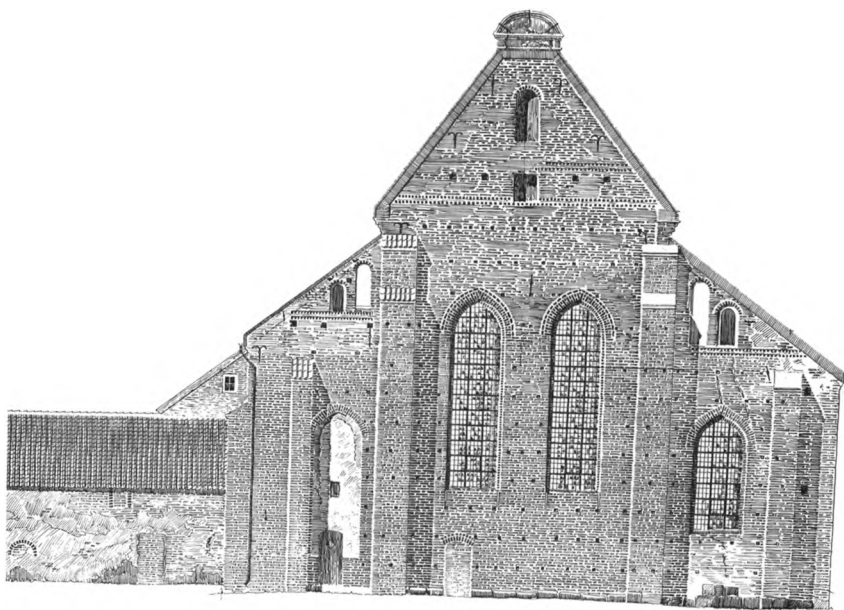

Fig. 21. Kirkens østgavl. 1:300. Efter Axel Hansen 1918f. Jfr. plan s. 698. — *Der Ostgiebel.*

Fig. 22. Tværsnit, set mod øst. 1:300. Efter Axel Hansen 1918f. — *Querschnitt, gegen Osten gesehen.*

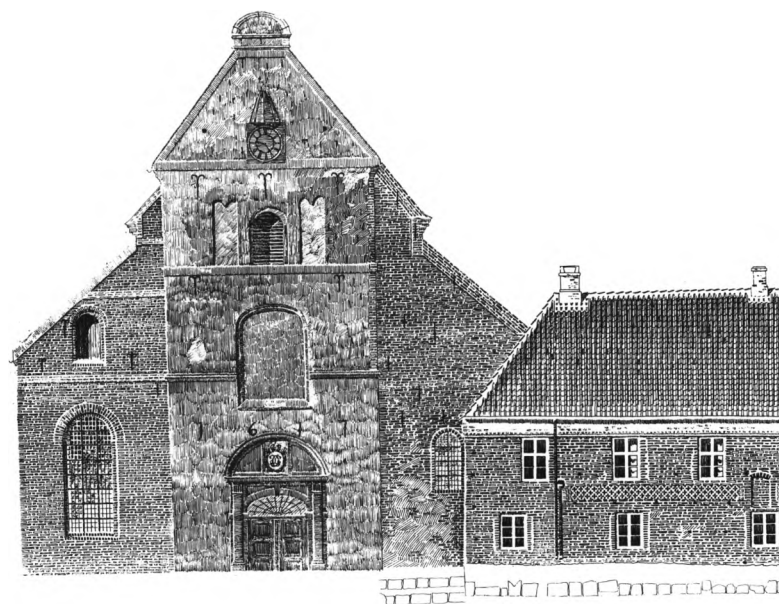

Fig. 23. Kirkens vestgavl med tårn. 1:300. Efter Axel Hansen 1918f. Jfr. plan s. 698. — *Der Westgiebel.*

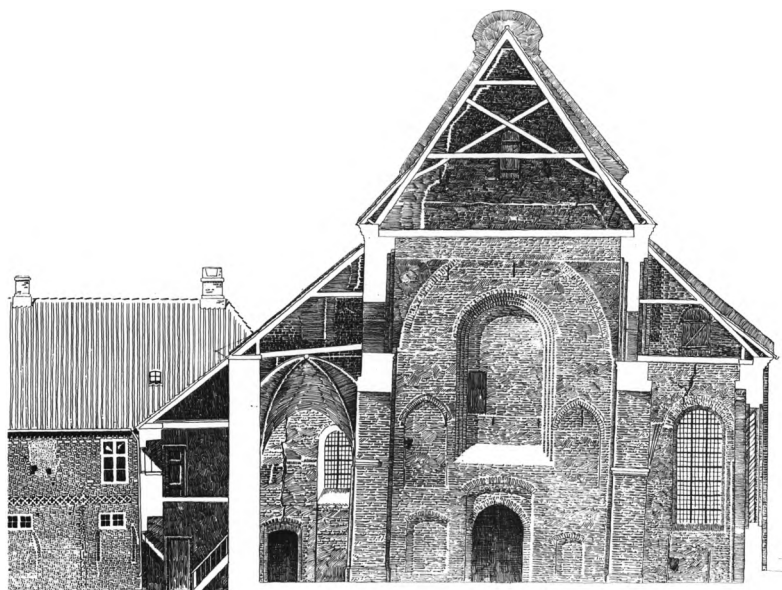

Fig. 24. Tværsnit, set mod vest. 1:300. Efter Axel Hansen 1918 f. — *Querschnitt, gegen Westen gesehen.*

har adskillige træk fælles med andre senmiddelalderlige kirker, men den synes alene om den gennemløbende, tre skifter høje *kordongesims*, der understreger midtskibsvæggenes opdeling i to zoner: Forneden den lidt tunge række af runde eller svagt spidsbuede arkader, foroven de store, kraftigt tilspidsede og falsede blændinger, som omslutter de lave, rundbuede triforier, der nu står som blændinger, men oprindeligt åbnede for indblik til sideskibenes tagrum. Også den stadige vekslen mellem runde og mere eller mindre spidse buestik er ret usædvanlig.

Ved en umiddelbar betragtning er midtskibsinteriøret meget ensartet fra øst til vest, men alligevel er der forskel at spore på øst- og vestafsnittet. Blandt andet er arkaderne i de to østfag rundbuede, i de fire vestfag derimod spidsbuede og 40-50 cm højere end i øst. Endvidere er der til kragbåndene i de to først opførte østfag benyttet en særpræget formsten (fig. 26c), som er ukendt i vestafsnittet. Oprindeligt har det dog – i langt højere grad end disse detaljer – været den helt forskellige udformning af gavlenes vinduespartier, der markerede forskellen på øst- og vestafsnittet.

Alle *arkadepiller* har en 5 cm fremspringende skråkantsokkel af varierende højde,⁴⁹ og 450 cm over gulvet et tre skifter højt, omløbende kragbånd med samme leddeling som kordongesimsen (fig. 26 c-d), hvorimod triforiernes kragbånd kun består af et enkelt skifte (fig. 26 c-d). Samtlige arkader har halvanden stens stik, der mod sideskibene danner vederlag for hvælvkapperne.

Døre og vinduer. Hovedindgangen til kirken har været på den nuværende plads, men den er omdannet ved tårnets opførelse 1617. Bevaret er derimod en lille, fladbuet dør, hvorigennem man fra klostrets hovedindgang kunne komme ind i kirken; denne indgang var indrettet i de to små hvælvende rum i den nordligste og ældste del af klostrets vestre længe, der er bygget nogle meter ind foran kirkens gavl.⁵⁰ To døre i søndre sideskibsmur, den rundbuede og falsede i 3. fag fra øst og den nuværende udgang til klostergården er overtaget fra henholdsvis kirke nr. 1 og nr. 2 (fig. 19, 17).

Før 1918 fandtes der i sydmurens yngre del, de to østre fag, to ombyggede døre, som selv ikke i den ældst kendte udgave kan have hørt til kirkens oprindelige udstyr. Ved restaureringen blev de på forskellig vis markeret både ud- og indvendig i muren, og den ene (i det nuværende præsteværelse) er siden indrettet som vægskab. Tilmurede dørsteder i øst, i samme sideskibs gavl og i midtskibets gavl under det søndre vindue, er næppe heller oprindelige, hvorimod det kan være tilfældet med det dørsted, som røber sig med lodfuger nederst i nordmurens vestligste fag.

Vinduerne stammer med få undtagelser fra restaureringen 1918f., men der er ingen tvivl om, at deres spidsbuede, stavværksdelte form er i overensstemmelse med oprindelige forhold. I østgavlen har midtskibsvinduerne bevaret den gamle form med ind- og udvendig falsede karme og spidsbuet helstensstik med prydskifte af kopper. Og i sydmurens tilsvarende, men stærkt ødelagte vinduer blev der fundet rester af oprindeligt *stavværk* (sml. fig. 26 a). Bag orgelpulpituret i midtskibets vestende ses endnu rester af det oprindelige vinduesparti, som blev blændet ved tårnbyggeriet 1617, og som indtil da har haft en dominerende indflydelse på kirkerummets og navnlig midtskibets lysforhold. Modsat østendens to ens høje, slanke vinduer har der over hovedindgangen i vest været en *tregruppe* med et højt vindue i midten flankeret af to lavere (sml. fig. 24). Sidevinduerne tegner sig endnu tydeligt med deres spidsbuede helstensstik, kantet af prydskifte som i kirkens øvrige vinduer; men gruppens formentlig ligeledes spidsbuede midtvindue gik tabt, da man på et eller andet tidspunkt i 1500'ernes senere del måtte foretage en opretning af gavlen. Fra den tid stammer det rigt falsede, rundbuede vindue, der allerede efter et kort åremål måtte blændes af hensyn til opførelsen af tårnet.

Fladbuede *spareblændinger*, som dem, der findes under tregruppens sidevinduer og under østvinduet i nordre sideskib, kan have været et gennemgående træk.

»Triforieetagen«. De store, spidsbuede stik,

Fig. 25. Interiør mod vest visende Nicolai Scheers orgelfacade (1795, s. 761) før ombygningen 1978. EIM fot. 1973. — *Interieur, gegen Westen gesehen; Nicolai Scheers Orgelsprospekt (1795) vor dem Umbau von 1978.*

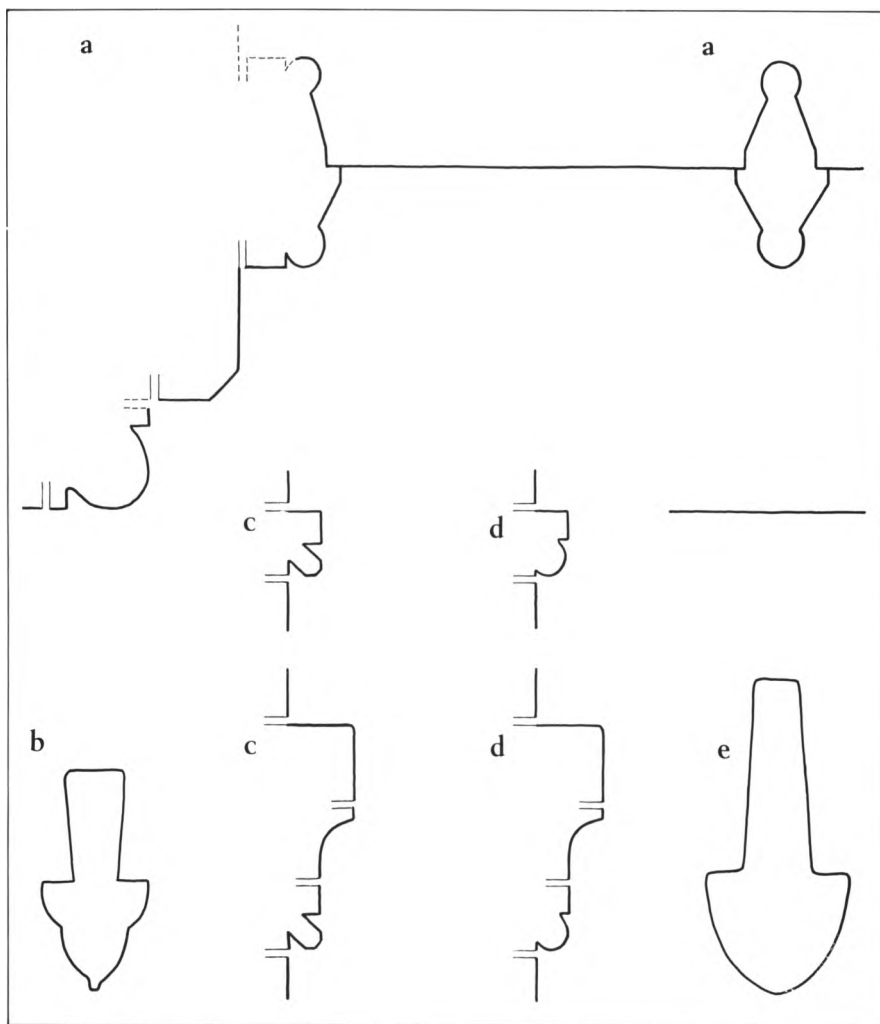

Fig. 26. Detaljer 1:10. a. Karm- og stavværksprofil i sydurens to østre vinduer (s. 708.) b. Ribbesten fra nordre sideskib (s. 711). c. Kragbånd og kordongesims i kirkens to østre fag. d. Samme i kirkens fire vestre fag (s. 708). e. Ribbesten (fra kirke nr. 1-2?), fundet to meter under korgulvet (s. 701). Efter Axel Hansen og C. M. Smidt. Tegnet af MN 1984. — *Details. 1:10. a. Rahmen- und Stabwerkprofil der zwei östlichen Fenster in der Südwand, b. Rippenstein aus dem nördlichen Seitenschiff, c. Kragsteine und Kordonsimse in den zwei östlichen Fächern der Kirche, d. Dasselbe in den vier westlichen, e. Rippensteine (aus der Kirche Nr. 1-2?), gefunden zwei Meter unter dem Fußboden des Chors.*

der omslutter blændingerne foroven i midtskibsvæggene og samtidig danner vederlag for hvælvkapperne, løber helt igennem murtykkelsen. Det betyder, at disse stik, der i nord er halvandensten og i syd helsten med prydskitte af kopper, er opført som regulære aflastningsbuer for gulvarkaderne. I takt med opførelsen blev de lukket med en lidt tyndere blændmur, og det er heri, triforierne har deres plads. Hvert *triforium* består af tre ens høje og brede, rundbuede åbninger, skilt af helstenspiller; deres

kun et skifte høje kragbånd er i østafsnittet ført helt rundt om pillerne, medens kragbåndet i vestafsnittet er udeladt mod tagrummene. Målene på de tre bueåbninger i det enkelte triforium er ens, men de varierer fra fag til fag og fra syd til nord: I østafsnittets sydside er højden og bredden ca. 190×120 cm, i vestafsnittets ca. 200×105 cm, medens de tilsvarende mål i nord er ca. 200×130 og 200×140 cm.

Bortset fra triforierne er der ikke ofret meget på kirkerummets udsmykning, men der findes

dog et par særprægede detaljer. I midtskibsvæggene, over det østligste par arkadepiller, har man gjort brug af et »gammeldags« motiv: *En indfældet halvsøjle*, der med base og terningskapitel er ca. 15 skifter høj; søjleskaftet er afrundet i syd og tresidet i nord. – Resten af midtskibets udsmykning består af *teglbilleder*. Den ene type, en reliefflise af brændt ler, ca. 19-20 cm i kvadrat, er indmuret midt over arkadepillerne, hævet fire cm over kragbåndet. Relieffet (fig. 27), der forestiller Kristi hoved med korsglorie, må antagelig opfattes som et andagtsbillede af den slags, som i middelalderen kaldtes Veronika. Tre lignende fliser er indmuret i klostergårdens søndre korsgang, og i den nærliggende Roager kirkes sakristigavl findes også en, alle er så ensartede, at de må være støbt i en og samme form.⁵¹ Den anden type, der viser et stort mandshoved, hvilende på korslagte arme (fig. 28), hugget ind i en muren, har konsolagtig karakter; den er indmuret højt oppe i skjoldbuefelterne, men kun i midtskibets sydside og kun i vestafsnittet.⁵²

Hvælvinger. De tre gange seks *thvælv*, som oprindeligt dækkede kirkens tre skibe, blev tid efter anden offer for følgerne af den dårlige byggegrund. Nogle faldt ned, andre måtte nedtages »for farens skyld« (sml. s. 688). Efterhånden blev de fleste erstattet med flade trælofter (sml. fig. 24, 30); de sidste – nogle få i søndre sideskib – var 1918 så gennemrevnede, at også de måtte nedtages. – De nuværende 18 hvælvinger, der alle stammer fra 1920'erne, er imidlertid opført på grundlag af så mange spor i murene, at de i det store og hele må svare ret nøje til de oprindelige. Det er alene usikkert, om der under arbejdet er fundet vejledende detaljer for de svagt nedhængende slutsten samt for midtskibets ribbeprofiler og kappeinddeling.

Sideskibenes hvælv hviler på murede forlæg undtagen i det stykke af sydmuren, der er ældre end den nuværende kirke; i dette murværk fra kirke nr. 2 (fig. 34) har hvælvforlæggene måttet hugges ind. Samtlige hvælv er seks-delte, i syd af retkantede kvartstensribber, i nord af halvsten brede ribber med trekløverprofil

Fig. 27. Støbt teglrelief med Kristi hoved, kaldet Veronika (s. 711). LL fot 1980. — *Gegossenes Ziegelrelief mit dem Kopf Christi, genannt Veronika.*

Fig. 28. Konsol af muren med indhugget relief (s. 711). Nørgaard-Nielsen fot. o. 1920. — *Konsole aus großen Backsteinen mit eingehauenen Relief.*

Fig. 29. Nordre sideskib, set mod øst. V. Herman-
sen fot 1946. — *Nördliches Seitenschiff, gegen Osten
gesehen.*

(fig. 26b). — Midtskibets gjordbuer og diagonalribber springer ret uformidlet frem af muren lige over kordongesimsen, mellem de spidsbuede og fälsede skjoldbueforlæg, som i virkeligheden er indersiden af de s. 708 f. omtalte aflastningsbuer. Hvælvene i de to østfag har otte-delte kapper, resten fire-delte, og alle ribber er halvtstens, enten retkantede eller med trekloverprofil som i nordre sideskib.

Den med østafsnittet samtidige *spindeltrappe* (s. 705) giver stadig adgang til tagrummene. Den fører fra en smal, fladbuet underdør i nordre sideskibs indre til hvælvloppen ovenover. Den videre forbindelse op til midtskibets tagrum formidles gennem en højtiddende åbning ind til hvælvloppen mellem 2. og 3. midtskibshvælv fra øst. — Et par nyere trappeløb op mod den ombyggede vestgavl forbinder de tre tagrum, og fra midtskibet fører der endvidere en dør til tårnet. — I forbindelse med kirkens

nyoverhvælvning sikredes midtskibsmurenes stabilitet med en række støttumure, som opdelte sideskibenes tagrum i sektioner, indbyrdes forbundet af små, rundbuede døråbninger. Murene er opført oven på sideskibenes gjordbuer, og den anden fra øst i nordsiden er meget tykkere end de øvrige, fordi der heri er indlagt et muret trappeløb op til den omtalte åbning til midtskibets tagrum.

TIDEN EFTER REFORMATIONEN

NOTER S. 732

1500'rne. Sortebrødrenes klosterkirke blev 1537, efter borgernes ønske, af kongen udlagt som byens anden sognekirke. Allerede da – vel højst 50 år efter indvielsen – har bygningen måske været mærket af den elendige byggegrund, der bragte den første kirke til fald (sml. s. 701) Nogle årtier senere var situationen i hvert fald alarmerende.

Et syn 1583¹⁸ fastslår, at kirken burde have haft hjælp for 20 år siden; nu var den så forfalden, at det ikke blot var livsfarligt at opholde sig i den på grund af hvælvvingerne, men folk kunne heller ikke stå tørre i stolene for regn og sne (sml. s. 688). I en ansøgning om hjælp, sendt til kongen 1593 (Kinch II, 553), anføres som årsag, at kirken længe har været meget forfalden, især efter at den havde fået stor skade ved den store ildebrand for 13 år siden (sml. s. 688); endnu havde den stor mangel på kor, hvælvning, tårn, stole og anden bygning samt dertil gæld (om branden, se Kinch II, 173).

Både denne ansøgning og en omtrent tilsvarende fra 1595⁵³ tier om, hvad der var gennemført i årene forinden. De sparsomt bevarede kirkeregnskaber røber imidlertid, at man allerede et par år efter branden 1580 bestilte et nyt orgel og 1591 en ny prædikestol, og samtidig forberedte man nyt stoleværk. — Den hårdt tiltrængte reparation af bygningen, der må have været forudsætningen for opstilling af nyt inventar, synes for interiørets vedkommende gennemført i 1580'rne. Man startede med at fjerne årsagen til synsmændenes bekymring

Fig. 30. Interiør o. 1900, set mod øst. Det flade loft, der afløste midtskibets hvælv i 1580'rne, erstattedes 1921-23 af nye hvælv (s. 711, sml. fig. 12). Hude fot. — *Interieur um 1900, gegen Osten gesehen. Die flache Decke, die das Gewölbe des Mittelschiffs in den 1580er Jahren ablöste, wurde 1921-23 durch neue Gewölbe ersetzt.*

1583: De livsfarlige hvælvinger. Det var de seks store midtskibshvælv, der forsvandt i disse år og erstattedes af et *højsiddende træloft*. Derved ændredes interiøret totalt, således som det fremgår af fotografiet fig. 30, der viser situationen umiddelbart før istandsættelsen 1918f. Fotografiet giver dog ikke et helt sandt billede af rummet, som det så ud fra begyndelsen og måske mindst et par hundrede år frem (jfr. Galthen 1792, s. 143). Kirkens evindelige penge-nød var vel årsag til, at man ikke reparererede midtskibets vægge efter nedtagning af hvælvene; de fik lov til at stå med deres ret uregelmæssige skjoldbueforlæg og andre ar, kun dækket af hvidtekalk, indtil man på et eller andet tidspunkt (1837-38?) foretog en skalmuring, så væggene blev glatte, som de ses på interiørbilledet.

En istandsættelse af *vinduerne*, der har sat sig spor i regnskaberne fra 1600'ernes begyndelse, blev muligvis påbegyndt i 1580'rne. Sikkert er det, at der på Terpagers tid (sml. s. 731) fandtes et vindue med flere glasmalede ruder, hvoraf fire blandt andet bar årstallet 1588. Måske blev disse malede glas skænket af forskellige borgere i forbindelse med istandsættelsen, således som det kendes andetsteds.⁵⁴ I så fald må årstallet 1588 angive tidspunktet for afslutningen af bygningsarbejderne i kirkens indre.

1600'rne. Opførelsen af et nyt *våbenhus* (s. 728) ved kirkens vestende 1603-04 vidner antagelig om, at man var i gang med en udvendig istandsættelse. Ti år senere samledes forråd: Nogle tusinde mursten og »22 lester Hollandtz Kalck« til den forfaldne vestgavl,²⁰ som muremeste-

ren tog fat på 1614, da han også arbejdede på messeklækkespiret over kirkens østgavl (s. 728). Året efter arbejdede han på pillen på den østre ende, på taget og på nogle vinduer. Samtidig omlagde Søffren glarmester adskillige vinduer i bly: De store, nye vinduer i kirkens vestre ende, syv i kirkens østre ende og to ved orglet, dvs. på sydsiden af korpartiet.²⁰

Murerarbejdet på vestgavlen 1614 må have været ganske beskedent, eller også har det bestået i at afsløre skadens omfang. Kun tre år senere omtales kirken som så bygfældig på vestenden, at en stor part deraf allerede var nedtaget. »For farens skyld« måtte gavlen istandsættes, og hvis det skulle nytte, måtte det ske ved hjælp af to høje, brede støttepiller (»Stripiller«) opmuret fra grunden af; men da var terningerne tilsyneladende allerede kastet til fordel for en helt anden løsning: Et *tårn*, der ifølge initiativtagerne også ville kunne løse andre problemer end vestgavlens afstivning. Tårnet opførtes 1617-18 (s. 726).⁵⁵

Tårnbyggeriet skabte imidlertid flere problemer, end det løste. Tårnet standsede ikke vestgavlens vipning mod nordvest, – forstærkede den måske tværtimod, eftersom tårnet allerede en snes år efter opførelsen hældede faretruende i samme retning. Reparationer var nødvendige; blandt andet må muremester Velandtz' arbejde på tårnets store vindue 1633 være en følge af bevægelserne i murværket.²⁷ 1651 siges det, at »samme tårn står på fald og vil drage kirken og en del af hospitalet (dvs. klostrets vestfløj), som dertil er opbygget, efter sig«.⁵⁶

Men det var ikke blot de bygningsmæssige skader, der gav anledning til store stridigheder om det, der 1639 kaldtes »borgmestre og råds uforstandige tårnbyggeri«.⁵⁷ Det var i stedet stigende grad økonomiske problemer. De opstod, fordi adskillige borgere undlod at betale de bidrag til tårnet, som de ved deres underskrift havde forpligtet sig til (sml. s. 726). Lån, som kirken måtte optage for at betale håndværkerne, voksede enormt ved tilskrivning af renter og var endnu ikke indfriet ved århundredets slutning. Der var ingen midler til almindelig vedligeholdelse; undertiden var man så langt

ude, at man forgreb sig på fattigkassen, således som regnskaberne fra 1633 og 1634 viser.⁵⁸

I *stormflodsåret 1634*, da vandet stod højt i domkirken (sml. s. 134, 376), gik det også hårdt ud over S. Katrine kirke. Det fremgår af en udateret og usigneret tekst til en indsamlingsliste, henvendt til »Gudelskende Hiertter«. Heri opfordredes gode medborgere og andre fornemme indvånere til at tegne sig for bidrag til kirkens forbedring; der henvises til, at enhver i byen kender den »store skade Ste Catarine Kirche i nest afgigte store storm, paa Spir, bly, steen og Kalck med meere ... hafe bekomsten, saa den iche uden stoer bekostning kand Repararis« på grund af dens velbekendte ringe indkomst.⁵⁹ Opfordringen til byens borgere må være udgået efter 28. febr. 1635, da kongen endnu en gang lovede hjælp, men kun på betingelse af, at borgerskabet selv ydede bidrag. Det af kongen bevilgede beløb, 500 rdl., skulle denne gang udredes af de kirker, som Ribe domkapitel havde patronatsret til.⁶⁰

Det er ukendt, hvordan borgerne tog imod indsamlingslisten. Og da kirkens regnskaber for de følgende årtier er borte, har man ingen mulighed for at følge reparationsarbejdet på kirken, men der er næppe sket meget. Den vanskelige »fjendetid« med besættelse og brandskatning, fulgt af pesten 1659, der på nogle måneder kostede hundreder af byens indvånere livet (sml. s. 74), må nødvendigvis have fået svære følger for S. Katrine sogn.

Synet 1665, som afholdtes 17. febr. på biskop Kragelunds begæring,¹⁸ tegner et miserabelt billede af kirkens situation: »Først er befunden to smaa hvælvinger Uden den sørste kirkedør, saa brøstfældig, og er revnet, og den hvælving indenfor samme dør Nedfalden, og er efterlagt med deeler (brædder).« Således indleder synsmændene beskrivelsen af forholdene omkring kirkedøren i søndre sideskibs vestende, hvortil man kom gennem to små hvælvende rum i nordenden af klostrets vestfløj. De fortsætter: Også den vestligste hvælving i nordre sideskib, over fonten, var nedfalden og erstattet med bræddeloft, de to (støtte)piller på kirkens syd-østre hjørne tillige med hele den søndre mur

hen til klosterfløjen var ganske fordærvet og brøstfældig. Den østre og nordre mur behøvede hjælp ligesom kirkens tag, som havde mangler på både sten, kalk, lægte og søm. Den søndre side af tårnet var helt og den vestre en del revnet; spiret på den østre ende var ikke blot brøstfældigt, men truede med at falde ind over taget og måtte nyopføres. Det store loft i kirken (dvs. midtskibets) var ganske fordærvet og måtte fornyes ligesom dele af tårnets loft, hvortil kom, at det »på østre og vestre ende op i tårnet« var stor brist på tømmerværket og meget nyt tømmer nødvendigt. Overalt manglede der smedeværk (murankre, vinduesstænger m.m.) samt bly og glas i vinduerne. Synsmændene gør også rede for skaderne på kirkegårdens indhegning af mur og plankeværk (sml. s. 694) og slutter med en vurdering af de nødvendige udgifter: »tilsammen 1560 rdl., arbejds løn til samme værk 800 rdl.«

Muligvis blev dette syn den direkte årsag til, at klokken faldt i slag for den gamle sognekirke, S. Peder (s. 837); i hvert fald bestemte kongen 1673,⁶¹ at denne kirke, »som i nogle forfaldne mure, tagsten og bjælker skal bestå og til ingen ting er bekvem«, passende kunne nedbrydes og materialerne anvendes til S. Katrines reparation. I den følgende snes år førtes da talrige læs af nedbrydningsmateriale til Katrine kirke, heriblandt store mængder af »cementsten« (vulkansk tuf), der blev slået til kalk; ydermere samledes der lidt penge ved salg af materialer.²⁷

Et syn 1683, 28. april,¹⁸ taler dog endnu om stor brøstfældighed på kirkens mur, lofter, vinduer og tårn m.m. To år senere hægedes kirken — ligesom hele byen — af en efterårsstorm, der skabte en katastrofal mangel på tagsten; efter begæring forundte stiftamtmanden S. Katrine 1300 tagsten fra slottet, hvis ruiner 1687-90 også leverede ca. 20.000 mursten til kirken. Trodt den relativ store tilgang af materialer synes murermesteren, Jacob Lauritzen, kun at have været beskæftiget i ganske korte perioder,²⁷ måske af mangel på penge til arbejds løn, for som magistraten udtalte 1697: Kirken har altid hjælp behov, da dens indkomst er så ringe.⁶²

1700'erne. Bortkørsel af små hundrede læs murgrus fra kirkens og tårnets mure 1720²⁷ fortæller noget om det forfald, som hægede udvendig i århundredets begyndelse. Og hvad det indre angår, var det næppe stort bedre; i hvert fald tales der om stole, som ikke kunne bruges på grund af murens og hvælvingsbuernes brøstfældighed. Kun de nødvendigeste reparationer blev tilladt, 1734-35 af vinduerne, året efter af taget og tårnet, hvor der manglede fire trapper, to halve og et helt loft samt en hvælving at belægge med ankre. — Det har ganske givet været med god grund, at kirkevægerne 1742 »uden ophold« foranstaltede et lovligt syn ved seks gode håndværksfolk, »hvilke ikke alleneste giver brøstfældigheden udførlig tilseende, men ogsaa ved efter deres skønsomhed at takser«, hvad reparationen vil koste.²⁷ Udfaldet af vurderingen befordrede en ny ansøgning til kongen, og denne gang, 30. aug. 1743, forundtes kirken allernådigst en kollekt i de fire jyske stifter. Den indbragte 1744 små 900 rdl.²⁷ Året efter sluttedes kontrakt med bygmesteren N. H. Riemann om en gennemgribende istandsættelse, hvorved især eksteriørets karakter ændredes fuldstændigt (s. 720). Taget skiftede form, eventuelle rester af messeklækkespiret over østgavlen forsvandt, og i vest blev tårnet nedskåret og inddraget under skibets forlængede tag.

Ønsket om at bryde den lange, lige tagryg ligger antagelig bag bestilling af et *spirprojekt* ved bygmester Peder Friisvad 1783, men det blev for dyrt (s. 728). I begyndelsen af 1790'erne brugtes pengene til en istandsættelse af alt udvendigt murværk og til nogle arbejder i kirkens indre, bl.a. en ny grundvold under korets skrankemure og to piller til det nye orgelpulpitur (s. 761), begge dele som led i en omfattende sanering og supplering af inventaret.²⁷

1800'erne. Arkitekten Theophilus Hansen udarbejdede foråret 1837 på biskop Tage Chr. Müllers opfordring et projekt til domkirkens hovedistandsættelse (sml. s. 342). Kort efter anmodede stiftsøvrigheden Hansen om også at gøre forslag og tegning til *forsønnelse af S. Ka-*

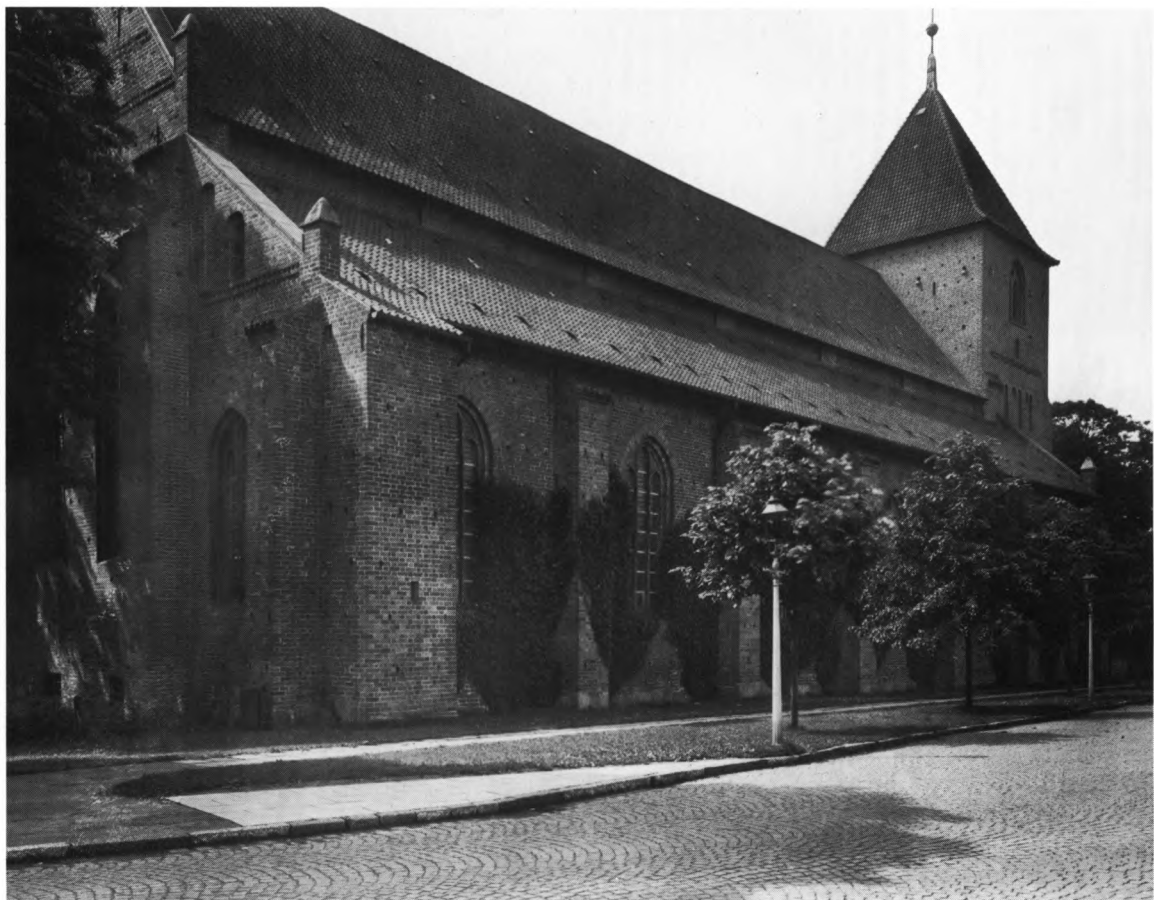

Fig. 31. Eksteriør fra nordøst. V. Hermansen fot. 1946. — *Exterieur von Nordosten*

*trine kirkes indre.*⁶³ Af arkitektens lommebog fremgår, at han 1. juni tegnede noget »smøleri« og bragte det til bispem. Endvidere, at han dagen efter var med bispem og stiftamtmanden i kirken for at aftale alt om sommerens reparation, og at han samme dag begyndte at tegne på kirken.⁶⁴ Resultatet af besøg og tegnearbejde, en ansøgning af 19. juni, blev approberet allerede 1. juli, og straks derefter tog man fat på at realisere arkitektens forslag. Det drejede sig om en række ændringer ved inventar og gravminde (sml. s. 736, 778), om malede dekorationer (s. 731) samt om forandringer ved lofter og triforier.

De sidste, de i alt 12×3 rundbuede åbninger i midtskibets vægge,²⁷ som på et eller andet tidspunkt var blevet tilmuret, blev nu omdannet til dybe blændinger, kun lukket med en halvtstens

mur mod sideskibenes tagrum. I stedet for det træloft, som havde afløst den nedfaldne stenhvælvning i søndre sideskibs vestligste fag, blev der opsat en træhvælvning. I midtskibet, der havde mistet hvælvene i 1580'erne, og i nordre sideskib, hvor hvælvene var blevet fjernet 1745-46, blev bjælkelofterne underklædt med savskårne brædder;⁶⁵ i denne forbindelse synes de s. 713 omtalte spor efter de fjernede hvælv at være blevet udslettet ved skalmuring. Arkitektens ønske om en kraftig trægesims rundt under midtskibets loft⁶³ blev ikke opfyldt, – ej heller hans forslag om malede loftsdekorationer i midtskibet (sml. s. 732); i stedet blev både dette loft og nordre sideskibs hvidtet, og ti år senere blev de to lofter og træhvælvningen i søndre sideskib røret og gipset.⁶⁵ – Lægning af fliser i korgulvet (s. 730) og andet gulvarbejde i

forbindelse med omflytning af inventar gennemførtes 1841.²⁷ Året efter opmålttes samtlige vinduer med henblik på fornyelse 1843, men derpå gik arbejdet i stå, og det havde en helt speciel årsag: Domkirken var kommet i penge-nød midt under restaureringen 1840-45.

Forslag om nedlægning af S. Katrine kirke. Ved et møde i nov. 1843 fik fire medlemmer af kommunalbestyrelsen den idé, at man kunne løse domkirkens økonomiske problemer ved at nedlægge den brøstfældige og overflødige S. Katrine kirke og overdrage dens midler til domkirken. Allerede i december måned anmodede de kongen om at sikre domkirkens fremtid ved en sådan ordning (sml. s. 345f.), og domkirkeinspektionen var ikke uden interesse i forslaget! Brevet blev anledning til bitre stridigheder de følgende måneder. Endnu i december erklærede fire andre medlemmer af borgerrepræsentationen, der kalder sig repræsentanter for majoriteten, at kirken ikke var overflødig, og at »Landboerne«, i fald den blev nedrevet, ville have en kirke for sig selv.⁶⁶

Herefter lod stiftsøvrigheden N. S. Nebe-long, der af Danske Kancelli var ansat som daglig leder af domkirkens restaurering, foretage et syn over S. Katrine. Det er dateret 13. jan. 1844, opdelt i 12 punkter og bilagt to tegninger.⁶³ Heri gennemgår arkitekten kyndigt og omhyggeligt bygningen, gør rede for de hældende mure og årsagen, den dårlige byggegrund. S. Katrine kirkes inspektion lod først høre fra sig i begyndelsen af februar, da der også indkaldtes til menighedsmøder. Af inspektionens tre medlemmer kunne den ene på visse betingelser gå ind for nedrivning, medens de to andre gik stærkt imod. De mente ikke, at kirken på grund af sin skævhed kunne kaldes brøstfældig: »De Revner, den har, er ikke betydelige og synes ikke i Mands Minde at have udvidet sig ... Vi er overbeviste om, at Menigheden, ej blot uden Fare, men med Tryghed kan benyttet den ...«. Endelig mente de ikke, kirken var overflødig, for nok var domkirken stor, men ikke alle kunne se og høre i den.⁶⁶

Efter inspektionens indbydelse i Stiftstidende afholdtes 8. febr. et møde i kirken, hvor 146

navngivne »Huusfædre og Huusbonder« fra sognet fik oplæst de forskellige indlæg samt en bønsskrivelse til kongen om at redde kirken. Skrivelsen,⁶⁶ der var konciperet af købmand R. Rahr, blev tiltrådt af alle. Heri anføres, at minoriteten i borgerrepræsentationen har tre hovedgrunde til at søge S. Katrine nedlagt: a) domkirkens uformuenhed, b) S. Katrines antagne brøstfældighed og c) dens undværlighed. Svarene herpå lyder: ad a) »at bemeldte domkirke, den skønneste i Riget ... et nationalt monument« bør have hjælp fra hele landet, ad b) »Denne kirke siges at have Revner; men hvor findes disse ikke paa alle oldgamle Bygninger? Selv Domkirken har flere saadanne og betydeligt større ... og dog nære vi alle det Haab, at dette Monument fra Christendommens første Tider her i Riget, endnu i Aarhundreder vil staae ... Men ogsaa St. Cathrine skal med Guds hielp fremdeles bestaae ...« ad c) Domkirken kan ganske vist rumme begge menigheder, men det er vanskeligt at høre Guds ord på grund af det større ekko, hvis den bliver ført tilbage til den oprindelige stil; ved valget af den har bygmesteren taget mere hensyn til katolsk messe osv. end til »Acuustikens Love«. Skrivelsen slutter med en hjertegribende appel om, at det i øvrigt er den kirke, som ved »Deres Majestæts sidste Herværelse fandt Allerhøjst-sammes Yndest formedelst dens Hyggelighed, dens simple Skjønhed ... det er i den, at de usynlige Baand findes, som binde os til Tronen ... det er denne Kirke, som vi hermed anbefaler til Guds Varetægt og Deres Majestæts allernaadigste Beskyttelse«!

Bønsskrivelsen, dateret 20. febr., fulgtes op med erklæringer fra sognepræsten 26. febr., fra den omtalte minoritet i borgerrepræsentationen 28. febr. og fra stiftamtmanden og bispem, henholdsvis 21. og 30. marts. – Sognepræsten kan hverken acceptere, at kirken er overflødig, eller den aldeles ukirkelige fremgangsmåde at nedlægge én kirke for at hjælpe en anden. – De fire borgerrepræsentanter, som rejste sagen, øjner allerede dens udfald, men da de finder, der er brugt uværdige våben mod dem, føler de sig foranlediget til yderligere at belyse S. Katrine

kirkes brøstfældighed og overflødighed samt lydforholdene i domkirken. Vedrørende det sidste skriver penneføreren, rådmand Giørtz, at man ikke kan udtale sig sikkert (om forholdene efter domkirkens restaurering), da man endnu ikke »er kommen til Vished i Theorien om Lydens Tilbagekastning«, men en netop udkommen afhandling gav håb. I øvrigt var der ingen grund til frygt, når man kun ved beskikkelse af præster tog hensyn til, »at de Paagieldende foruden de øvrige fornødne Qualiteter erei Besiddelse af et Taleorgan, som passer for en stor Kirke.« De misbilliger menighedsmøderne i kirken, hvor pietetsfølelsen har sejret over fornuften, blandt andet fordi der er brugt midler imod dem af en sådan art, »at vistnok enhver Upartisk maa misbillige samme«. ⁶⁶

Stiftamtmanden fremfører i sin erklæring, at da S. Katrine kirke er en »offentlig Stiftelse og morals Person«, kan man ikke uden krænkelse af ejendomsretten bruge dens indtægter til andet. Hvis den truer med at styrte ned, er det en anden sag. Han foreslår derfor en ny undersøgelse, og hvis den bekræfter Nebelongs frygt, skal kirken hovedrepareres for dens og menighedens egne midler: »Så vil det vise sig, hvor stor menighedens pietetsfølelse er! – I bispens lange og lærde erklæring vejes for og imod på grundlag af sagens akter. Efter en indledning om domkirkens herlighed — og pengenød, lyder det: »Man opnaar altsaa et gavnligt Øiemed ved at tage Chatharinæ Kirkes midler ... og vil Ingen hylde den jesuitiske Maxime, at Øiemeedet helliger Midlet: Saa maa jeg erklære, at mod denne Anvendelse af hiin Kirkes Eiendom strider Begrebet om Ret – den kirkelige Sands – og Pietetsfølelsen. Det strider mod Retfærdighed at nedbryde een Kirke, som har Midler til sin vedligeholdelse i forskjønnende Stræben, for at afhjælpe en anden Kirkes Mangel herpaa ...«, Bispnen ønsker penge fra staten til domkirken og en ny undersøgelse af S. Katrines brøstfældighed. ⁶⁶

Denne undersøgelse gennemførtes i juli måned af Nebelongs nærmeste foresatte, bygningsinspektør F. F. Friis. I indberetningen til Danske Kancelli, dateret 8. aug. 1844, ⁶⁶ oplyser

Fig. 32. Tårnet, opført 1617-18 og afkortet 1745-46 (s. 726). Bertram Larsen fot. 1919. — *Der Turm, aufgeführt 1617-18 und verkürzt 1745-46.*

Friis, at han ved lodning af murene og i det hele taget har fået de samme resultater som Nebelong. Han mener ikke, der er nogen umiddelbar fare for, at kirken skal falde, men foreslår, at man måske skulle nedlægge tårnpartiet og dets nærmeste omgivelser og i stedet anvende den ubenyttede, nordre sidegang. Det tilføjes, at man for sikkerheds skyld må følge murværkets bevægelser ved en lodning den følgende sommer. ⁶⁶

Domkirken fik den ønskede hjælp fra staten — og S. Katrine kirke overlevede. Næppe havde kirkeinspektionen fået Friis' vurdering, før den genoptog den afbrudte, indre forskønnelse (sml. s. 716). De planlagte vinduer i nordre sideskib udførtes 1844-45, maling af inventaret 1846, gipsning af lofter 1847-48 og en ny gulvbelægning 1853. ²⁷ — Selv om kirkemurenes anselige hældning ikke forstærkedes, var der spændinger og bevægelse i murværket, som til

stadighed fremkaldte skader, men takket være bedrede økonomiske forhold blev de udbedret år for år.

En omfattende istandsættelse kom på tale 1877. Tre år senere udarbejdede bygningsinspektør L. A. Winstруп opmåling⁶⁷ og overslag.²⁷ Projektet rummede blandt andet følgende punkter: 1, påføring af tårnets vestside, så facaden blev lodret; 2, en spindeltrappe i hjørnet mellem tårn og søndre sideskib; 3, et spir over vestgavlen; 4, kamtakker på gavlene og forhøjelse af trappetårnet ved nordhjørnet; 5, nye gesimser på kirkens nordside; 6, ændringer ved triforierne og fjernelse af gipsloftet; 7, træhvælv i nordre sideskib og en muret hvælvning i tårnet.⁶⁸ – På grund af uenighed mellem kirkeinspektionen og ministeriet, herunder Det særlige Kirkesyn, blev istandsættelsen ikke gennemført.⁶⁹

1900'erne. H. C. Amberg, domkirkens restaurator (sml. s. 358f.), opmålte S. Katrine kirke og kloster 1889 med henblik på klostrets restaurering. Et nyt forslag 1913⁶⁷ gjaldt både kloster og kirke, og hvad kirken angår, har projektet flere lighedspunkter med Winstрупs; dog ønskede Amberg spir over østgavlen, støttepiller mod den nu atter hældende nordmur samt udskiftning af Riemanns rundbuede vinduer (sml. s. 730) med spidse som i resten af kirken. Heller ikke dette projekt fandt nåde for Det særlige Kirkesyn, som ønskede arkitekturformerne fra istandsættelsen 1745-46 bevaret. Efter et fællesmøde i kirken sommeren 1914 frasagde Amberg sig opgaven i november.⁶⁹ Synet begyndte herefter at diskutere, hvilken arkitekt man kunne anbefale til restaurering af kirke og kloster. Valget faldt på Harald Lønborg Jensen, der gennemførte arbejdet i årene 1918-32 (s. 720).

N. H. RIEMANN'S ARBEJDER 1745-46

NOTER S. 732

Ved kongebrev af 5. febr. 1745 approberedes den af biskop Brorson m.fl. oprettede kontrakt med bygmester N. H. Riemann om reparatio-

Fig. 33. Tårnets vestportal fra 1746, ved bygmester N. H. Riemann (s. 727). V. Hermansen fot. 1946. — *Westportal des Turms, aus dem Jahr 1746, von Baumeister N. H. Riemann.*

nen af S. Katrine kirke (sml. s. 715). Af kirke-regnskaberne²⁷ fremgår, at den »store og øjensynlige reparation« gennemførtes i perioden fra 5. april 1745 til 15. juli 1746, da arbejdet ved et lovformeligt syn overleveredes i komplet og ønskelig tilstand. Når kirkeværgen kalder reparationen stor og øjensynlig, har han ikke udtrykt sig for stærkt, eftersom den medførte en fuldstændig forandring af kirkens profil.

De bevarede overslag vedrørende materialeforbrug og -priser må Riemann have udarbejdet, før reparationens omfang var fastlagt, – og måske kunne nogle af bestemmelserne først tages, efterhånden som arbejdet skred frem. Riemann opgiver derfor alternerende priser for alle de mulige ændringer, som kan have været diskuteret: Hvis eller hvis ikke sideskibene skal

hvelves på ny; hvis midtskibets murhøjde skæres ned, så de nye bjælker kommer til at ligge lige over buerne i vinduerne bag altret (dvs. lige over triforierne); hvis kirkens tag tredeles; hvis man skærer de øverste glamhuller (dvs. den øverste etage) af tårnet osv.⁵⁹

Resultatet blev følgende: Kirkens stærkt hældende nordmur fornyedes med undtagelse af de nederste skifter, og de øvrige ydermure istandsattes. Kirkens store tag blev delt, så midtskibet og de to sideskibe fik selvstændige tage; herom hedder det i overslagets tyske tekst, at tagværket skal afbindes, så det bliver »dobbelttag«, nemlig det midterste for sig selv over midtskibet og halvtag over sideskibene ligesom på domkirken, men således at de får mere fald (»... so dass Doppeldach bleibt, nemlich dass mittelste vor sich selbst, über dem mittelgang, und über die seiten gänge halb dach eben wie bei der Duhm Kirche doch so dass es mehr Fall bekommt«). Ved ændringen af tagformen forsvandt evt. rester af messekløkkespiret over østgavlen (s. 728), og tårnet (s. 727) blev skåret ned, så det kunne afdækkes med skibets forlængede tag. Endvidere forsynedes gavlene med *svungne kamme* (senere kaldet carnicer og snirkeler, sml. s. 729), der antagelig har lignet dem, Ribe domkirke var blevet forsynet med under istandsættelsen 1738-40, da Riemann udførte murerarbejdet (sml. s. 333f. med fig. 216); den buedeformede toptinde på kirkens østre taggavl er den sidste mindelse om Riemanns gavlkamme. Hvad det ydre angår, har Riemann også ansvaret for tårnets nuværende indgangsportal (fig. 33).⁷⁰ – I kirkens indre fornyedes midtskibets bjælkeloft i forbindelse med ændringen af tagformen, men dets oprindelige murhøjde blev næppe ændret. Søndre sideskibs medtagne hvelv repareredes, hvorimod nordre sideskibs blev afløst af et bjælkeloft ligesom for øvrigt tårnhvelvingen. Endvidere forarbejdedes der nogle nye vinduer, og kirkegulvet blev forhøjet med 235 læs grus og sand.⁷¹

Bortset fra nogle småændringer, bl.a. 1837 f. (sml. s. 715f.), stod S. Katrine kirkes bygning, som Riemann formede den (fig. 9, 30) indtil den sidste store istandsættelse 1918-32.

H. LØNBORG JENSENS ARBEJDER 1918-32

NOTER S. 732

Kirkens nye fundamenter. Da Lønborg Jensen 17. marts 1917 af kirkeministeriet fik overdraget hovedrestaurationen af S. Katrine kirke og kloster, var der gået 40 år, siden tanken om en gennemgribende istandsættelse af kirken var dukket op – og to projekter var blevet kasseret (s. 719). Lønborg Jensen ønskede først og fremmest at sikre bygningen med nye fundamenter, og hans forslag, udarbejdet med professor G. Schönweller fra Polyteknisk Lærestalt som konsulent, blev inden årets udgang godkendt af Det særlige Kirkesyn. Og allerede 4. febr. 1918 bad kirkeministeriet arkitekten om snarest at begynde arbejdet under hensyn til kirkesynets bemærkninger.⁷¹

Den sidste gudstjeneste i kirken holdtes

5. maj 1918, og et år senere var det imponerende arbejde med nyfunderingen på det nærmeste fuldendt. Tegningerne (fig. 35) viser, hvordan svære, rektangulære betonklodser forbinder midtskibets arkadepiller med tilsvarende afsnit af ydermurene. Og fotografierne (fig. 37, 38) illustrerer, hvorledes det farefulde udgravnings- og støbearbejde udførtes under piller og mure, der midlertidigt var understøttet af et par jernbjælker, som hvilede på nedrammede pæle. En revnet arkadepille og svage partier af ydermurene blev yderligere støttet af lange skråstivere (fig. 38). Foruden langmurene blev også kirkens gavle og tårnet forsynet med nye fundamenter, men de udførtes på en anden måde end vist på planen (fig. 35). Mellem fundamentklodserne blev der under ydermurene indføjet flade aflastningsbuer som støtte for de frie murstræk.

Kirkens opretning. Med de nye fundamenter ville kirken for første gang komme til at hvile på fast bund, så yderligere vipning mod nord og vest var udelukket. De hældende mure skæmmede imidlertid bygningen stærkt både ude og inde; da hældningen var 40-60 cm, et enkelt sted endog over 60 cm, kunne man ikke løse problemet ved skalmuring. Medens pro-

Fig. 34. Vestre del af søndre sideskibsmur (sml. fig. 14). Der ses spor efter hvælvforlæg i kirke nr. 1-2, et vindue fra kirke nr. 2 (sml. fig. 16) og rester af (de midlertidigt fjernede) hvælv i kirke nr. 3 (sml. s. 722). — *Westlicher Teil der Südmauer des Seitenschiffs. Man sieht Spuren von Gewölbeforlagen der Kirchen Nr. 1-2, ein Fenster der Kirche Nr. 2 (vgl. Fig. 16) und Reste der (vorübergehend entfernten) Gewölbe der Kirche Nr. 3.*

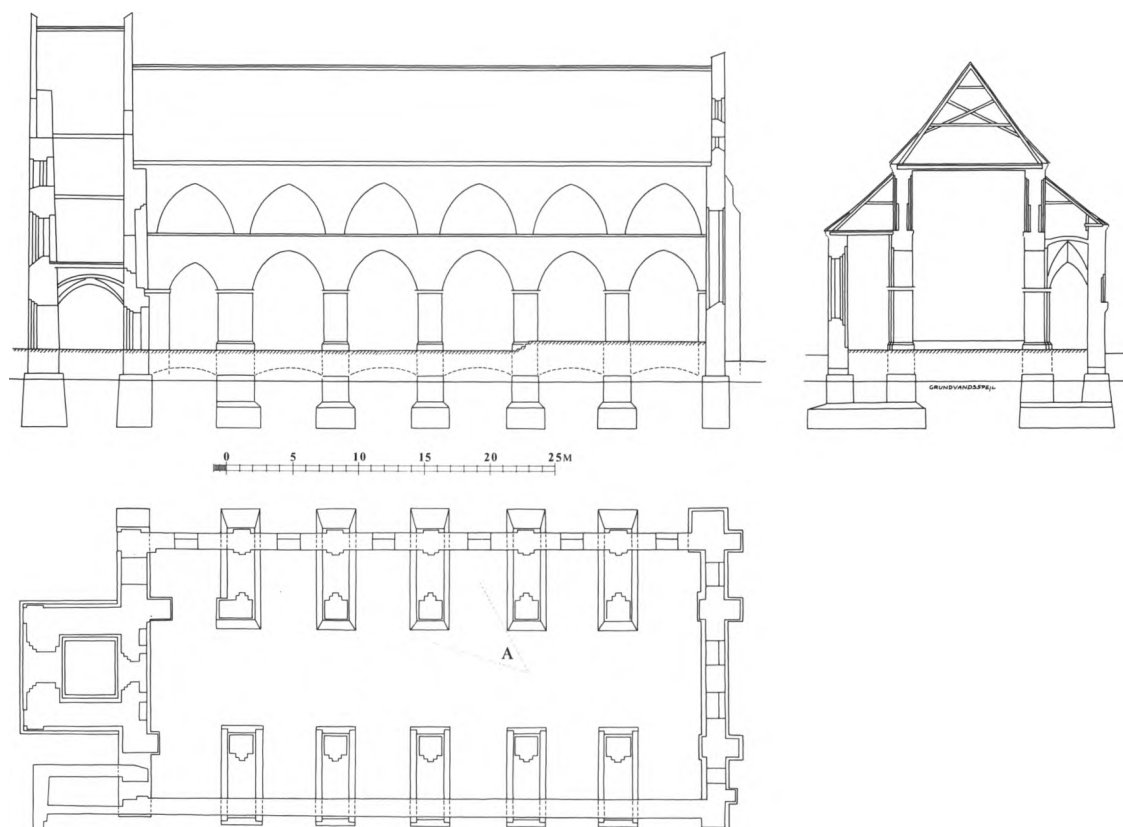

Fig. 35. Kirkens nyfundering 1918-19 (s. 720). Plan og snit. 1:600. Efter G. Schönweller, tegnet af MN 1983. (A markerer fotograferingsvinklen for fig. 36). — *Neufundamentierung der Kirche 1918-19. Grundriß und Schnitt. 1:600. (A bezeichnet den Aufnahmewinkel für Fig. 36).*

jektet til de nye fundamenter var til godkendelse, undfangede arkitekten en idé, der skulle vise sig lige så simpel som genial: De tunge mure skulle vippe tilbage til lodret stilling ved deres egen vægt!

En sådan løsning var ikke prøvet før – risikoen stor og betænkelighederne mangfoldige; det skrev arkitekt C. M. Smidt, da han som tilsynsførende arkæolog fulgte, hvordan kirken i marts 1920 »langsomt og støt, 1 Tomme om Dagen, begynder at rejse sig ...«. Lønborg Jensens »lykkelige, konstruktive idé« gennemarbejdedes og udvikledes af professor Schönweller jan. 1918, men lod sig ikke beregne statisk. Af økonomiske grunde kunne der ikke være tale om nogen opretning af gavlene, og derfor måtte de midlertidigt hugges fri af langmurene, ligesom hvælvene i søndre sideskib måtte ned (sml. fig. 34).

De egentlige forberedelser til langmurenes opretning bestod i følgende: Overalt, hvor de nye fundamenter skulle forbindes med de gamle mure og piller (omtrent i terrænhøjde), blev der i sydsiden af fundamenterne lavet en spalte, som gik ind til midten af piller og mure (sml. fig. 36); heri anbragtes små donkrafte og jernbeklædte trækiler; i nordsiden erstattedes en fug med tagpap, og i alle fundamenter blev der i kirkens længderetning, lidt syd for tyngdepunktet i piller og mure, indlagt et svært tømmerstykke, som »omdrejningsled« for murværket ovenover.

Ifølge Lønborg Jensen gennemførtes »Vipnings«-arbejdet fra 8.-16. marts, »af én Mand (arkitekt John Jørgensen),⁷² der gik fra Dunkraft til Dunkraft og langsomt slækkede disse paa Sydsiden og drev Kiler efter paa Nordsiden. Følgende Tyngdeloven sank da Kirken til-

bage til sin oprindelige Stilling ...», hvorefter piller og mure støbtes fast, så donkrafte og kiler kunne fjernes (fra kældertrappen kan man endnu se en donkraft og et par kiler på plads).

Efter opretningen af bygningen fornyedes tagværkerne, hvor man bibeholdt den basilikale tagform, som bygmester Riemann havde skabt 1745-46 (s. 720). Alle tre skibe fik nye hvælvinger, hvilende på de middelalderlige forlæg (sml. beskrivelsen s. 711), og samtidig forsynedes langmurene med tværafstivninger bestående af støttepiller mod nordmuren og en række støttemure i sideskibenes tagrum (omtalt s. 712). 1923 blev der givet tilladelse til at udskifte Riemanns rundbuede vinduer med spidsbuede og til at forsyne alle vinduer med stavværk af den art, der blev fundet i sydmu-rens østvinduer (fig. 26a).

Samtidig med fornyelsen af fundamenterne under østgavlen indrettedes der en *hvælvet kæl-*

der under korpartiet. Med henblik på en mulig indretning af kældrens 2. fag fra øst som columbarium (urnerum) blev der fra nordre sideskib lavet en trappe og en (foreløbig) tilmuret dør. – Og i søndre sideskib forberedte man genopførelsen af klostrets forlængst nedrevne østfløj med en stor muret (dormitorie) trappe, der ligesom i middelalderen skulle give adgang til østfløjens øvre etage.⁷³ Under dette trappeløb findes nedgangen til kælderen, hvori det s. 730 omtalte varmeanlæg fik plads 1932.

I tyvernes første halvdel blev alt murværk inde og ude (undtagen tårnets) grundigt istandsat, hvorefter restaureringen gik i stå af økonomiske grunde. Først 1929-30 kunne man tage fat på tårnet (s. 727) og færdiggørelsen af interiøret med hvidtning, gulve og inventar, således at kirken kunne genindvies 27. nov. 1932. Da var også restaureringen af klostret tilendebragt.⁷¹

Fig. 36. Kirkens opretning 1920 (s. 720). En sektion af »vippeanordningen« (sml. A på fig. 35), der bragte de hældende langmure tilbage i lodret stilling. Nørgaard-Nielsen fot. 1920. — *Aufrichtung der Kirche 1920. Ein Teil der »Kippanlage«, die die schiefen Längmauern in die senkrechte Lage zurückführte.*

Fig. 37-38. Kirkens østgavl afstivet under arbejdet med de nye fundamenter 1918 (s. 720). Nørgaard Nielsen fot. — *Der Ostgiebel der Kirche, abgestützt während der Arbeit am neuen Fundament 1918.*

RIBE S. KATRINE

TILBYGNINGER M.M.

NOTER S. 732

Tårnet ved skibets vestgavl er opført 1617-18, nedskåret og inddraget under kirkens forlængede tag 1745-46, og 1930-31 næsten helt indkapslet i nyt murværk, forhøjet og udstyret med et firesidet pyramidespir (fig. 39-40).

Det hurtigt vedtagne tårnbyggeri skal ses på baggrund af vestgavlens manglende stabilitet, der til stadighed gav anledning til store reparationer. En istandsættelse af gavlen 1614 blev opgivet, – tilsyneladende fordi man var begyndt at tænke i helt nye baner. Søndag d. 13. aug. 1615, efter gudstjenesten, enedes ærke-egnen, borgmestre og råd samt nogle menige sognefolk om at bygge tårnet.⁷⁴ Motiveringen var, at de to store støttepiller, som var nødvendige for gavlens afstivning i virkeligheden var halvdelen af et tårn, samt at det gamle, lave træklokkehus (s. 695) var brøstfældigt.

Den endelige beslutning, der også rummede forslag til finansieringen, blev dog først truffet efter en søndagsgudstjeneste 23. febr. 1617, da sagen igen var »flitteligen betænkt og grundeligen overvejet af efterskrevne dannemænd«, som var ærke-egnen, domkirkens præster, to borgmestre, flere rådmænd, byfoged og byskriver, kirkens værger og menige sognefolk, som var til stede i kirken. Alle skulle forpligte sig med deres underskrift, også sognefolkene, »så mange som skrive kan« (og det kunne i hvert fald 36). De forpligtede sig på egne og efterkommeres vegne til at opføre et tårn »Gud allermægtigste i Himlen til lov, pris og ære, S. Catharinæ kirke til en prydelse og ganske Riber by til en sirat og berømmelse, såvel som sognefolkene til gavn og bedste«. – Tårnet skulle være grundmuret, 16 alen på hver led og i højden seks eller otte alen over den højeste kirkemur, og at »derpå siden skal opsættes en magelig spids«.⁷⁵

- Byggeriet skulle igangsættes straks ved hjælp af kirkens yderst ringe forråd af penge og materialer. Den sum penge, som derefter ville mangle, havde »de menige sognemænd ... her

Fig. 39. Tårnet og klostrets vestfløj før restaureringen 1918-32 (sml. fig. 32). Hude fot.? — *Turm und Westflügel des Klosters vor der Restauration von 1918-32.*

idag i kirken med samlede hånd, mund og stemme lovet og tilsagt«, således at byggeriet kunne gennemføres uden ophold.

Det lykkedes da også stort set at fuldføre tårnet på et år; men langt fra alle sognemænd overholdt deres forpligtelser. Resultatet blev, at den fattige kirke kom i en bundløs gæld, der gennem resten af århundredet hindrede så godt som alle nødvendige bygningsreparationer (sml. s. 714). Hertil kom, at det nye tårn ikke blev til »gavn og bedste« for nogen eller noget, men en plage for mange og dertil en bygningsmæssig belastning for kirken.

Byggearbejdet 1617. Næppe var den endelige beslutning underskrevet, før der indkøbtes materialer til tårnet. Den dårlige byggegrund krævede pilotering med bøgépæle, derover slynger

(d.e. slyngværk) af store træer og derpå en grundvold af mange store kampesten.²⁰ Desuden købtes alle hånde slags trævarer og »Ti mer store Bielcker, træer og deller til Ladden (stilladset)« samt ankre til at forbinde tårn og vestgavl. Teglgården leverede 350.030 mursten, og kirkens forråd af kalk suppleredes med 138 laster hollandsk kalk.²⁷

Det færdige tårn levede ikke helt op til målsætningen. Sidelængden blev noget mindre, og det samme gælder tilsyneladende højden, eftersom murkronen næppe har hævet sig mere over skibets tagryg end de ca. 2,5 m (sml. fig. 41a), som fjernedes 1745-46.⁷⁶ Endelig ser det ud til, at man har måttet opgive spiret og nøjes med et blytækt sadeltag, hvis øst-vestvendte gavle er nævnt 1665.

Opmålinger og fotografier fra før 1930 giver et meget godt indtryk af tårnets oprindelige udseende, selv om tårnafslutningen var ændret (fig. 23, 39). Tre kordongesimser har i det ydre markeret en stokværksdeling, der næppe svarede helt til den indre, og i tredje stokværk (ligesom formentlig i det forsvundne fjerde) flankeredes glamhullerne af små, tvedelte blændinger. Det hvælvede tårnrum, der siden opførelsen har fungeret som våbenhus (se †våbenhus s. 728), har døre i vest og øst samt en række lave sparenicher i syd og nord. Adgangen til de øvre stokværk var oprindeligt ad en fritrappe i syd; dens blændede dør ses endnu indvendig i det høje mellemstokværk, som oprindeligt var forsynet med et meget stort, kurvehanksafdækket vindue i vest.

Ved ombygningen 1745-46 fjernede murermeister Riemann det brøstfældige tårns øvre klokkestokværk, således at resten kunne inddrages under skibets forlængede tag (fig. 39).⁵⁹ Hvis ikke tårnrummets hvælving var faldet ned inden da, må Riemann have fjernet den af stabilitetsgrunde; men det er i hvert fald ham, der har forsynet tårnet med det pilasterprydede indgangsparti, der i den segmentformede gavl bærer en sten med Christian VI.s kronede spejlmonogram over elefantordenens symbol og årstallet 1746.⁷⁰ Lige over gavlen henviser jernankerårstallet 1617 til tårnets opførelse.

Fig. 40. Tårnet og klostrets vestfløj efter restaureringen 1918-32 (sml. fig. 39). V. Hermansen fot. 1946. — *Turm und Westflügel des Klosters nach der Restauration von 1918-32.*

Ved ombygningen 1930-31, da H. Lønborg Jensen stabiliserede tårnet med en voldsom ydre påforing og nye etageadskillelser af jernbeton (fig. 41 b-c), søgte han at genspejle noget af tårnets oprindelige arkitektur i nogle grupper af rundbuede facadeblændinger, men ellers er det de »gotiske« spidsbuer, som nu præger tårnet. Til Lønborg Jensens arbejder (s. 720) hører genopførelsen af tårnrummets hvælving, indhugning af en muret spindeltrappe i tårnets sydvesthjørne samt det teglhængte, firsidede pyramidespir,⁷⁷ hvis forbillede er spiret på S. Ansgar kirke i Bramminge (Gørding hrd.), som Lønborg Jensen opførte 1914-15.

†*Sakristi.* I middelalderen havde kirken formentlig sit sakristi nordligst i klostrets †østlænge, hvortil der var adgang fra kirken gennem

den rundbuede, falsede dør i søndre sideskibs 3. fag fra øst (fig. 19). Om eftermiddelalderlige forhold se s. 761.

†*Våbenhus*. 1603-04 nævnes det nye »Skreffu-itze« (skrifte) på kirkens vestende.²⁷ Våbenhuset må have ligget foran kirkens hovedindgang, eftersom man 1615 måtte fjerne tagstenene for at skåne dem, medens man arbejdede på vestgavlens store vindue.²⁰ Kort efter blev det nedrevet på grund af det netop omtalte tårnbyggeri 1617-18.

(†)*Materialkammer og fyrrum*. Da kirken 1897 fik sit første varme anlæg,⁶⁹ indrettedes de to østre fag af søndre sideskib til kul- og fyrrum. 1886 omtales østenden af søndre sideskib som materialkammer. Muligvis var det de samme to fag, der tjente som material- og kalkkammer i slutningen af 1690'erne,²⁷ da kirken samlede nedbrydningsmateriale fra slottet og fra S. Peders kirke (sml. s. 715). Ved restaureringen 1918-32 flyttedes fyrrummet til den store kælder under koret (s. 723).

†*Messeklokkespir*. Byprospektet i *Teatrum urbium*, trykt 1598, viser kirken med en tagrytter helt mod øst (fig. 20), til dels hvilende på selve gavlen. Lignende spir kendes fra andre senmiddelalderlige kirker, f.eks. Nyborg og Mesinge på Fyn. Hvis man kan stole på prospektets gengivelse, har spiret haft en seks- eller ottekantet, muret underdel og derover et højt spir, som indtil 1685 kronedes af en vindfløj, der forestillede kirkens værnehelgen, S. Katarina (sml. s. 730).

Messeklokkespiret er tidligst omtalt 1614, da Ebbe tømmermand og Lauritz murmester samt en smed udførte reparationsarbejder. 1619 var det Knud tømmermand fra Høyråd, der forbedrede spiret i forbindelse med omstøbning af blytaget, medens Jacob murmester pyntede op på murværket med brunrød maling.²⁰ Et syn foretaget 17. febr. 1665¹⁸ fastslog: »Spiren på den østre ende af kirken er så brøstfældig, at den af ny skal opbygges, den hælder over kirken og vil falde ned«. Det er tvivlsomt, om spiret blev istandsat, før det i nov. 1685 blev stærkt skadet i den voldsomme storm, som slog vindfløjen ned. Senest 1745 forsvandt de

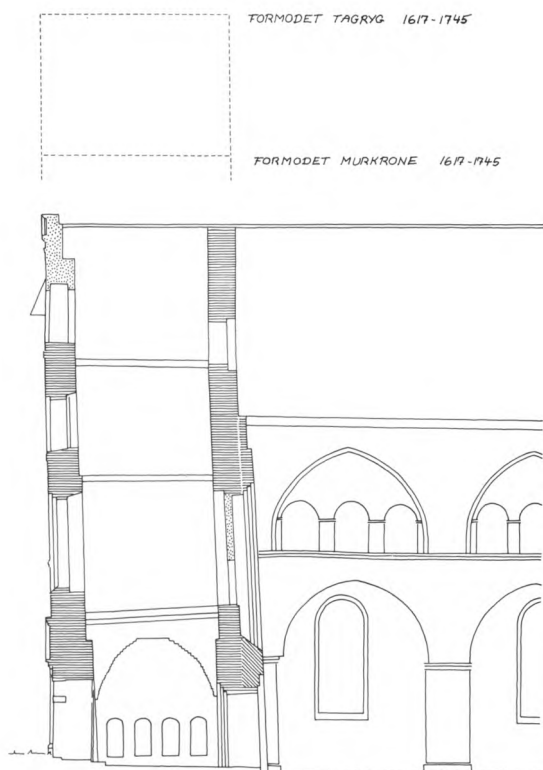

Fig. 41 a-c. Tårnet fra 1617-18. 1:300. a. Tværsnit set mod nord. Efter opmåling af Axel Hansen 1918. b-c. Tværsnit set mod nord og vest. Efter Lønborg Jensen 1925. Tegnet af MN 1983. — a-c. *Der Turm von 1617-18. 1:300. a. Querschnitt gegen Norden gesehen. b.-c. Querschnitt gegen Norden und Westen gesehen.*

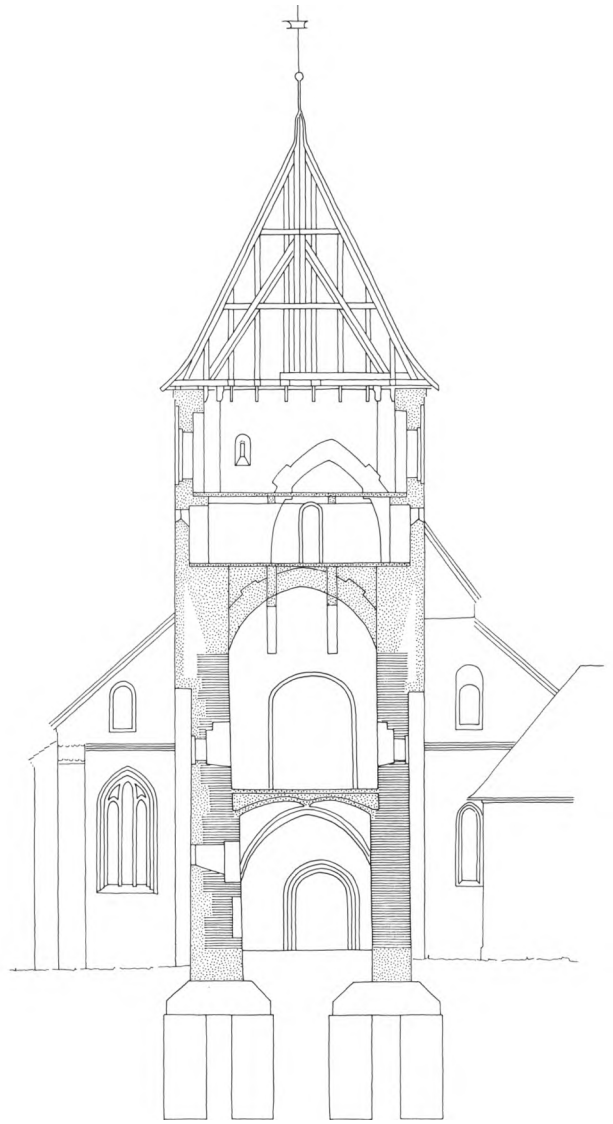
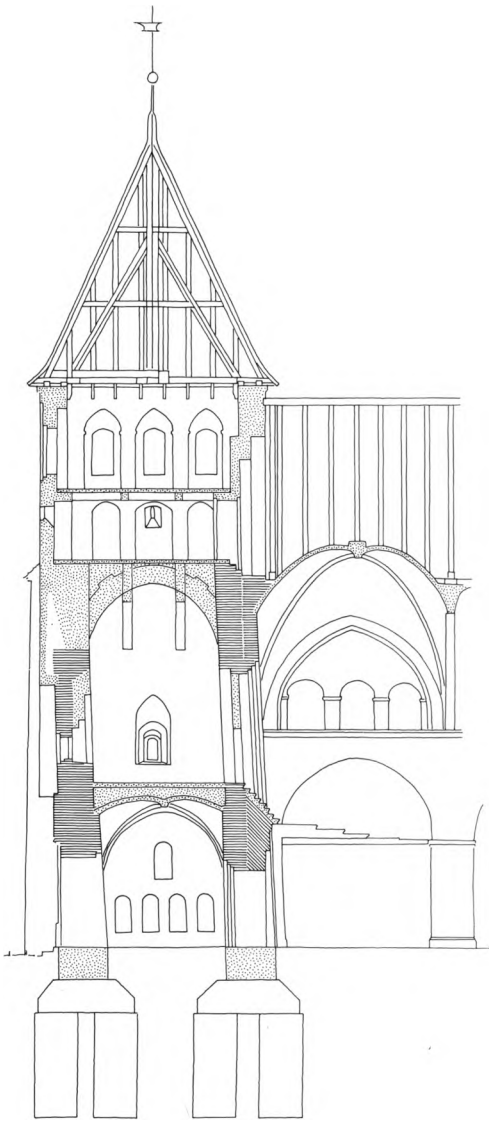
sidste mindelser om dette messeklokkespir i forbindelse med ændringen af tagformen og gavlenes nyafdækning (sml. s. 720).

Et spirprojekt. 1783 leverede Peder Nielsen Friisvad i Lindingbro⁷⁸ tegninger og overslag til »spiret« på kirken;⁵³ det fremgår, at Friisvad havde leveret et forslag, der langt ville overstige de 1000 rdl., kirken havde til rådighed.³²

TAG-GULV·LOFTER M.M.

NOTER S. 732

Tagformen. Som nævnt s. 704 blev den treskibede kirke ved opførelsen dækket med et stort fællestag (fig. 20), der over østgavlen kronedes

af et messeklottespir (s. 728). Denne tagform bevarede, indtil kirken 1745-46 istandsattes af bygmester Riemann (s. 719); han forsynede kirken med den tredelte, basilikalt opbyggede tagform, som bibeholdtes ved restaureringen 1918 f. Men modsat de nuværende tage var Riemanns meget stærkt opskalkede over kraftige gesimser og forsynet med en art »svungne gavlkamme«; hertil hører den lille, buede topkam, som endnu pryder kirkens østgavl, samt to »carnicer« på sideskibenes vestgavl og nogle »snirkeler« på alle gavlhjørner, der ønskedes fjernet henholdsvis 1772⁵⁹ og 1833.⁶³ – Af Riemanns overslag fremgår, at han ved ændringen af tagformen benyttede, hvad han kunne af det gamle egetømmer; hans spærfagskon-

struktion, der ses på fig. 24, er gentaget i det nuværende tagværk, som (bortset fra nogle hane- og skråbånd) blev opbygget af nyt tømmer o. 1920. – Kirkens tagbeklædning har rimeligvis altid været af tegl, oprindelig munke og nonner, siden vingetegl. Så langt oplysningerne rækker tilbage, har de store teglhængte tagflader fået store skader, når jævndøgnstormene rasede som f.eks. 1685 (sml. s. 715). – Et forslag fra provstesynet 1877, der dog ikke realiseredes, gik ud på, at det ville være ønskeligt og økonomisk vigtigt at lægge skifertag på hele kirkens nordside.⁶⁸

Gulvene blev 1932 lagt med røde munkesten i kirke og tårn. – I århundrederne efter reformationen fortrængte gravstenene i stedse stigende

grad ældre gulvbelægning overalt i kirken. Indtil hoved- og sidegange 1853⁶⁵ blev belagt med firkantede lerfliser fra Dithmers fabrik i Renberg ved Flensborg, bestod gulvet i den midterste gang af »tildels itubrudte ligsten«, som derefter flyttedes til tårnet og den aflukkede, nordre sidegang ved koret (sml. fig. 83). — Korgulvet, hvis østre del var blevet hævet 1711,²⁷ fik 1841 en belægning af tofarvede (gule og grønne) lerfliser, ligeledes fra Dithmer; men allerede 1860-61⁶⁵ blev disse fliser taget op, fordi korgulvets vestre del skulle hæves (af hensyn til nyt knæfald), og derefter fik hele koret lerfliser som skibets.

†*Hvælv og trælofter.* Midtskibets seks hvælvinger blev i 1580'erne udskiftet med et bjælkeloft. Samme skæbne havde inden 1665 ramt det vestligste fag i begge sideskibe, og 1745-46 kom turen til tårnhvælvingen og de fem resterende hvælv i nordre sideskib. Endelig blev de tilsvarende i søndre sideskib midlertidigt nedtaget under opretningen af bygningen 1918-19, men genopført i 1920'rne, da nye hvælvinger afløste trælofterne i nordre sideskib og midtskibet. Sml. i øvrigt afsnittet om kirken i tiden efter reformationen s. 712.

Vinduer. Ligesom bygningens manglende stabilitet fik afgørende indflydelse på kirkerummets overdækning, således blev den også årsag til evindelige vinduesreparationer og -fornyelser. De stadige bevægelser i murene deformerede vinduesåbningerne med deres stavværk, pressede karmene ud af lod, trak jernrammerne skæve og knuste de blyindfattede ruder. — Under bygningsbeskrivelsen (s. 708) er det nævnt, at kun et par vinduer var nogenlunde intakte, da restaureringen 1918 f. påbegyndtes, endvidere at den nuværende vinduesbestand stort set svarer til den oprindelige. Fra kirken blev færdigbygget i senmiddelalderen til den genindviedes 1932, var adskillige vinduer blevet tilmuret, og andre havde fået formen ændret fra spids- til rundbue, men kun ét nyt var kommet til; det blev sidst i 1600'rne indhugget højt i søndre sideskibs 3. fag fra øst, der indtil da havde været dækket af klosteranlæggets østfløj. Den største ændring af vin-

duesforholdene fandt sted i forbindelse med ommuringen af kirkens nordmur 1745-46; bygmester Riemann forsynede muren med rundbuede vinduer og ændrede vinduerne i søndre sideskibs to østre fag på tilsvarende måde.

Gas, varme og el blev indlagt henholdsvis 1896, 1897²⁷ og i 1920'rne. Det første varmekværk stod i østenden af søndre sideskib, det næste i den ved sidste restaurering indrettede kælder under koret; det blev ombygget 1962 (tilslutning til fjernvarme) og 1983 planlægges nye ændringer.⁶⁹

Vindfløjen på tårnets spir er tegnet af Lønborg Jensen 1927, udført i smedjern og med forgyldt kugle og fane. — En †*vindfløj*, »Hvor-paa St. Karen selv i Veyer-Haansens Sted / Sad med sin Krone paa og Hiul i Haanden med« blæste 25. nov. 1685 ned sammen med dele af messekløkkespiset (s. 728). Rostoch (s. 22), fra hvem citatet stammer, føjer til, at det hjul, helgeninden holder, ikke er nogen spinderok, »som den gemene Mand sig indbilder,« men tegnet på hendes martyrium.

Votivgave? (fig. 44). En legetøjshest af brændt ler, 12 cm lang og 8 høj, blev o. 1900 fundet indmuret over hvælvene i søndre sideskib. Sådanne heste fremstilledes tidligere i pottemagerregnen omkring Varde og solgtes på markerne (tillige med jydepotter). Hesten indleveredes til Den antikvariske Samling (mus. nr. 1825) af H. C. Amberg, der samtidig oplyste, at der under istandsættelsen af domkirkens tårn (1883-85) blev fundet to lignende, indmurede figurer.⁷⁹

GLASMALERIER OG KALKMALERIER

NOTER S. 732

Glasmalerier. Af et malet vinduesfag, der endnu i 1700'rne fandtes i kirken, er bevaret et fragment af en **rude* (fig. 42) fra 1588 forestillende Ribes byvåben. Ruden består af farvede og bemalede glasstykker sammenholdt af blysprosser, 32×22 cm, og viser byens store tårn (klart rødt), hvorfra tre blå løver springer frem;

yderst som skjoldholder en vildmand i hvidt glas med en rød blomst i håret. Jordsmonnet er grønt, baggrunden gul og orange; vildmandens højre ben er nu erstattet af klart glas. Årstallet »88« (1588) må have stået at læse på den nu manglende del af ruden (jfr. nedenfor). I Den antikvariske Samling i Ribe (mus. nr. 10).

Ruden har haft plads i et helt vinduesfag med †*glasmalerier*, hovedsagelig fra 1588, der kendes gennem Terpagers beskrivelse. I sin notesbog har han under overskriften »In fenestris ædis

D. Catharinæ« (I Skt. Katharinæ kirkes vinduer) tegnet et kvadratnet af 16 lige store felter med fire i hver række. Begyndende i øverste, venstre felt er angivet følgende motiver: 1) »3 store Stierner i blaa feldt«. 2) Tegnet et bomærke. 3) »En Helgen«. 4) Tegnet et bomærke. 5) »Maria med barnet«. 6) »Insignia Gyldenstiern 1588«, formentlig våben for Ingeborg Gyldenstjerne, gift med lensmanden Albert Friis (jfr. nr. 9). 7) »S. Karen 1588«, et billede af kirkens værnehelgen S. Katarina. 8) Tegnet et bomærke (s. 584, fig. 413, nr. 18). 9) »Insignia Albert Friis 1588«, våben for lensmanden Albert Friis. 10) »Insignia civitatis Rip(ensis) 88«, det endnu delvis bevarede byvåben. 11) »Insignia Ulfstand«, et Ulfstandvåben. 12) Tegnet et bomærke. 13) »Insignia Daniæ«, Danmarks Rigsvåben. 14) »Fru Ide Löcke 1604« (fru Ide Lykke), indskrift måske med billede; hun var gift med Valdemar Parsberg, lensmand 1594-97. 15-16) Ikke udfyldt.⁸⁰

Vinduesfaget har tydeligvis været sammenflittet af malede ruder fra forskellig tid. Enkelte har efter deres motiver at dømme været middelalderlige (nr. 3, 5 muligvis også nr. 7). Det gentagne årstal 1588 tyder på, at hovedparten af glasset er udført som led i en udsmykning, som har markeret lensmandens, bystyrets og de fornemste sognemænds initiativ ved kirkens restaurering i 1580'erne (jfr. s. 713).

†*Kalkmalerier*. *Senmiddelalderlige*. 1) 1899 afdækkedes østligst på nordsiden af søndre korskrankemur et indvielseskors formet som et ligearmet liljekors indskrevet i to cirkler, tvn. ca. 45 cm. Det fandtes under mange lag kalk malet på

Fig. 42. *Glasmaleri, 1588, forestillende Ribes byvåben (s. 730). Nu i Den antikvariske Samling i Ribe. Ældre fot. i NM2. — *Glasgemälde, 1588, Riber Stadtswappen.

et tyndt hvidtelag direkte på muren.⁸¹ Et tilsvarende viekors østligst på kirkens nordmur i højde med vinduessålen ses på fotografier fra restaureringen (i NM2). Korsene stammer formentlig fra kirkens indvielse efter den store udbygning i 1400'rne. 2) Endnu i 1700'rne sås på en pille i sydsiden et billede af den hellige Augustinus. Det ledsagedes af en indskrift: »Magnus ille rhetor Augustinus« (Augustin, den store taler), som gengives af Terpager (1704, s. 122). Billedet har antagelig hørt til et sidealter. *Eftermiddelalderlige*. Sammen med ovennævnte indvielseskors på søndre korskrankemur, men på et yngre kalklag, fandtes »små rosetter og sort farve, men intet sammenhængende«. De svage rester kan muligvis høre sammen med nedenstående udsmykninger fra 1800'rne. I Theophilus Hansens forslag fra

juni 1837 til en forskønnelse af det indvendige i S. Katrine kirke indgik »at overkalke hele kirkens vægge, samt det nordre og søndre loft (dvs. sideskibenes, henholdsvis med træloft og hvælv) med tilsætning af en lys violet farve.« På arkitektens tegning er farven angivet tillige med den malede udsmykning, som han anbefalede for midtskibets bjælkeloft: lyseblå med gule stjerner (fig. 67).⁶³ Forslaget til dekoration kom ikke til udførelse, men må dog have været påbegyndt. De to malede søjler, der ses på prædikestolspillen (fig. 30) svarer nemlig i deres inspiration fra domkirkens arkitektur så nøje til Theophilus Hansens projekt, at kun han kan være ophavsmanden. Året efter, da alle epitafier var taget ned, omtales hvidtning af kirken, men visse dele må dog have stået med en malet udsmykning eller har fået det de nærmest følgende år. 1846 blev væggene på søndre side af koret strøget med vandfarve, og 1848 skulle der hvidtes »overalt, hvor der gives mur og hvor der ej er trådt maling eller marmorering istedet for hvidtning«. 1875-77 fik kirken den bemaling, der ses på fotografierne fra o. 1900 (sml. fig. 30).⁸² Pillerne stod lyse med kvaderimitation af tynde streger. En lidt mørkere maling markerede buerne og deres vederlag, gesimsen og triforieåbningerne i midtskibet samt buerne over sideskibsvinduerne og ribberne af de to hvælv i østenden af søndre sideskib. »Værre smagløs maling mindes jeg ikke at have set i nogen kirke ...«, skriver en besøgende 1898.⁸³ Kirkens indre er nu hvidkalket.

NOTER TIL S. 685-732

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54 f. – Vedr. kilder og henvisninger i øvrigt til s. 809.

¹ *Annales danici medii ævi*. Udg. Ellen Jørgensen. 1920. s. 206. – Jarl Gallén: *La Province de Dacie de L'Ordre des Frères Prêcheurs I*, Helsingfors 1946, s. 24 f. For ordenens historie henvises generelt hertil og til Jarl Galléns artikel *Dominikanerordenen i KultHistLeks.*

² Gallén (jfr. note 1), s. 20f. – G. Stephens: *Brott-*

stycken av en Dominicaner-Ordens Capitels-Bok i från XIII. Århundradet, i *KirkehistSaml.* I, 1849-52, s. 554, 560.

³ *Scriptores minores historiae Danicae*, udg. M. Cl. Gertz, 1918, II, 374. – Gallén (jfr. note 1), s. 17, 50, 61 f. – *DiplDan.* 1. rk. VI, 132.

⁴ Gallén (jfr. note 1), s. 69f. – N. Skyum-Nielsen: *Kirkekampen i Danmark*, 1962, s. 227 f., 255 f.

⁵ Stephens (jfr. note 2), s. 52 f.

⁶ J. Kinch: *Nogle Brudstykker af et Nekrologium fra Dominikaner-Klostret i Ribe*, i *KirkehistSaml.* II, 490 f.

⁷ Jfr. seglafttryk s. 690. Gallén (jfr. note 1), s. 78, 140.

⁸ Anne Riising: *Danmarks middelalderlige prædiken*, 1969, især s. 48f. – Ellen Jørgensen: *Catalogus Codicum Medii Ævi Bibliothecæ Regiæ Hafniensis*, 1926, s. 362 f.

⁹ *DiplDan.* 2. rk. II, 15.

¹⁰ SRD. V, 554. – Kinch I, 96. – *DiplDan.* 2. rk. V, 309.

¹¹ *Testamenter fra Danmarks Middelalder*, udg. Kr. Erslev 1901, nr. 68, 70. – *Terpager* 1736, s. 64.

¹² *Repert.* 2. rk. nr. 4495, 4822, 4981, 4986, 5026, 5040, 6067. – Kinch I, 385.

¹³ *ActaPont.* nr. 833, 835, 1008. – Jfr. Kinch I, 224 f.

¹⁴ *ActaPont.* nr. 1679.

¹⁵ Thorup 1833, Bilag I, 11-12. – Kinch I, 382, 530. Jord i og ved byen måtte klostret gerne besidde; som belønning for klostrets overgang til reformen, modtog det af kongen al kronens ret over S. Hans Holm.

¹⁶ *ActaPont.* nr. 3033.

¹⁷ *Terpager* 1736, s. 372. – Kinch II, 506, 526, 560.

¹⁸ RA. Ribe byfoged. Tingbog.

¹⁹ *KancBrevb.*

²⁰ LA Vib. Ægidius Lauritsens rgsb. bog vedr. Lø hrd. m.v. 1613-20.

²¹ LA Vib. Ribe S. Katr.s rgsb. 1580-1899. – RA.Da-Kanc. *JyReg.* nr. 83 af 1673 og indb. 1697. – *Matthiessen*, s. 335f.

²² *ActaPont.* nr. 835.

²³ *Repert.* 2. rk. nr. 1301.

²⁴ *ActaPont.* nr. 3774.

²⁵ *Repert.* 2. rk. nr. 9433. Altret omtales også 1508. *Repert.* 2. rk. nr. 1508.

²⁶ *Danske Gejstlige Sigiller fra Middelalderen* ved Henry Petersen, 1886, nr. 952-54. – *DiplDan.* 2. rk. VI, 199. – Thorup 1833, Bilag I, s. 12.

²⁷ LA Vib. Ribe S. Katr.s rgsb. 1580-1899.

²⁸ *Ribe Stifts-Tidende* 27. nov. 1932.

²⁹ Thorup 1833, s. 14.

³⁰ Kinch I, 524. Klostergade nævnes tidligst 1580 blandt de brandhægede gader.

³¹ Rgsb. (jfr. note 27). – Kinch II, 554.

³² Rgsb. (jfr. note 27). – LA Vib. Ribe S.Katr.'s insp. Indkomne breve m.m. 1783-1801.

³³ Kgl. Bibl. Ny Kgl. Saml. *Terpager: Adversaria.*

³⁴ Rgsk. (jfr. note 27). – LA Vib. Ribe Stiftsprovsti og Ribe købst. provsti. Synsprot. 1808-11.

³⁵ LA Vib. Ribe S.Katr.s insp. Indk. br. 1871-1915.

³⁶ NM2. Særlige Kirkesyns arkiv og synsprot. 1862 f. Tegning sammesteds.

³⁷ NM2. Brev 9. aug. 1932 i Lønborg Jensens papirer.

³⁸ Ellen Louise Mertz: Danmarks geologiske undersøgelser. Rapport nr. 11. By-geologi nr. 8 – Ribe. S. 33f. og 41 f. – Jfr. Henrik Græbe: Skt. Katharinæ kloster 1978, s. 40.

³⁹ NM2. C. M. Smidt: Notebog nr. 65 og 66, 1918f. (Kirkebygningerne omtalt: nr. 65, s. 49-76, 83-84 og 90; nr. 66, s. 1-6).

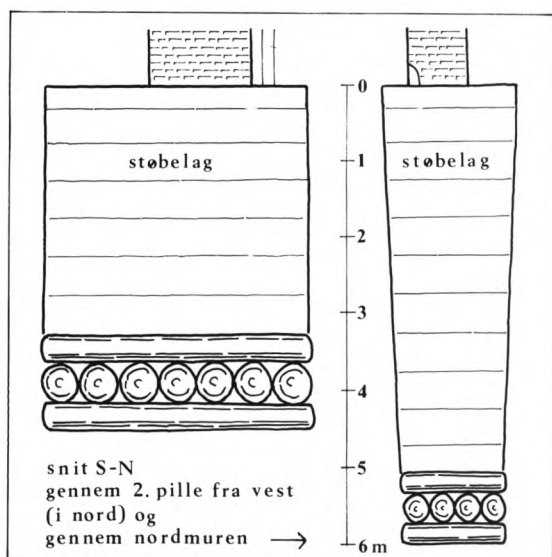
⁴⁰ Axel Hansens forarbejder til opmålingen af S. Katrine kirke og kloster, udført for H. Lønborg Jensen 1918 f. Nogle af målebladene rummer oplysninger af yngre dato end rentegningen, der vistnok afsluttedes 1920; disse oplysninger må være fremkommet under selve restaureringsarbejdet. I privateje. En af Axel Hansen tegnet rekonstruktion af kirke nr. 1 har været forelagt for planen i Trap V. Sidstnævnte er gengivet hos Græbe, s. 42 (jfr. note 38).

⁴¹ Jfr. note 39, Smidt nr. 65 (s. 1 f. og 75) og nr. 66. – Endv. oplysning hos (Axel Hansen 40) jfr. note 40.

⁴² En mindre prøvegravning, foretaget af Antikvarisk Samling 1982, på området, hvor S. Katrine klostres østfløj har stået, afslørede, at der også her må være gennemført en større grundforbedring, eftersom murene var funderet på en opfyldning af næsten steril sand (ASR 246).

Fig. 43. Den nuværende kirkes oprindelige funda-

menter på slyngværk (s. 697). Efter skitse ved C. M. Smidt. Tegnet af MN 1983. — *Das ursprüngliche Fundament der jetzigen Kirche auf Holzunterbau.*

⁴³ R. Blomquist i KultHistLeks. bd. 3, sp. 168f. – Samme: Danmarks Kulturens årsbok 1943, Lund 1944. Den udgravede kirke, et langhus på fire fag, delt af støttepiller, målte ca. 31 × 8,4 m.

⁴⁴ Vilhelm Lorenzen: De danske Dominikanerklosters Bygningshistorie. 1920. – Hugo Johannsen i Danmarks arkitektur: Kirkens huse, red. Hakon Lund. 1981, s. 84f. – Dominikanerkirken i Århus er beskrevet i DK. Århus s. 1044f.

⁴⁵ Under påvisning af den s. 697 omtalte, sandfyldte grøfts forlængelse mod vest fandtes ifølge Smidt (jfr. note 39, nr. 65) »et fundament for en mægtig, diameteralt stillet stræbepille, der oprindeligt har støttet den ældste kirkes sydvestre hjørne. – Allerede før jeg fandt dette stræbepille-fundament, har Lønborg Jensens konduktør (dvs. Axel Hansen, jfr. note 40) fundet et ganske lignende, der dog ikke var blevet forstået, men som nu viste sig at have båret en diameteralt stillet stræbepille, der har støttet den ældste kirkes nordvestre hjørne. Ved disse to stræbepillers plads viste det sig, at den ældste kirke har været ét fag længere i vest end kirke nr. 2, og at altså kirke nr. 1 har haft 4 hvælvingsfag«. – Et af Axel Hansens måleblade (jfr. Hansen 40) jfr. note 40) identificeres med det nordre stræbepillefundament.

⁴⁶ Græbes antagelse (jfr. note 38, s. 45), at blændingerne skulle være levn af en frise, der har strakt sig på tværs af gavlen, er næppe holdbar, da det forekommer usandsynligt, at gavlen ikke skulle have haft et vindue, mindst af størrelse som langmurenes.

⁴⁷ Korsgangen var planlagt i én etage, men opførtes i to; hvis korsgangen blev rejst op mod kirke nr. 2, som formodet af Græbe (jfr. note 38, s. 59 f.), må de store, gotiske vinduer i sydmuren være blevet tilmuret forinden. Der er dog formentlig intet, som taler imod, at nordre korsgang først er kommet til, da den nuværende kirke var færdig.

⁴⁸ I vestafsnittet er midtskibets mure opført fra vest mod øst ved hjælp af opretningskifter passet ind i østafsnittets stående fortændinger over det 2. par arkadepiller fra øst.

⁴⁹ Væg- og arkadepillers sokkelhøjde i sydrækken (fra øst til vest): 57-80-112-90-76-41-77 cm; i nordrækken: 50-80-84-81-64-50-45 cm. Den 112 cm høje sokkel findes på den pille, der hviler på østgavlen i den ældre kirke.

⁵⁰ Græbe s. 61 f. (jfr. note 38).

⁵¹ Sixten Ringbom: Bild och avlat. I. Veronikabil-den, i ICO 1983, nr. 3. – Kristushovedet mangler over den vestligste pille i syd, muligvis det, der skænkedes til Den antikvariske Samling under restaureringen 1918 f. – Vedr. Roager sakristi, se DK. Sjyll. s. 1170.

⁵² Hovedet mangler dog i det næstvestlige fag, og herfra stammer måske det eksemplar, som findes i

NM2 (sml. Elna Møller: Tegl 8, 800 år i Danmark, 1964, s. 8).

⁵³ LA Vib. Ribe S. Katr.s ureg. dok. 1577-1785.

⁵⁴ Sml. Slangerup kirke, der indviedes 1588. DK. Frborg s. 2044f.

⁵⁵ LA Vib. Ribe S. Katr.s jordsk.- og rgsk.bog 1544-1714.

⁵⁶ RA. DaKanc. JyTegn. 1651, fol. 377.

⁵⁷ RA. DaKanc. JyBreve 1639, 30. jan.

⁵⁸ Nærmere om kirkens økonomiske forhold hos Kinch II, 555 f. og Hermansen 1929, s. 335 f.

⁵⁹ LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Div. dok. 1581-1841.

⁶⁰ RA. DaKanc. JyTegn. 1635, fol. 174.

⁶¹ RA. DaKanc. JyReg. nr. 83 af 1673. – Matthiessen 1929, s. 61 f.

⁶² RA. DaKanc. Indb. 1697. – I 1696 (jfr. note 27) ansøgte kirkeværgen Las Hansen Maler, »de gode herres allerydmygeste tjener«, om løn for seks års umage samt for pen, blæk og papir. Bønnen blev gentaget og sidste gang, 1725, suppleret med anmodning om fri jord for sig og kæresten, eftersom han dog havde animeret hende til at skænke lysekronen i koret (jfr. s. 767). Ifølge Hermansen (1929, s. 337) nedsattes der året efter en kommission, fordi kirkens midler var misrøgtet, og fordi den afgangne Las Hansen Maler stod i gæld til kirken!

⁶³ LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Bilag prot. A 1828-44.

⁶⁴ RA. NyKglSaml. Th. Hansens dagbog 1836-38.

⁶⁵ LA Vib. Ribe stiftsprovsti og Ribe købst. provsti. Synsprot. 1808-11.

⁶⁶ RA. DaKanc. 1. Dep. H. 18. Breve 1800-47, nr. 2997.

⁶⁷ L. A. Winstrups forarbejder fra 1880 (2 blade) samt H. C. Ambergs forslag 1892 og 1913 med opmåling (i alt 19 blade) opbevares hos kirkens nuværende arkitekt, Ebbe Lehn Petersen, Odense.

⁶⁸ LA Vib. Ribe S. Katr.s kirkeinspek. Indk. breve 1845-70, 1811-1915.

⁶⁹ NM2. Det særlige Kirkesyns arkiv.

⁷⁰ N.J. Israelsen: Nicolaus Hinrich Rieman. Bygmester i Jylland. Foreningen til gamle Bygningers Bevaring, 1965. – Riemanns arbejder andetsteds i landet viser adskillige paralleller til S. Katrines tårnportal og til de svungne gavlkamme.

⁷¹ Afsnittet om Lønborg Jensens arbejder bygger på oplysningerne i Det særlige Kirkesyns arkiv og protokoller samt i Lønborg Jensens efterladte papirer, begge dele i NM2. – Endvidere er benyttet artikler af arkitekterne C. M. Smidt, Axel Hansen og andre medarbejdere i forskellige samtidige aviser, specielt et særnummer af Ribe Stifts-Tidende, udsendt på kirkens genindvielsesdag 27. nov. 1932.

⁷² John Jørgensens datter, Bibi Colstrup, takkes for udlån af arkitektens dagbog om arbejdet med S. Katrine kirke 1918-20 samt for adskillige fotografier, optaget under arbejdet.

⁷³ Om Lønborg Jensens mangeårige, men forgæves forsøg på at få klostrets østlænge genopført, se Græbe, s. 97f. (jfr. note 38).

⁷⁴ Terpager 1736, s. 371.

⁷⁵ Kinch II, 282f. bringer brevet fulde ordlyd, jfr. note 20.

⁷⁶ Galthen (1792, s. 145) nævner en oprindelig tårnhøjde på 52 alen, siden nedskåret til det halve og forsynet med et spir osv. Der findes ikke bekræftelse i de bevarede regnskaber; her er tårnets blytag nævnt 1686, og dets udskiftning med tegl 1691 (jfr. note 27).

⁷⁷ Lange overvejelser og forhandlinger om spirets form og materiale gik forud for den endelige beslutning. Kultegninger af kirken med flere spirformer opbevares hos Ebbe Lehn Petersen (jfr. note 67), og Den antikvariske Samling i Ribe har en gipsmodel af kirken med udskiftelige spir.

⁷⁸ Kirsten Agerbæk: Klassicisme i Sydvestjylland. Bygmestrene Peder Frisvad og Mikkil Stobberup. Foreningen til gamle Bygningers Bevaring, 1970, s. 10f.

⁷⁹ Fra udlandet kendes talrige eksempler på votivgaver, men hverken materialet (ler) eller indmuringen synes dog almindelig. Se R. Andree: Votive und Weihgaben des katholischen Volks in Süddeutschland, Braunschweig 1904. Hvis legetøjshestene fra de to Ribe-kirker er at betragte som en art byggeoffer eller votivgave, er det fristende at sætte dem i forbindelse med den fra Tyskland indvandrede N. H. Riemann, der som muremester havde en stor entreprise ved domkirken 1738-40, og som bygmester forestod den store istandsættelse af S. Katrine kirke 1745-46.

⁸⁰ KglBibl. NyKglSaml. Terpager: Adversaria.

⁸¹ NM2. Eigil Rothes indb. okt. 1899 (med tegning) samt forskellig korrespondance.

⁸² Jfr. noterne 27, 68 og 65.

⁸³ Architekten 1898, s. 31.

Fig. 44. *Votivgave?
(s. 730). NE fot. 1979. —
*Votivgave?

Fig. 45. Detalje af altertavlens postamentbjælke 1650 (s. 738). LL fot. 1977. — *Detail des Postamentbalkens des Altarbils, 1650.*

INVENTAR

NOTER S. 773

INDLEDNING. Af klosterkirkens udstyr er kun bevaret en klokke fra 1300'rne (s. 772, nr. 1) og dominikanerbrødrenes stærkt nedskårne, senmiddelalderlige korstole (s. 755). Kirkens ældste inventarstykke er dog den romanske døbefont (s. 747), men den kan først være kommet til kirken i forbindelse med indretningen til protestantisk sognekirke. Det samme gælder en senmiddelalderlig klokke (nr. 2), der oprindeligt var støbt til S. Nikolaj kirke (jfr. s. 842).

Fra renæssancetiden o. 1600 er bevaret den fornemme prædikestol (1591, s. 749), et ombygget stykke af korsranken (s. 748), altersættet, skænket af »Gvede Ieskun« (s. 743) og et sjældent sæt alterstager af drejet træ (s. 746, nr. 1). Kirkens messingalterstager (nr. 2) er en gave fra tolderen Mathurin du Pont og hans 2. hustru Ide Grave; fra baroktiden stammer også det øvrige alterudstyr, oblatæskan og sygesættet, et arbejde fra 1687 af Ribe-sølvsmiden Jens Andersen Klyne (s. 745). Endvidere er 1600'rne repræsenteret med altertavlen (1650, s. 738), et hovedværk af Varde-billedskæreren Jens Olufsen, smedejernskorgitret (1683, oprindeligt korsranke, s. 748), et stort maleri af Korsfæstelsen (s. 766), skænket 1694 af præsident Matthias Worm, samt pengeblokken og de to pengetavler (1661 og 1690, s. 764), der svarer til domkirkens. En sammenhørende, meget usædvanlig pengeboks med tre separate rum og pengetragte (s. 764), er udført 1720 til fordel for privilegerede hospitaler. Fra årtierne o. 1700 stammer også en lænestol i præsteværelset (s. 757), en præsterækketavle (s. 765, fra domkirken) samt tre

lysekroner og tre lysearme skænket af medlemmer af menigheden (s. 767 f.). Nicolai Scheers orgelfacade fra 1795, på samtidig underbygning, dækker et helt nyt orgelværk (1978, s. 761). Tårnuret er udført 1802 af Jens Schultz (s. 770).

Nyanskaffelserne fra de senere perioder indskrænker sig i hovedsagen til et maleri af Jørgen Roed (o. 1850, s. 766), en skranke og nogle bænke i nygotisk stil, samt stolestaderne i renæssancestil, fra den store restaurering 1918-32 (s. 753). Denne istandsættelse – og ikke mindst restaureringen 1837-38 med dens omfattende udrydning af inventar og gravminder – har været bestemmende for den nuværende møblerings lidt strenge og bare fremtræden.

Kirkerummets indretning var i *senmiddelalderen* præget af det klart markerede skel mellem højkoret, rammen om dominikanerbrødrenes egen klostertjeneste, og det øvrige kirkerum, der først og fremmest skulle tjene som en prædikesal for det tilstrømmende lægfolk. Koret omfattede dengang som nu midtskibets to østfag, men i klostertiden lukkede høje skrankemure det ikke kun i nord og syd mod sideskibene. Også i vest var koret lukket, af den egentlige korsranke, der enten som sideskrankerne har været muret, eller udformet som en lettere træopbygning. Adgangen til højkoret har været gennem kordøren i vest og to mindre døre i flankemurene, den søndre bl.a. til brug for brødrene, når de ad sovesalstrappen begav sig til de natlige tidebønner (jfr. s. 723). Om deres plads under gudstjenesten vidner de to endnu bevarede korstolerækker, der oprindeligt må have været prydet med festligt udskårne

gavle og baldakiner. Senere forhold antyder, at der allerede i middelalderen har været et orgel ved koret, men ellers haves ingen nærmere viden om korets udstyr i katolsk tid. Galthens udførlige beskrivelse: »... Øverst i Choret var Høie-Alter, prydet med St. Cathrinæ Billede ...« (1792, s. 147) bygger alene på almen viden om katolsk kirkeindretning.

Det øvrige kirkerum, hvortil der var almindelig adgang, har rummet forskellige stole til andagtsøgende, og har ellers været præget af de mange sidealtre; østenden af de to sideskibe var uden tvivl indrettet til særlige kapeller, som det »Frue kapel«, Ribe-borgeren Peder Larsen stiftede.

Omdannelsen til *protestantisk sognekirke* har ikke umiddelbart medført større forandringer. En døbefont har kirken dog straks fået, og de fleste sidealtre og helgenbilleder er snart blevet fjernet ligesom den egentlige korsranke, der lukkede for menighedens udsyn til altret i koret. I stedet opsattes en renæssancekorsranke i gennembrudt »trålværk« engang i perioden 1580-1600, da midtskibets hvælv erstattedes af bjælkeloft og inventaret (ligesom i domkirken) undergik en gennemgribende fornyelse. Først hermed kom den ny kirkeordning og renæssancens stilidealer til afgørende at præge møbleringen. 1580-

84 fornyedes orglet, på et pulpitur ved korets sydside, 1591 anskaffedes prædikestolen og samtidig melder regnskaberne om udførelsen af 12 prægtige apostelmalerier, formentlig til det ny korgitter. Endelig fik kirken 1595 nye, ordnede stolestader i midtskibet med særlige stole for lensmanden, borgmestre og rådmænd. Kirkens egne midler var tydeligvis beskedne, og det er muligt, at den katolske højaltertavle fik lov at tjene helt indtil 1650. Dette år, 30. maj, kunne man opsætte den nuværende, pompøse tavle, som Jens Olufsen så smukt har tilpasset kirkerummet.

Hermed var det for lang tid slut med større nyskaffelser. Hvad der kom til, skyldtes i hovedsagen initiativer fra velstående medlemmer af menigheden, der med tanke på kirkens pryd – og egen status – lod opsætte eksklusive, lukkede familiestole, lysekroner og prægtige epitafier, som i høj grad kom til at præge interiøret. Selv nødvendige fornyelser og istandsættelsesarbejder var ofte afhængige af, om der optrådte en privat velgører.

Således bekostede grev Otto Didrik Schack 1683 en større reparation af orglet, og skænkede ved samme lejlighed en altersranke af smedjern; præsten Friderich Friis i Gram skænkede en fontehimmel. 1702 udførte Jep og Christen snedker paneler i koret til aflukning af buerne over nordre korskrankemur. To år senere indrettedes nye skriftestole ved korets østvæg, flankerende altret; men ellers melder kirke-regnskaberne kun om de mest nødvendige flikkerier ved stoleværket. Omkring midten af 1700'erne skal

prædikestolen have »ravet af alderdom«, hvorfor rådmand Rahr forbarmede sig og bekostede en istandsættelse af prædikestol og altertavle. Rammeværk og skæringer blev frisket op med perlegråt og guld, tavlens gamle malerier overmaledes i ny smag, og rådmandens indsats erindredes i to rosende vers på postamentvingerne. Tilsvarende tog borgmester Peder Fridsk og hans søster sig 1767 af fonten, dens himmel og gitter, der fra vestenden flyttedes op i koret, og af det gamle renæssancekorgitter, der blev istandsat og moderniseret.

Restaureringen 1794-95 betød den første samlede nyordning og oppudsning af inventaret siden Christian IV. s tid. Orglets gammeldags placering ved koret blev opgivet, og det flyttedes til et nyt pulpitur i kirkens vestende, hvor det forsynedes med Nicolai Scheers fine empirefacade. I koret blev det gamle orgelpulpitur nedtaget og buerne ind til søndre sideskib lukkedes med gammelt panel, ligesom det 1702 var sket i nord. Korstolene, der siden reformationen havde været benyttet af kor-disciplene, fik omhængt ti klapsæder, og det nedsunkne korgitter hævedes. I skibet indrettedes – ligesom i domkirken – pulpiture, i alt seks, indbygget i buerne ind til søndre sideskib, og det almindelige stoleværk fik en grundig overhaling. Herefter blev alt vasket, før disciplestolene, skriftestole og alt panelværk i koret maledes i den lyse »perlecouleur«. Samme farve fik stoleværket, de ny pulpiture og orgelfacaden, der ydermere siredes med guld.

I denne lyse, kølige dragt stod kirkerummet indtil *restaureringen 1837-38*, der i vid udstrækning fulgte et samlet forslag fra Theophilus Hansen. Hans bærende tanke var – ligesom i forslaget til domkirkerestaurering (s. 342) – at få ryddet ud i kirkerummet, således at den middelalderlige arkitektur kunne få lov at tale. Næsten alle de »vanzierende epitaphier« blev derfor nedtaget ligesom fontehimmel og -gitter, pulpiture, stolene og det høje korgitter. Koret åbnedes yderligere ved fjernelse af nordre korskrankemur, der erstattedes af en skranke, som delvis blev tildannet af det gamle korgitter. I syd bibeholdtes muren, men panelet i buerne ovenover blev nedtaget, da det »hindrede synet af Hvælvingerne ved Koret«, dvs. i søndre sideskib. Arkitektens planer for en nyindretning i romansk stil (jfr. fig. 67-68), blev af økonomiske grunde kun delvis gennemført. Et ganske lavt korgitter opsattes, og i søndre sideskib byggedes nye pulpiture »fra gulvet«, tydeligt inspireret af domkirkens romanske arkitektur. De maledes, efter de farvelagte tegninger at dømme, i en hvidgrå farve. En sammenhørende malet udsmykning af midtskibets loft og vægge måtte i det væsentlige opgives (jfr. s. 732), men de gamle stolestader og »alt Træværket« blev anstrøget.

Atter 1846 maledes dele af inventaret, formentlig i

Fig. 46. Korstole o. 1500 (s. 755). Detalje af klapsæde med indskåret kirkebillede, brætspil og initialer fra den tid, da stolene benyttedes af skoledisciplene. LL fot. 1973. — *Chorgestühl um 1500. Detail eines Klappsitzes mit eingeschnitztem Kirchenbild, Brettspiel und Initialen aus der Zeit, als die Stühle von den Schülern benützt wurden.*

den lysbrune egetræsfarve, som i 1800'ernes anden halvdel kom til at præge interiøret. 1853 indrettedes præsteværelse i nordre sideskibs østfag, udskilt ved en skranke i nygotisk stil, og der anskaffedes bænke i sideskibene. 1861 fjernedes skriftestolene i koret, og 1865-66 fik kirken nygotiske, egetræsmaledede stolestader. Indlæggelsen af gas 1896-97 medførte anskaffelsen af store, tabernakelformede kandelabre i koret (jfr. fig. 30).

1918 blev næsten alt inventar kørt til domkirken, hvor det opbevarede, medens den store bygningsstandsættelse foregik under ledelse af arkitekt

H. Lønborg Jensen (jfr. s. 720). Han forestod også *nyindretningen* 1932, hvorved kirkerummet fik sin nuværende møblering. Den tog først og fremmest sigte på at genskabe og fremhæve middelalderens og renæssancens indretninger. Således genetableredes korets skrankemure og dominikanernes sovesals-trappe (jfr. s. 723), prædikestolens og altertavlens originale bemalinger søgtes genskabt, og der opstilledes nye stolestader i renæssancestil. Af den gamle renæssanceskranke i korets nordside tildannedes én til aflukkelse af søndre sideskibs østfag, som 1964 indrettedes til præsteværelse.

Fig. 47. Putto med lidelsesredskaber, detalje af altertavle 1650 (s. 738). LL fot. 1977. — *Putto mit Passionswerkzeugen, Detail des Altarbilds von 1650.*

Alterbordet, fra 1932, er et fyldingspanel i renæssancestil udført i bejdsset fyr, 210×100 cm, 112 cm højt. Det står 175 cm fra kirkens øst-væg.¹ Det gamle †*alterbord* var muret, formentlig middelalderligt. Nedbrudt 1918.² †*Sidealterbord*. 1582 førtes tingsvidne om, at en mand havde fået kirkeværgernes tilladelse til at nedbryde et alter i kirken og indrette sig en kirkestol på dets plads.³

†*Alterklæder*. I kirkens ældste inventarliste 1683 nævnes et brunt fløjsalterklæde. Siden 1725 har alterklædet altid været af rødt fløj; 1773 omtales et som »blommet«.†*Alterduge*. 1725 havde kirken tre hvide alterduge, en af damask med kniplinger, en anden af »cartun« (bomuld) og en tredje af lærred med frynser. Siden nævner inventarierne til stadighed to-fire hvide alterduge.⁴

Altertavle (fig. 48), med malet årstal 1650 og trods det sene årstal stærkt renæssancepræget både i opbygning og ornamentik.⁵ Den må betragtes som et hovedværk af den såvel i Sønderjylland som i Sydvestjylland virksomme Vardesnedker Jens Olufsen.⁶ Den anselige tavle består af et firesøjlet storstykke over smalt postament og med en stor attika indskudt mellem stor- og topstykke. De glatte korintiske storsøjler, hvis prydbælter er smykket vekselvis med englehoved og frugtklase, hviler på svungne postamenter med løvemaske og beslagsværk; under de yderste en flad hængekugle. Midtfeltet, der i modsætning til sidefelterne bryder arkitrav og storfrise, indrammes af en portal med joniske hermepilastre og fladt bueslag (fig. 49); midt på dette en konsol med semikolonformede ornamenten og i sviklerne englehoved. Kvindehermerne, i nord Troen, i syd Håbet, har slanke skafter med løvemaske i kartouche over frugtklase og tøjdraperi; nederst på skaftet slår barokken igennem med smalle, lodrette rundstave over diamantbosse og udbugende base.

Sidefelternes frise flankeres af englehoved på bøjle og under kronlisten findes en æggestav. Rammeværket har fyldingspilastre med profilkapitæler og tvedelt bueslag; i sviklerne kuglebosse. Storvingerne er formet som halvkartoucher, hver bærende en fritstående putto med lidelsesredskaber, henholdsvis søjle/kors og stige/spyd (fig. 47), foroven løbende ud i et rovfuglehoved. Midtpartiet optages af et flad-ovalt felt med figurer af Matthæus (i syd) og Johannes (fig. 51 a); felterne er indrammet af atiske slyngbånd med diamantbosser.

Postamentet har på begge fremspring et stort englehoved (fig. 51 b) over løvemaske, diamantbosse og volut. Den kvartrunde postamentbjælke prydes af en langstrakt kartouche med englehoved (fig. 45) mellem frugtklaser og tøjfestons. Postamentvingerne udfyldes af hængeklæder med et cirkelfelt.

På storstykkeets forkrøppede kronliste, med frifigurer af Johannes Døberen (i syd) og Moses, hviler den tredelte attika med sit søjleflankerende midtfelt, hvis kartoucheagtige vinger er

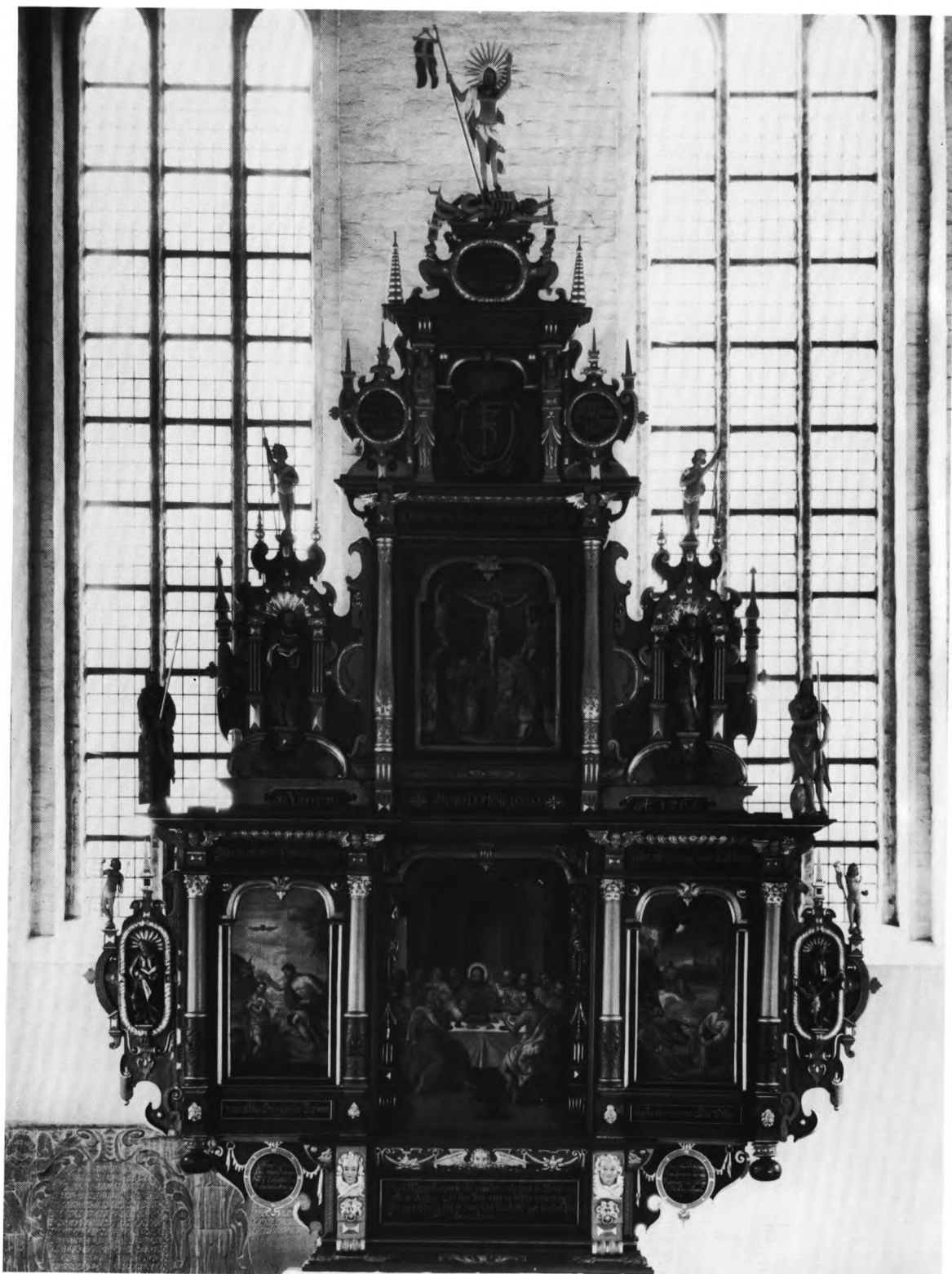

Fig. 48. Altartavle 1650 (s. 738). LL fot. 1977. — Altartavle 1650.

Fig. 49-50. Altertavlemalerier 1650 (s. 741). 49. Nadveren. 50. Kristi Døb. LL fot. 1977. — *Altargemälde 1650. 49. Das letzte Abendmahl. 50. Die Taufe Christi.*

bygget op som gavle over storstykkets sidefelter. De slanke balusterformede søjler hviler på svungne bøjler med semikolonornamenter over tandsnit og diamantbosse. Midtstykket minder i øvrigt, hvad angår rammeværk og opbygning, om storstykkets sidefelter. Attikaens store vinger er bygget op over en brudt segmentgavl med evangelistsymboler for Markus (i syd) og Lukas samt topspir, som bærer de tilhørende frifigurer. Disse står i en pilasterindrammet portal med muslingeskalniche, kronet af putto mellem spir. Mod attikaens midtstykke har vingerne halvmedaljon med profilhoved og øverst rovfuglehoved.

Topstykket flankeres af hermepilastre: i syd Retfærd, i nord Kærlighed. Selve feltet svarer omtrent til storstykkets sidefelter, men buen bæres af flade ørnepilastre. Frisen brydes af fremspring over hermerne, begge med semikolonornamenter. Kartouchevingerne udfyldes af en stor cirkelmedaljon i slyngbåndsramme.

Topgavlen med liggende ovalfelt i laurbærkrans flankeres af kransekagelignende spir og krones af den opstandne Kristus med sejrsfanen, trædende på slange samt Døden og Djævelen i form af et skelet, der holder en stor pil i venstre hånd.

Altertavlens staffering er i hovedsagen en nymaling fra 1933 uden på to ældre bemalinger. Snedkerværkets grundfarve er en mørk egetræsmaling, med ornamenter og detaljer fremhævet i guld, sølv og perlegråt, det sidste især benyttet til de glatte søjleskafter. De udskårne figurer, der har naturlig karnation, præges af de samme farver; evangelisterne er dog iført røde kåber og står på blå bund.

Ved tavlens restaurering 1933 konstateredes den oprindelige bemaling, der som hovedfarve havde rødbrunt og mørkeblåt samt en decideret rød og grøn farve, endvidere guld.⁷ 1765 fik tavlen på bekostning af rådmand Jens Rasmussen Rahr en nystaffering i en lys grå farve

Fig. 51 a-b. Detaljer af altertavle 1650 (s. 738). a. Evangelisten Johannes, b. Postamentfremspring med engle-hoved. LL fot. 1977. — *Details des Altarbils von 1650. a. Der Evangelist Johannes, b. Postamentvorsprung mit Engelkopf.*

smykket med guld, der stod fremme til 1933, og fra hvilken alle tavlens indskrifter er beva-ret. Om denne nystaffering, der også omfattede tavlens malerier, vidner de forgyldte indskrifter i attika-vingernes postamentfelter (i kursiv): »Renov./Ao 1765« (fornyset 1765) og i postamentvingernes medaljoner (i pyntelig fraktur): »Velsignelse Gud givet har/Til vor retsindig Raadmand Rahr/Han af Taksigelse til Gud /Mag (!) har så smukt staferet ud — 1765«, mod syd: »Stadens Floor og Kirkens Smy(k-ke)/ Hver som ynder sige maa:/ Raadmand Rahr Gud give Lykke/Og hans Huus velsignet staa/« signeret »D:G« for David Grønlund.⁸ På

attikaens postamentfeit med gyldne versaler »Anno Domini 1650« (i Herrens år 1650), der lige som tavlens øvrige indskrifter (alle i gylden fraktur på sort bund) er gentagelser af tavlens oprindelige indskrifter. Ved nymalingen 1765 har man ikke fulgt de gamle bogstaver, der anes under indskriften og den sorte bund.

Altertavlens oprindelige malerier blev fremdraget 1933 under et sæt med de samme motiver, udført ved renoveringen 1765. Malerierne, der er ret hårdt opmalede 1933, har alle gængse kobberstik til forlæg. De fjernede malerier fra 1765 skal muligvis tilskrives mester Anders Nielsen Windfeldt fra Farup.⁹

Storstykkets midtfelt, med en fremstilling af Nadveren efter stik af Magdalena de Pas (fig. 49),¹⁰ var ved afdækningen velbevaret, dog er Kristi ansigtstræk en fri rekonstruktion. Det 1933 fjernede maleri fra 1765 var i opbygningen en replik af det oprindelige med enkelte ændringer.¹¹ Til nadverbilledet svarer postamentfeltets indskrift: »Hvert Menneske prøve sig selv ... Corinth 11« (11,28).

Fig. 52-53. Oblatæsker. 52. O. 1650, skænket af Helvig Arenfeldt (s. 744). 53. 1725-39, hørende til sygesættet (s. 746). Udført af Hendrich Bötticher. NE fot. 1977. — 52. *Hostienbehälter um 1650, Geschenk von Helvig Arenfeldt*. 53. *Hostienbehälter der Krankenbesuchsgeräte 1725-39, ausgeführt von Hendrich Bötticher*.

Det nordre sidefelts fremstilling af Kristi dåb (fig. 50) går tilbage til et stik af Cornelius Cort fra 1575.¹² Maleriet fra 1765 havde bibeholdt hovedopbygningen fra det oprindelige, men den rige baggrund var erstattet med høje træer, og Kristi yndefulde positur med hænderne over kors foran brystet var stærkt forgrovet. Johannes sås ikke i selve dåbsøjeblikket, men gestikulerende og gribende sig for brystet med højre hånd. Til maleriet svarer indskriften i frise og postament: »Og see en Røst ned af Himlene sagde ... Matt. 3« (3,17).

I det søndre sidefelt ses bønnen i Getsemane med havegærdet og Jerusalems tårne i baggrunden efter Karel van Mander gennem stik af Zacharias Dolendo.¹³ Kristus knæler dramatisk mod venstre, hvor den bitre kalk og en engel i stråleglans viser sig i en mørk sky, bag hvilken solen titter frem. I forgrunden de tre sovende apostle, den gråhårede Peter halvt siddende til højre med hænderne på knæet, den skægløse Johannes sidder til venstre, medens den mørkhårede Andreas halvt sidder, halvt ligger i mellemgrunden til venstre. Medens billedets venstre halvdel ved fremdragelsen var ganske velbevaret, er højre halvdel næsten en nymaling ved Harald Munk.¹⁴ Maleriet fra 1765, der fulgte samme forlæg som Anders Nielsen Windfeldts 1762 udførte maleri af samme motiv i Agerskov kirke (DK. Sjy. s. 875f.), viste Kristus i billedets forgrund, knælende i et forklaret lys mod kalken, der sås til venstre i billedet. Foroven svævede en engel med vidt udbredte vinger, medens de sovende apostle lå i mellemgrundens skygge til højre. Indskriften i frise og postament: »Fader vilt du, da tag denne Kalk fra mig ... Luk. 22« (22,42).

I attikafeltet fremstilles Golgatha efter samme forlæg som i Hjerting (DK. Sjy. s. 785 med fig. 6). Kristus hænger roligt på det langarmede næsten T-formede kors, medens de flankerende røvere forvredne er bundet til korset; røveren til venstre ses fra siden. Ved korsets fod til venstre den segnende Maria med hænderne samlet for brystet. Hun støttes bagfra af Johannes og Maria Salome. Til højre for korsets fod knæler Maria Magdalena med udslæde

Fig. 54-55. 54. Alterkalk o. 1550-1600, bæger fornyet i 1800'rne (s. 743). NE fot. 1979. 55. Sygekalk 1687, udført af Jens Andersen Klyne (s. 745). NE fot. 1977. — 54. *Abendmahlskelch*, um 1550-1600, *Becker im 19. Jahrhundert erneuert*. 55. *Krankenbesuchskelch* 1687, *ausgeführt von Jens Andersen Klyne*.

arme og ansigtet vendt op mod Maria og Kristus. I baggrunden ses Jerusalem og i mellemgrunden til højre romerske ryttere. Maleriet var ved fremdragelsen 1933 ganske velbevaret, når bortses fra den segnende Maria; ved opmålingen er Johannes' ringglorie blevet glemt.¹¹ Det fjernede maleri fra 1765 (fig. 82) var en væsentligt enklere komposition. Til attikafeltets maleri svarer frisens indskrift: »Christus blev sin Fader lydig ... Phi 2« (2,8).

I topstykket Frederik III. s kronede monogram på blå bund i en oval barok indramning. Det har aldrig været overmalet og blev 1933 blot rensat og udbedret. I vingerne indskrifter: »Gen 3 (3,5) Qvindens Sæd skal sønderknuse Slangens Hoved« (syd) og »Forbandet være den, som ikke fuldkommer ordene ...« (5 Mos. 27,26). I gavlens skriftfelt: »Joh 11 (11,25) Jeg er Opstandelsen og Livet ...«. På altertavlens bagside malet: »Restaureret: 1933 Harald Munk«.

†*Altertavler*. I et afladsbrev til fordel for kirkens højalter, der var blevet ødelagt, tildelte paven 1392 aflad til de troende, der rakte en hjælpende hånd til altrets reparation og billeder (imagines) m.m.¹⁵ Den nuværende tavles forgænger blev o. 1650 overladt til Helvig Arenfeldt til Estrup, der til gengæld skænkede S. Katrine kirke en oblatæske (jfr. nedenfor).¹⁶

Altersølv. *Altersæt* fra 1500'ernes sidste halvdel, *kalken* (fig. 54) dog med yngre skaftled og bæger, 20 cm høj. Den brede fod er sekstunget med mellemfaldende spidser, standkanten har et profilkantet mønster af cirkelfelter med små kors, dannet af fire borehuller. På en af tungerne en fastlodet krucifiksgruppe, hvor Maria og Johannes, der er betydelig større end Kristusfiguren, synes at sidde på hug på hver side af korset. Et bomærke er graveret på den modstående tunge, og på tungerne, der flankerer korsfæstelsesgruppen, er i skriftbånd graveret giverens navn (versaler): »Gvede Ieskun« (dvs.

Fig. 56. Alterstage (nr. 2, s. 746), 1670, skænket af tolder Mathurin du Pont og hustru Ide Grave. LL fot. 1973. — *Altarleuchter, 1670, ein Geschenk des Zöllners Mathurin du Pont und seiner Frau Ide Graue.*

Jeskone). Sekstunget knop med mellemfaldende rudebosses, hver med en graveret versal til dannelse af navnet: »Ieshvs«. Bosserne flankeres af påloddede blomster og løvemasker. De sekssidede, glatte skaftled, det nedre med en tunget krave, er fra første halvdel af 1800'rne, ligesom det udsvejede, indvendig forgyldte bæger, der hviler i en femtunget kurv. Fornyetserne må være sket i forbindelse med reparatio-

ner, der omtales 1823, 1827 og 1846. Den sammenhørende *disk*, tv. 16 cm, er glat med graveret, cirkelindskrevet liljekors på fanen. Altersættet omtales tidligst i inventariet 1683, da vægten opgives til 51½ lod. 1821 omtales et *futteral*.⁴

Oblatæske (fig. 52) o. 1650, skænket af Helvig Arenfeldt, Manderup Abildgaard til Estrup's 2. hustru, til gengæld for S. Katrine kirkes gamle altertavle (jfr. †altertavler).¹⁶ Æsken er oval, 12 cm lang, på låget er i en bladkrans graveret et krucifiks med versalerne »inri« på øvre korsarm. På æskens side er graveret våben og initialer for Manderup Abildgaard og hans to hustruer. I midten Abildgaardvåbenet under hans initialer »MAG« flankeret af et Juel-våben under »SEI« for Salig Else Juel (til venstre) og Arenfeldts våben under »HAF« for Helvig Arenfeldt, oblatæskens giver. På den modstående side er initialerne gentaget over et lille kors. Inventariet 1683 opgiver æskens vægt til 13 lod.⁴

Alterkande, 1880, 30 cm høj, under bunden med indprikket skriveskrift: »Kanden leveret af Guldsmed Waldemar Dyrbye Ribe 1880«. Denne havde fået kanden lavet i København hos en guldsmed Hertz,¹⁷ formentlig Peter Hertz, men kanden bærer intet mestermærke. Under bunden ses (gentaget) Københavns bymærke 1880, gardeinmærke for Simon Groth og fiskens månedsmærke. †*Alterkande*, foræret 1678 »af herskabet Schach«. Den bar indskriften: »Guds Søn sit dyre Bloed i Nadveren os giver, / Der ved hans Kierlighed mod os hukommet blifver, / Thi til Hukommelse hengifvis dette Kar, / Att tage mod hans Bloed, som voris Sønder bar. / Anno 1678. / H. OTTO. DIEDERICK Grefve af SCHACH. / SOPHIE DOROTHE Grefinde af Schach, fød / MARSCALCHIN.« (Terpager 1704, s. 120). *Alterkanden*, der i inventariet 1683 angives med en vægt af 64 lod, solgtes 1880, da den ikke længere var tjenlig »på grund af flere ... utætheder, der nu så længe haver været lappede og loddede, at de ikke mere kunne repareres ...«. ¹⁸ En gammel †*tinkande* omtales tidligst 1725. Solgt 1808, da dens vægt angives til 4¾ pd.¹⁹

Fig. 57. Alterstager af træ (s. 746), fra sæt nr. 1, o. 1550 eller lidt senere (til venstre), og fra sæt nr. 3, forfærdiget 1869 af drejer Christensen, LL fot. 1983. — *Altarleuchter aus Holz aus dem Gerätesatz Nr. 1, um 1550 oder etwas später (links), und aus dem Satz Nr. 3, verfertigt 1869 von dem Drechsler Christensen.*

Sygesæt 1687, med yngre oblataeske. Sættets oprindelige dele, kalk og disk, har stempler for Jens Andersen Klyne og er skænket af Sophie Dorethe Marschalch, enke efter greve Otto Didrik Schack. *Kalken* (fig. 55), 13 cm høj, har sekstunget fod med mellemfaldende spidser, standkanten smykkes af en række små cirkelfelter dannet af borehuller. På en af de runde tunger et fastloddet krucifiks med graveret »IN-RI«-bånd. En bladbord danner overgang til de sekssidede skaftled; knoppen er sekstunget med

små påloddede englehoveder, det glatte bæger hviler i en bladkurv. Under den brede fodplade giverindskriften: »Sophie Dorethe Marschalch Salig Her Otte Diderich Grefve af Schachs efterlade Grefinde Anno 1687«. Indskriften er graveret i versaler (ordet »salig« dog i kursiv), foran årstallet er indslået Ribes bymærke og stempel for Jens Andersen Klyne (Bøje 1982, nr. 6783). 1823 omtales reparation af bægeret. *Dysken*, tvnm. 11 cm, har på fanen graveret cirkelkors i stråleglans. På fanens underside sam-

me giverindskrift som på kalken, og i bunden findes de samme to stempler. *Oblatæskén* (fig. 53), 1725-39, er udført af Hendrich Bötticher. Den cirkulære æske, tv. 9 cm, har hvælvet låg med godronnering omkring et cirkelfelt, hvori er graveret et krucifiks med »IN-RI«-bånd. Under bunden to ens stempler for Hendrich Bötticher (Bøje 1982, nr. 6786).²⁰ Oblatæskén nævnes ikke i inventariet 1725 og må derfor være tilkommet mellem dette år og 1739, Hendrich Böttichers dødsår. Den opbevarede i 1700'rne hos kirkeværgen og er først siden begyndelsen af 1800'rne blevet anvendt med sygesættet.¹⁹ Nyt læderfuttal; 1815 anskaffedes et futtal til sølvberettelsestøjet.⁴

Alterstager. 1) (Fig. 57). Af drejet egetræ, efter formen fra o. 1550, men muligvis noget yngre. De sjældne og velbevarede træstager (jfr. DK. SJyll. s. 2925) er 47 cm høje, og har den for gotiske messingstager sædvanlige udformning. Cylinderskaft med tre skafringe, aftrappet, profileret fodskål på tre indtappede kuglefodder og ligedannet, lidt mindre lyseskål med lysepig. Fodskålen har i bunden en stor hulning udstøbt med bly. Stagerne, der står i blank eg, nævnes i inventarierne mellem 1773 og 1869, da nye træstager anskaffedes (nedenfor nr. 3).⁴ Nu i kirkens kælder. 2) (Fig. 56). 1670, af messing, skænket af tolder Mathurin du Pont og hans 2. hustru, Ide Grave. Stagerne er balusterformede, 44 cm høje, fodskålen hviler på bagkroppene af tre små løver, hvis forben står på en kugle, bagbenene på en terning. På fodskålens bredeste vulst en omløbende, graveret kursivindskrift på tysk: »A(nno) 1670 Zu Gottes Ehre der Kirchen zur Gaben Maturin Dü Pont und Seine Liebste Ide Dü Pont diese Zweene Altar Luchter S. Cathrin Kirche Vor Ehret (År 1670 har Mathurin du Pont og hans elskede Ide du Pont skænket S. Katrine kirke disse alterstager Gud til ære og kirken til gave)«. ²¹ Inventariet 1683 angiver stagerens vægt til 36 mark.⁴ 3) (Fig. 57). 1869, forfærdiget af drejer Christensen til afløsning for de gamle træstager (nr. 1).⁴ Stagerne er af blødt træ, 46 cm høje, sortmalede. Nu i kirkens kælder. 4) Femstager, nyere, to ens af messing, 47

cm høje. I skab i alterbordet. 5) Femstager, moderne, to ens i messing påskrevet: »Ribe Sct. Catharinæ«.

To par *†alterstager* af messing nævnes i inventariet 1683. Det ene kaldes gammelt, vejende 40 mark, det andet var givet af »velagte Henrik Kandegyder«. Begge par afhændedes i løbet af de nærmestfølgende år; det ene solgtes 1700 til Kolding hospital, efter at det var blevet sat i stand af Jochum Kandegyder.⁴

Alterbøger m.m. I præsteværelset opbevares en bibel fra 1802 samt Henrich Müllers »Evangeliske Hierte-Speyl«, 1704, tilsendt kirken 1969 af en anonym.²² *†Alterbøger.* 1566 købte sognepræst Jacob Sørensen og kirkeværgen Claus Iversen en dansk bibel og en dansk alterbog; biblen blev indbundet i hvidt kalveskind. 1597 købtes en dansk bibel af »de ny Slags«; den beroede siden hos sognepræsten, mens den gamle var hos kapellanen.⁴

Messehagler. I præsteværelset opbevares fire messehagler, en nyere (o. 1900) af rødt fløjlm med guldgalonerede kanter og latinsk kors samt tre moderne i de liturgiske farver grøn, violet og hvid. *†Messehagler.* 1) 1677, givet af Jacob Lauritsen (Riber), købmand i Horsens. Terpager gengiver (1704 s. 121) den latinske indskrift: »SOLI DEI GLORIA / I(esus) N(azarenus) R(ex) I(udæorum) / I(acobus) L(avrentii) F(ilius) R(ipensis) / ANNO 1677« (Gud alene æren. Jesus af Nazaret, Jødernes Konge. Jacob Lauritsen Riber. År 1677). Den gamle, grønne hagel anvendtes endnu 1792 (Galthen, s. 151); måske er det den, der 1818 kaldes ubrugelig og fordærvet, og hvoraf nogle »sølv træser« blev afsprættet og solgt.¹⁹ 2) Af blå gulblommet fløjlm, nævnt mellem 1683 og 1725.⁴ 3) Af hvid atlask »med guld baldyret«, nævnt mellem 1683 og 1810.⁴ 4) 1750, af rødt fløjlm, skænket af rådmand Rahr. Galthen omtaler den som »ny og meget smuk« (1792, s. 151).⁴

Alterskranke. 1861, cirkulær med støbejerns-balustre og håndliste af mahognitræ.⁴ *†Alterskranker.* 1) Kirkeregnskabet omtaler 1673 reparation af det brøstfældige »sprinkelværk om koret«. ⁴ 2) O. 1683, skænket af stiftamtmand greve Otto Didrik Schack; delvis bevaret som

korgitter (fig. 64). Smedejernsgitret, med store spiraler i felterne og messingknapper foroven, udgjorde ifølge Galthen (1792, s. 151) et »Jern Gitterværk, som på trende Sider indeslutter Communicanternes Sæde for Alteret«. Reparationer omtales 1749, da en af messingknapperne færdigedes, og 1795. 1860 betalte kirken 80 rdl. for det gamle jerngitters flytning og omformelse til korgitter (jfr. s. 748).²³

Døbefont (fig. 58), romansk af granit, 98-99 cm høj, kummens tv. 83 cm. Vestjysk type (Mackeprang: Døbefonte s. 159f.). Kummen i rød granit har forneden en lav omløbende arkadefrise, der brydes af et lille cirkelfelt med en løve. Arkaderne er fordybede, og kun i arkaden til venstre for løven og til dels ved dets nabo er bueslaget angivet ved en indhugget linje. Den velhuggede løve er i forsænket relief og har en stor bladtunge; halen løber mellem bagbenene og ender over ryggen i en liljeformet dusk. Kummens mundingsrand har attisk profil, hvor den øverste rundstav er erstattet af en platte. På denne findes diagonalt anbragt de fire evangelistnavne med fordybede majuskler, versaler med enkelte uncialer: »Iohannes/ Matheus/ Lucas / Marcus«.²⁴ Kummen har lågfals og delvis tilmuret afløbshul. På indersiden – lige ud for overfløjet frem og tilbage i højtem koret og kir-
kens vestende. Ifølge Galthen (1792, s. 148, 152) havde fonten indtil o. 1767 »efter den tids brug« bestandig stået i vestenden i det nordre hjørne tæt inden for kirkedøren, d.v.s. i nordre sideskibs vestfag, hvor den omtales 1665.²⁶ 1767 flyttedes dåben »for bequemheds Skyld« op i koret, hvor den stod til restaureringen 1837-38, da den atter anbragtes i vest ved »indgangen til kirken under det nordligste vindue«. Her stod fonten indtil den 1866 placeredes midt i koret (sml. fig. 30), hvorpå den efter sidste restaurering fik sin nuværende plads.²⁷

Både på kumme og fod spores en rustrød

farve, der kan være oprindelig; oven på denne findes på kummen spor af en senere blå bemaling. O. 1767 lod justitsråd og borgmester Peder Fridsk og hans søster fru doctorinde Anchersen fonten »opmale« og 1837 blev den atter malet og marmoreret. Endelig blev den 1866-67 malet af maler Brun.²⁵

Da kirken i middelalderen har fungeret som

klosterkirke, må døbefonten efter reformationen være hidført andetsteds fra, rimeligvis fra en af de middelalderlige sognekirker, hvis funktion kirken overtog. Fonten, der nu står i koret nord for midtgangen, er flere gange ble-

Fig. 58. Døbefont, romansk af granit (s. 747). LL fot. 1973. — *Romanische Taufe aus Granit.*

overfløjet frem og tilbage i højtem koret og kir-
kens vestende. Ifølge Galthen (1792, s. 148, 152) havde fonten indtil o. 1767 »efter den tids brug« bestandig stået i vestenden i det nordre hjørne tæt inden for kirkedøren, d.v.s. i nordre sideskibs vestfag, hvor den omtales 1665.²⁶ 1767 flyttedes dåben »for bequemheds Skyld« op i koret, hvor den stod til restaureringen 1837-38, da den atter anbragtes i vest ved »indgangen til kirken under det nordligste vindue«. Her stod fonten indtil den 1866 placeredes midt i koret (sml. fig. 30), hvorpå den efter sidste restaurering fik sin nuværende plads.²⁷

Dåbsfad, o. 1550, i drevet messing, sydtysk, stemplet »RS«,²⁸ tv. 65 cm. Omkring bundens cirkelmedaljon med relief af bebudelsen en næsten udpudset minuskelindskrift. Herom en frise med hjort og hund og små stemplede stjerner. Dette motiv gentages på fanen, hvor også »RS«-stemplet, i et rektangulært felt, findes. Fadet blev loddet 1749.⁴

Fig. 59. Skranke for præsteværelset i søndre sideskibs østfag, en ombygget rest af kirkens korskranke (nr. 2, s. 749, 760), o. 1580-1600. NE fot. 1979. — *Schranke des Pastorenzimmers im Ostfach des südlichen Seitenschiffs, ein umgebauter Überrest der Chorschranke der Kirche um 1580-1600.*

Dåbskande, 1951, i messing, højde 35 cm. På foden indskrift til minde om givne H. P. Kar-gaards og hustrus Mindelegat.

†*Fontehimmel*, slutningen af 1600'rne, en gave fra Friderich Friis (†1704), provst og sogne-præst i Gram og søn af Hans Olufsen, der var S. Katrine kirkes præst 1623-36. Da himlen sammen med fonten o. 1767 blev flyttet fra kir-kens vestende op i koret blev den »opmalet« på bekostning af justitsråd og borgmester Peder Fridsk og hans søster fru doctorinde Ancher-sen. 1794 vaskedes »kronen over dåben«, der sikkert er kasseret sammen med andet gammelt inventar ved restaureringen 1836-38.²⁵

†*Fontegitre*. 1) Formentlig fra 1600'rne. Frem til 1767, medens fonten stod i kirkens vestende, var den omgivet af et »Tralværk«, hvis knapper 1725 forgyldtes af maler Hans Willumsen. Fon-

tegitret solgtes 1769, øjensynlig til rådmand Niels Clausen.⁴ 2) 1837. Da fonten 1837 flytte-des tilbage til kirkens vestende blev den omgi-vet med et »gelænder«, hvis maling endnu ikke var fuldført 1838. Snedkerarbejdet udførtes af snedker Knudsen for 13 rdl. 3 mk. 3 sk. Gelæn-deret er rimeligvis kasseret, da fonten 1866-67 flyttedes op i koret.²⁷

†*Krucifiks*, 1318, kom o. 1932 fra domkirken til S. Katrine kirke, fra hvis præsteværelse det blev stjålet 1960. Behandlet under domkirken s. 435.

Som *korgitter* fungerer siden 1860 et smede-jernsgitter fra 1683 (fig. 64), oprindelig udført som alterskranke (jfr. s. 746, †nr. 2).²⁹ Af kirkens *renæssancekorgitter* fra o. 1580-1600 er en rest be-varet, i afkortet og ændret stand, som skranke for præsteværelset i søndre sideskibs østfag

(fig. 59). Det 225 cm høje gitter har forneden næsten kvadratiske fyldingspaneler, foroven balustre, der oprindelig har fremtrådt som tremmer i et åbent gitter; nu lukket med glat panel. I midten en dør, hvis (fornye) overkarm har tandsnit ligesom gitrets profilerede gesims, der krones af små (nye) spir. Dørfløjen, med seks profilindrammede fyldinger, er samtidig med gitret, der står i blank, bejdset eg med guldmalede balusterknopper. Gamle indridsninger af navne, initialer og årstal findes især på gitrets bagside, der har vendt ind mod koret, hvor skoledisciplene havde deres pladser i de gamle korstole (jfr. s. 756). Ældst er øjensynlig et skjold med versalindskriften: »Henricus/ Johannis Rip(ensis). / Anno 1636/ H.R.« og (på dørfløjen): »HHR 1637«; endvidere kan nævnes signaturen: »G. F. Krosp«. Skranken har fået sin nuværende udformning og placering 1932 (jfr. nedenfor), †*Korskranker og -gitre*.

1) Den *middelalderlige korsranke* er blevet fjernet ret kort efter reformationen, og det vides derfor ikke, om den har været muret i lighed med korets skranke mod sideskibene, eller om der har været tale om en lettere opbygning i træ (jfr. indledningen s. 735). 2) O. 1580-1600 (muligvis 1590-91) fik kirken det *renæssancekorgitter*, hvoraf ovennævnte rest er bevaret som skranke i søndre sideskib (fig. 59). En række »apostle«, der omtales på gitterværket har muligvis hørt til den oprindelige udsmykning; såfremt de er identiske med de †apostelmalerier, der udførtes til kirken 1590-91 (s. 767) fas måske en nærmere datering af hele korgitret. En større istandsættelse og fornyelse fandt sted 1767 på bekostning af justitsråd og borgmester Peder Fridsk og hans søster fru doctorinde Anchersen; formentlig tilføjedes ved denne lejlighed fire evangelistbilleder, der nævnes af Galthen. Han omtaler 1792 (s. 152) korgitret som det »malede Staketværk imellem Choret og Kirken, som oven paa er ziiret med de fire Evangelisters Billeder«. 1794 var brystværket nedsunket og måtte hæves, og 1836-37 blev det nedtaget. I forbindelse hermed oplyses, at de fire evangelistfigurer, kaldet »vanskabte statuer«, var anbragt foroven »på rækværket«, me-

dens ovennævnte »apostle« sad på gitterværket.³⁰ Medens evangelistbillederne og apostlene kasseredes, blev selve det gamle korgitter for størsteparten genanvendt som skranke mellem koret og nordre sideskib til afløsning for den middelalderlige skrankemur (jfr. s. 737). Gitret var da ca. 260 cm højt med små kuglespir og en dør vestligst i østarkaden (jfr. fig. 30). 1932 fik den østligste del af gitret, efter en ombygning udført af snedkermester Korsgaard, sin nuværende placering som skranke i søndre sideskib (fig. 59).³¹ 3) Udført efter Theophilus Hansens tegning (fig. 67). Dette »mere smagfulde Brystgelænder« var udført af materialer fra det ældre og af andet »godt egetræ«. Det bestod af seks fag, hvoraf de to dannede låger i midten. Fagene prydedes af englehoved, bladværk og spiraler, der tillige med knapperne var tænkt forgyldte. Efter kirkeinspektionens indstilling nøjedes man dog 1838 med at bronzer »ziraterne«, medens »den glatte del« maledes med »en ren stencouleur«. Korgitret blev nedtaget 1860 ved opsætningen af det nuværende.³²

Prædikestol (fig. 61), med reliefskåret årstal 1591. Den »ny prædikestol« kostede ifølge kirkeregnskabet 1590-91 i alt 131½ dl. Karnaptype med relieffer i syv fag, de tre danner karnap. Storfelterne, hvoraf karnappens midterste er lidt bredere, de to yderste lidt smallere end de øvrige, flankeres af kannelerede korintiske søjler. Deres kannelurer er forneden udfyldte, og de rigt reliefskårne prydbælter smykkes af otte dydefigurer i kartouche, fra vest: Styrken, Tålmodet, Klogskaben, Retfærdigheden, Kærligheden ved siden af en mere ung- end højrenæssancepræget maske (fig. 60), endvidere Håbet, Troen og en kvinde med bog, formentlig Fromheden.

Storfelternes relieffer indrammes af arkader med kannelerede pilastre og profilkapitæler. Bueslaget har tunget kant og ledsages af en forsænket bladbort med diamantbosser mellem perle- og æggestav; i sviklerne bladværk i ungrenæssancestil. Reliefferne fremstiller regnet fra vest: 1) Bebudelsen. Under en kegleformet baldakin med hængedrapeeri sidder Maria med venstre ben trukket halvt op under sig. Hun

Fig. 60. Prædikestol 1591, detalje. Prydbælte med reliefskåret dydefigur, Kærligheden, og maske (s. 749). LL fot. 1973. — *Kanzel 1591, Detail. Zierband mit reliefgeschnitzter Tugendfigur, Liebe, und Maske.*

holder med begge hænder den opslåede bog foran sig på læsepulten og ser op mod Helligåndsdue og Gabriel, der foroven til venstre viser sig i en sky med båndomvundet scepter i venstre hånd. 2) Hyrdernes tilbedelse. Scenen er en ejendommeligt formet murstensbygning med en bred trappe. Barnet ligger nøgent på et tæppe med pude over en risflettet kurv, der synes at stå på trappen uden for »stalden«, der er tømret af brædder og mangler det nederste af tagdækningen. Til venstre knæler Maria med hovedklæde og hænderne foldet i bøn foran

den langskæggede Josef. Over barnet titter æslet frem bag Maria og oxen bag den forreste af hyrderne, der fra højre kommer gående med sin stav i den fremstrakte højre hånd og i sin venstre et lam. En anden hyrde, med hat i hånden, læner sig ind ad et rundbuet vindue, hvorover et draperi hænger ned. 3) Omskærelsen (fig. 62a). 4) Kongernes tilbedelse. Maria sidder til højre og holder det halvt siddende, nøgne barn frem på den hyndedækkede kurv. Kongerne, iført kostelige dragter, kommer ind fra venstre; Kasper – med langt skæg, knæler foroverbøjet med hænderne ærbødigt krydset foran brystet; han har stillet et kar foran vuggen og lagt sin krone fra sig på jorden. Lige bag ham står Melchior med et kar i sin højre hånd. Yderst til venstre står den unge Baltazar fremstillet som neger; hans fremstrakte venstre hånd hviler på ryggen af Melchior. Bag Maria står den skaldede, langskæggede Josef støttet til sin stok. Centralt i baggrunden en høj, smal perspektivisk portal foran et landskab med store, fjerne bygninger. Til venstre et stort træ, til højre ser man stalden med stjernen ovenover.

5) Fremstillingen i templet (fig. 62b). 6) Flugten til Egypten. Maria med det lille svøbte Jesusbarn, begge med glorie, sidder baglæns på æslet, som Josef i hurtig gang fører mod højre holdende i tømme. I baggrunden et stærkt bakket landskab, hvor Jerusalems tårne skimtes bag store træer. 7) Barnemordet. To mødre kæmper fortvivlet for at frelse deres børn fra to romerske soldater. Den forreste kvinde styrter mod højre og griber om sit nøgne barn, som en hjælmlædt soldat yderst til højre har grebet i venstre arm, medens han hæver dolken i sin højre hånd. Den anden moder er i stærkt løb mod venstre, hun knuger det svøbte barn til sit bryst. Den anden soldat har grebet hende i skulderen og hæver sin krumsabel til hug. Helt i forgrunden ligger et dræbt barn. I baggrunden antikke arkader og et draperi med en stor knude.

Postamentet har under storfeltets søjler enkle fyldingsprydede fremspring, hvorom de profilerede fod- og kronlister forkropper sig. I postamentfelterne en trelinjet, gennemløbende,

Fig. 61. Prædikestol 1591 (s. 749). LL fot. 1973. —Kanzel 1591.

Fig. 62 a-b. Prædikestolsfelte 1591 (s. 750). a. Omskærelsen, b. Fremstillingen i templet. LL fot. 1973. — Kanzelfelder 1591. a. Beschneidung. b. Vorstellung im Tempel.

latinsk indskrift i reliefversaler: »O qvam s/piciosi ... (Hvor liflige er ...) ... Esaiae LII° (52,7) / Super aspi // dem et ba/silicvm / ambvlabis ... (Du skal træde på slanger og øgler ...) ... PS 91 (Sl. 91,13).« Gesimsen svarer til postamentet, men er noget lavere og spinklere med profileret tandsnitfrise under kronlisten. Også frisefelterne har fortløbende, latinsk indskrift i reliefversaler: »1591 / 2 Tim 2// Prædica / sermonem ... (Prædik ordet ... 2. Tim. 4,2).« Ordet »insta« i tredje frisefelt er anbragt mellem to små bosser i kartouche.

Hængestykkerne, der er mere ung- end højrenæssance prægede, flankeres af englehoveder under postamentfremspringene. Bortset fra det centrale hængestykke under det brede karnapfelt er de alle ret lave med forskellig reliefskåret udsmykning bestående af kartoucher, slyngede bånd, båndomvundne overflødighedshorn, akantusblade (med neglesnit på bladstænglerne) samt fugle- og delfinhoveder. Den svejede kar-

nisformede underbaldakin ender forneden i et stort løvehoved med ring i flaben (fig. 63).

Læsepulten med enkelt barokt, udsavet hængestykke, er vistnok fra 1664, da Jens Snedker fik betaling for »at gøre en hylde i prædikestolen«.⁴

Opgangspanelet med tre rhombiske fyldinger i profilramme er fra slutningen af 1700'rne, medens resten af prædikestolsopgangen er fornyet ved restaureringen 1933.⁷ Trappen flankeres af to høje stolper med fyldinger i renæssancestil og kronet af flade kuglespir. Herpå svungne håndtag i smedejern. Ved fornyelsen kasseredes en svingtrappe med brede udskårne balustre fra 1865.³³

Himlen, der som selve stolen bærer reliefskåret årstal 1591, skyder som en syvsidet polygon ud fra væggen over stolen. Dens syv frisefelter flankeres af otte krumknægte, hvorom fodliste og kronliste forkrøpper sig. Knægtene smykkes af beslagværk bortset fra de to yderste (for-

nyede) med barokke semikolontegn. Under kronlisten en tandsnitsfrise. Felterne har en tolinjet fortløbende latinsk indskrift med reliefversaler: »Non enim/ estis vos // qvi lo/qvimini ... (Thi det er ikke jer, som taler ...) ... Matt. X (10,2) // Anno 1591«. Hængestykkerne, der svarer til stolens, men alle er gennembrudte, flankeres under knægtene af englehoveder under fladtrykte volutkapitæler med ægestav. Alle hængestykker er forskellige med slyngede bånd og akantus. Topstykkerne består af syv skjoldformede kartoucher alle med et 1933 fornyet løvehoved i midten; over knægtene er der spydformede spir. Loftet har uregelmæssige fyldinger omkring to koncentriske sekskanter; fra midten hænger den fritskårne Helligåndsdue ned.

Ved restaureringen 1933 konstateredes det, at stolen oprindelig havde stået med en delvis staffering. Denne blev i hovedsagen genetableret ved fjernelse af det væsentligste af en overliggende bemaling fra midten af 1700'rne.³⁴ Grundfarven er en mørk egetræsfarve; englehovederne og relieffernes figurer har naturlig karnation, men til billedfelterne er i øvrigt kun anvendt sort og gråt samt guld, der overalt fremhæver detaljer og ornament. Bogstaverne er i guld på blå bund. Marmoreringen af tandsnittene, fyldingerne i postament- og frise-fremspring samt baggrunden for dyderne på storsøjlernes prydbælter er bevaret fra 1700'ernes staffering. Denne bestod i en lys grå overmaling, der dog ikke omfattede storfelternes relieffer. Nymalingen var sket, da prædikestolen »ravede af alderdom«, og rådmand Jens Rasmussen Rahr derfor »ei allene lod den i-standsætte, men endog smuk male og forgylde«. Galthen, der 1792 giver denne oplysning, henfører rådmandens nystaffering af prædikestol og altertavle til 1750, men da altertavlen bærer indskriften »fornyset 1765« gælder dette årstal muligvis for begge. Mindre opfriskninger og malearbejder fandt sted 1671, 1728 og 1795, da Hans Maler malede og forgylde bogstolen og »forgylde 14 knapper« (vistnok de 14 englehoveder under stolen og himlen).⁴ 1933 fik opgangen i sine tre felter guldmalede frak-

turindskrifter fra Ap.G. 4,29; Hebr. 4,12 og Joh. 8,51.

Prædikestolen var i ældre tid betrukket. 1703 syede Carl Skrædder »krepin« om stolen, hvortil medgik 7½ alen gråt lærred, medens Hans Sadelmager slog syv alen carmosin(rødt) plyds på stolen. Endvidere medgik 4¾ alen carmosinrød »rasch« og ni alen rødt »florettenbånd« (floretsilke). 1828 fik stolen nyt betræk af silke og 1841 en helt ny beklædning. Endelig blev prædikestolen 1897-98 »udstoppet og betrukket«.³⁰ Prædikestolens plads er den oprindelige på nordsidens tredie pille fra øst.

En *lysearm* (nr. 1), skænket til opsætning ved prædikestolen 1682, er behandlet s. 768. Et *†timglas* af messing anskaffedes 1693.⁴

Stolestader, 1932, i renæssancestil, udført efter tegninger af Lønborg Jensen. Staderne er af fyrretræ, gavlene dog af eg, de to forreste lidt højere end de øvrige og forsynet med Christian X.s og dronning Alexandrines kronede monogrammer. I sideskibene er som dække for radiatorerne opstillet otte egetræsbænke med høje

Fig. 63. Prædikestol 1591, detalje. Løvehoved fra underbaldakinen (s. 752). LL fot. 1973. — *Kanzel 1591, Detail. Löwenkopfvom unteren Baldachin.*

rygpaneler i renæssancestil og gavle inspireret af kirkens middelalderlige korstole. Stolestaderne står i blankt træ.³⁵ I nordre sideskib står to langsgående rækker enkle, nygotiske bænke anskaffet 1853, da de benævnes »Pålaugs opstående Bænke«. To tilsvarende står i vest under orgelpulpituret, fire i tårnrummet langs væggene.⁴

†*Stolestader*. Ligesom i domkirken var tilvejebringelsen af kirkestole i den første tid efter reformationen i det væsentlige overladt til den enkeltes initiativ; således førtes 1582 tingsvidne om, at en mand havde fået kirkeværgernes tilladelse til at nedbryde et alter og indrette sig en kirkestol på dets plads.³ 1591 forlangte kongen en nyordning, da han havde erfaret, »at Sognefolket i St. Catharinæ Kirke staa meget uordentligt, idet Mandspersoner og Kvindfolk staa mellem hinanden i Stolene, og at Stolene desuden ere meget forfaldne og gamle«. Man skulle derfor »med det første lade de gamle Stole nedbryde og siden ordne det saaledes, at Stolene gøres ens paa begge Sider paa en god Facon, saa at alle Karlepersoner kunne staa paa den højre Side og alle Kvinderne paa venstre Side«. Da kirken ikke kunne bekoste stolene, skulle man finde udvej for, at sognefolkene selv betalte, og siden forordne enhver sin stolestand efter hans »vilkår og Lejlighed«.³⁶ 18. sept. 1594 gav sognemændene da – i nærværelse af lensmanden, en borgmester og rådet – tolv navngivne sognemænd fuldmagt til at forordne stolestand til de huse og gårde i sognet, som der lå enge til, og det bestemtes, at »hvert paar Folk« inden Mikkelsdag skulle give en daler til arbejdet. De ny stolestader, omfattende 20 rader i midtskibet, var færdige til fordeling 15. sept. 1595. Ligesom i domkirken var de forreste stole indrettet til lensmanden og hans frue. Derpå fulgte stole for borgmestre og rådmænd og for de øvrige sognefolk, »och huer Sognemand skulle staa wderst i stollene som de ere gamle til, oc Quinderne skulle haffue deris stoelestand tuert offuer fra deris Mand, lige efter som de ere gamle til«.³⁷ Disse renæssancestader i midtskibet betegnedes endnu 1792 som »smukke og gode«, medens sideskibene aldrig har haft rigti-

ge, lukkede stolestader. Galthen kalder stolene i sidegangene »simple, som de kan findes i nogen Landsbye-Kirke, uden Rygstykker, uden Dørre, Uden Maling, og kan næsten ikke ansees for andet end Bænker« (1792, s. 150).

Mindre reparationer og fornyelser foretoges 1667, da der »gjordes bænke« med anvendelse af 12 deller, og 1673, da man »færdiggjorde« nogle brøstfældige stole i kvindesiden i den smalle rad (nordre sideskib). 1693 fik snedker Niels Jensen betaling for at opsætte de seks stole inden for kirkedøren, der var faldet ned. 1697 måtte stolenes nummerering fornyes, og 1727 var det atter på tale at forny inddelingen, så at hver kunne vide sin stol, »hvored forefaldende Disputer i Kirchen kunde Forekommes, som rejser sig deraf, at de forige Inddelinger er saa gamle, og u-overens stemmende, at ingen kand finde sig derudj«.⁴

Problemerne med inddelingen opstod bl.a. fordi de fornemste kirkegængere i slutningen af 1600'rne begyndte at indrette lukkede familiestole, der trængte sig ind i det eksisterende stoleværk (se †lukkede familiestole s. 757). Ved restaureringen 1794 fik kirken også pulpiturestole (s. 759), og snedker Peder Hansen foretog en gennemgribende istandsættelse af stolestaderne. Forstykkerne (gavlene) udskiftedes, hvor de gamle var rådne, ligeledes gulvbrædderne. Ud til den brede gang (i midtskibet) gjordes nye »sammenstemte døre ... med fylding i, både i mands- og kvindesiden, alle ens«. De bedste af de gamle døre blev sat i de samme stole ud mod de to smalle gange (i sideskibene). Øverst i den bageste rad kvindestole (nordre sideskib) forfærdigedes fire nye stole med panel imellem, men med anvendelse af gamle døre. Hidtil havde kun midtskibets renæssancestader været stafferede, nu blev alle fire stolerader malet i samme farve som de nye pulpituret, med »oliefarve, først med grå grundfarve, og siden med den såkaldte perlecouleur«. Ved auktionen efter istandsættelsen bortsolgtes bl.a. otte gamle stoledøre.⁴

Det gamle stoleværk i søndre sideskib afløstes 1837 af nye pulpiturestole (s. 760), og i nordre sideskib udskiftedes det 1853 med de nuvæ-

Fig. 64. Korstole o. 1500 (s. 755) og korgitter, oprindelig alterskranke, skænket 1683 af greve Otto Didrik Schack (s. 746, 748). NE fot. 1979. — *Chorgestühl um 1500 und Chorgitter, ursprünglich Altersschränke, ein Geschenk von Graf Otto Didrik Schack aus dem Jahr 1683.*

rende, langsgående bænkerader. Midtskibets renæssancestader udskiftedes 1865, efter at synet havde fundet deres bemaling afslidt og dertil »uheldig« i forhold til det øvrige inventars egetræsbemaling.³³

De nye stolestader, der udførtes 1865-66 af snedker P. Chr. Aanst, og som ses på ældre fotografier (fig. 30), havde enkle fyldingsrygpåner og gavle i nygotisk stil, alt egetræsmalet. Ved de nuværende staders opsætning 1932 blev to gamle gavle overdraget til Den antikvariske Samling i Ribe (mus. nr. E 94).

Korstole (fig. 64), o. 1500, ligesom de tilsvarende i domkirken (s. 444) stærkt reducerede, idet kun to rækker er bevarede, nu med syv stole i hver, opstillet i korets vestligste fag op mod nordre og søndre korskrankemur. Stolenes opbygning er den almindelige, med klapsæder, der på undersiden har små støttesæder,

misericordier, udformet som gotiske konsoller. Vangerne, der i siderne har kvartcirkulære udspæringer for klapsæderne, svarer i opbygningen nøje til Løgumklosterstolene (1502-14. DK. Sjy, s. 1116). De har ottekantede småsøjler både under armlænen og sæder, og håndstøtter formet som en stor fugleklo, der griber om en kugle. De gennemløbende ryglænen har frempringende, trekvartrunde, profilerede sidestykker, der har tjent som armlæn, når prædikebrødrene under gudstjenesten skulle stå op. Til stolene må oprindelig have hørt høje baldakiner og spirprydede endegavle, ligesom begge stolerækker tydeligvis har været længere; den nordre række er afbrudt i øst, den søndre i vest. Stolene står nu i blank eg.

Opstillingen op mod korskrankemurene svarer formentlig nogenlunde til den oprindelige, men i middelalderen må endnu et par korte

Fig. 65. Peder Terpagers navnetræk, indskåret i de gamle korstole (s. 756). NE fot. 1979. — *Nameszug Peder Terpagers, in das alte Chorgestühl geschnitzt.*

†korstolerækker have sluttet sig til i vest flankerende kordøren (jfr. domkirken s. 445). Disse stole må være forsvundet samtidig med fjernelsen af den middelalderlige †korsranke (s. 749). Hvornår de bevarede stolerækker er blevet afkortet og har mistet baldakiner og gavle, vides heller ikke nærmere, øjensynligt er det sket allerede før midten af 1700'rne.³⁸ Ved restaureringen 1794-95 blev 10 sæder omhængt med de gamle hænger og stolene blev som det øvrige inventar malet i »perlecouleur«. Ligesom domkirkens korstole omtales de efter reformationen som »Discipelstolene« fordi de benyttedes af latinskoledrengeenes kor. Disciplene må være ansvarlige for hovedparten af de talrige billeder, brætspil, navne og årstal, der er indskåret i de gamle korstole (fig. 46, 65, 66). Ældst er vistnok årstallet 1555, og blandt navnene mærker man sig (1579) den senere biskop og teolog Hans Poulsen Resen (1561-1638), forfatteren og digteren »Matz Persen« Rostock (1655-1713) samt – vistnok – Ribes navnkundige historiker Peder Terpager (fig. 65).³⁹

†*Skriftestole*. 1) 1696 omtales reparation af skriftestolen. Den afløstes 1704 af nedennævnte og kasseredes engang i slutningen af 1700'rne.⁴ 2) 1704, to formentlig ens opstillet mod korets

østvæg, flankerende altret. Til arbejdet benyttede Niels Mattesen og Carsten snedker 29 tørre fyrredeller og otte egestænger til fodstykker; Willum maler brugte bl.a. bleghvidt, cinnober og ambro. 1794 maledes skriftestolene med perlefarve, og midt i 1800'rne som det øvrige korinventar med egetræsfarve. 1861 blev »de to stole bag i koret« borttaget. Den ene fandtes dog endnu i kirken indtil 1918. Måske er det lidt af dens panel med tremmebalustre, der anes på fotografiet fig. 83. Bevaret er endnu stolens *knæleskammel* fra midten af 1700'rne, muligvis lavet 1770-71, da Jørgen snedker og en sadelmager var i arbejde ved skriftestolene. Skamlen er af fyr, 102 cm lang, 86 cm høj, med enkle udsavede balustre og betrukket med rødt fløj. Den egetræsmalede knæleskammel står nu i kirkens kælder.⁴⁰

†*Præstestole*. 1) 1671 blev prærestolen »ved koret« flyttet. Dens nye plads var formentlig bag altret, hvor den stod 1703 og 1780, da den forsynedes med en ny lænestol. Arrangementet bag altret afskaffedes 1788 på foranledning af den nytiltrådte præst Mathias Carstensen, der ønskede en ny præstestol og udtrykte stor utilfredshed med den gamle, der var »sammenslået af nogle uhøvlede planker, som kunne Ziire gulvet i en stald, men meget vanZiire kirken«. 2) 1788. I en kostelig skrivelse til Kirkeinspektionen udviklede pastor Carstensen 3. sept. 1788, hvorledes han kunne tænke sig en ny præstestol »af samme beskaffenhed, som den der findes i domkirken, hvori den som prædiker kunne indtræde uden frygt for enten at besmudses eller rives eller opsluges af trækvind. Omkostningerne kan ikke være store, men prydelser og nytten vil blive stor, især for den, som bliver varm under arbejdet, og let ved stor trækvind kan pådrage sig stor sygdom«. Ønsket blev imødekommet, og året efter omtales den »nye stol i kirken til præsterne med dreiede knapper og gitterværk«. 1792 stod den lige for opgangen til prædikestolen (Galt-hen 1792, s. 150). Senest omtalt 1897.⁴¹

†*Bispestole*. 1) Efter anskaffelsen af nedennævnte foresloges det 1704, at bispen skulle sælge sin gamle stol eller leje den ud til kirken,

som så kunne afstå den til en anden.⁴ 2) 1702, udført af Christen og Jep snedker, der fik betaling for hver 16 dages arbejde. Til stolen, der var af den lukkede type, medgik 28 tørre fyrrereller. Hans Lauridsen glarmester indsatte ni vinduer, Bendix smed 27 vinduesstænger og Hans sadelmager syv »rys-læders rimmer« til vinduerne; endelig blev stolen malet af Hans Willumsen. Da bispem 1795 fik plads i de nye pulpiturer, synes hans gamle lukkede stol at være blevet udlejet (jfr. †lukkede stole).⁴

En gammel *brudestol* omtales i inventariet 1683.⁴ Ved *klokkerens stol* i koret forfærdigedes 1812 en skærm med et sidestykke og et overstykke for at aflage den stærke vind ved stolen.

1861 skulle der gøres en ny *degnestol*.⁴

†*Lukkede stole*. 1674 måtte ejerne af »den 14. Stoel udi tallet beregnet fra Koret« afstå den nederste ende af deres stude »saa Wit, som den strecher sig for den tredie Pille«, for at præsidet Mathias Worm dér kunne »lade sig gjøre en indlukt Stoel.«⁴² Mathias Worms var den første af en række lukkede stole, »med loft, Vinduer og Døre forsynede«, der indrettedes i kirken. 1768 fandtes der fem foruden bispens, der 1795 ligeledes kunne lejes ud til private, efter at bispem, præsten og de fornemste familier var rykket op i de nye pulpiturer (jfr. nedenfor). Dette år udbødes ved auktion seks lukkede familiestole »med Lås og Nøgle«: 1) Østligst i søndre sideskib »med Vinduer til at skyde op og ned«; udlejet til hospitalsforstander Ussing. 2) Lige vest for denne, over for prædikestolen; stolen havde indtil 1788 stået i kirkens vestende, »på venstre hånd af kirkens indgang«. Her havde den ifølge pastor Carstensen været »unyttig og ubrugelig formedelst trækvind og vanskeligheden ved at høre Guds ord«; han fik den derfor flyttet op i den smalle gang (søndre sideskib) »lige over for prædikestolen« og overladt sin familie »at den ligesåvel som enhver anden honet familie« kunne forundes »et anstændigt sæde og rum i Guds hus«. 3) Østligst i bageste kvinderad (nordre sideskib).

4-5) I midtskibets vestende flankerende midtergangen bag henholdsvis mands- og kvindestadene; de to lukkede stole havde åbenbart no-

genlunde samme placering 1758, da der indsatte otte ruder i dem. 6) Udlejet til købmand Madsen, stolens placering kendes ikke.⁴¹

1846 skulle de lukkede stole males, og i hvert fald nogle må endnu have eksisteret 1876-77, da der betaltes for »væggene at marmorere i de lukkede stolestader«.⁴

Løse stole. 1) Lænestol, første halvdel af 1700'rne, i egetræ, stærkt fornyet 1898, 135 cm høj. De fornyede forben, der forneden er udskåret som løvepoter, er ført op som volutformede støtter for de svejdede armlæn. Balusterformede bagben bærer ryggen, som afsluttes af en krone i akantusindfatning. Under den retkantede sarg (fornyet) forbindes forbenene af en bred stiver med udskåret akantus (fornyet); stiverne i øvrigt er drejede, sædet og ryggen har gammelt, højrødt fløjsbetræk fæstnet med messingsøm med korsformede hoveder. Bag på forbenenes stiver indridset: »Rep. af N. A. Hjort Ribe 1898«. Lænestolen, der kan stamme

Fig. 66. Korstole o. 1500 (s. 755). Detalje af armlæn og vange. LL fot. 1973. — *Chorgestühl um 1500. Detail der Armlehne und der Wange*.

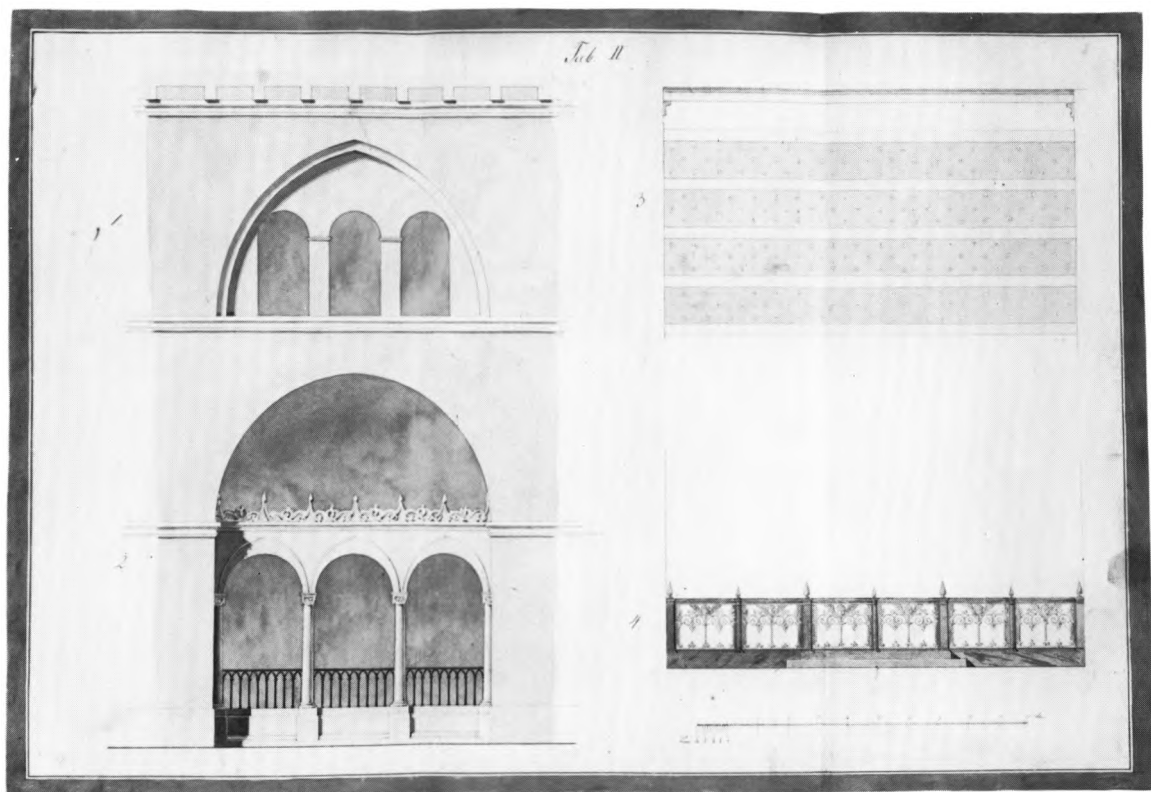

Fig. 67. Theophilus Hansens farvelagte tegning (Tab. II) med forslag til kirkens forskønnelse 1837. Tallene angiver: 1 Opstalt af midtskibet mod syd (s. 716); gennem arkaden ses pulpitur (2) i søndre sideskib (†nr. 2, s. 760). 3 Bemaling af midtskibets træloft, lyseblåt med stjerner (s. 731). 4 Korgitter af træ (†nr. 3, s. 749). I LA Vib. — *Theophil Hansens ausgemalte Zeichnung (Tab. II) mit Vorschlägen zur Verschönerung der Kirche, 1837. Die Ziffern bedeuten: 1. Aufriß des Mittelschiffs nach Süden gesehen; durch die Arkade sieht man die Empore (2) im südlichen Seitenschiff. 3. Bemalung der Holzdecke des Mittelschiffs, hellblau mit Sternen. 4. Chorgitter aus Holz.*

fra en af de ovennævnte lukkede stole, står nu i præsteværelset. 2-3) Fra restaureringen 1918-32, udført i egetræ af Ejner Dau i stil med domkirkens stolestader. I koret ved dørene til sideskibene. 4-5) Lænestole, slutningen af 1950'rne, egetræ, udført af Ejner Dau. I præsteværelset.

Et større antal stole med rørfletning, de fleste udført 1869-70, står nu i kirkens kælder.⁴

†*Løse stole.* 1779-80 betales for en »Lehestol«, at sætte i præstens lukkede stol bag altret. Til Theophilus Hansens pulpitur (†nr. 2) anskaffedes 1837 14 nye stole, de to af bøgetræ. De kasseredes 1869-70 ved anskaffelsen af ovennævnte stole med rørfletning.⁴

I præsteværelset står et nyere bord af egetræ, der i formerne efterligner baroklænestolen (løse

stole nr. 1). En læsepult fra o. 1850 er en af et par, svarende til domkirkens fra 1843-45 (s. 449). O. 1900 stod de foran korstolerækkerne (jfr. fig. 30). I materialrummet.

Kister. Pengekiste 1718, s. 764. †*Kister.* Inventariet 1683 omtaler to gamle kister uden lukkelse, som året efter forsynedes med lås og hænger. De »to små lange kister« fandtes 1725 i »det lille kammer ved koret«, hvor den ene anvendtes til opbevaring af præstens klæder. Kisterne omtales ikke efter 1727, da en lås repareredes.⁴

Skabe. 1) Slutningen af 1800'rne, fyrretræ, med profilfyldingsdøre, egetræsmalet. I materialrummet. 2) Paramentskab 1964, indbygget i murniche i præsteværelsets sydvæg. Et gammelt †*egeskab* solgtes 1808.⁴

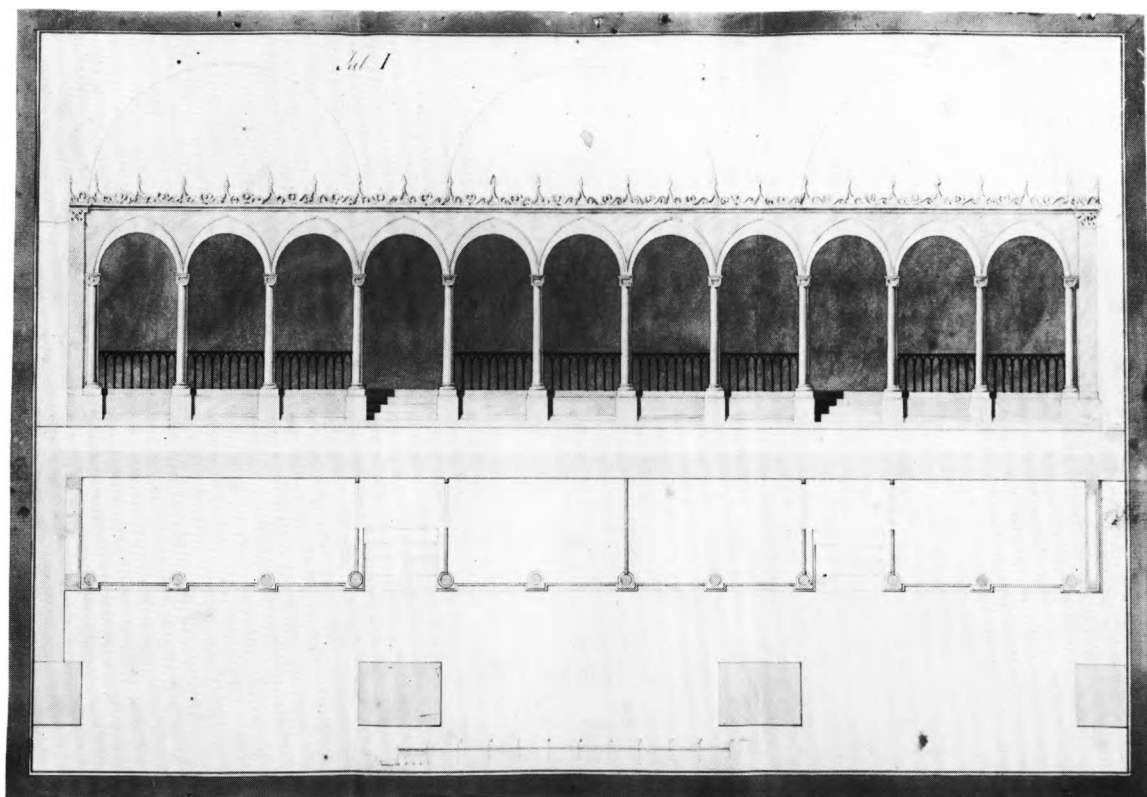

Fig. 68. Theophilus Hansens farvelagte tegning (Tab. I) med forslag til kirkens forskønnelse 1837. Opstalt og plan af pulpitur i søndre sideskib (†nr. 2, s. 760). I LA Vib. — *Theophil Hansens ausgemalte Zeichnung (Tab. I) mit Vorschlägen zur Verschönerung der Kirche, 1837. Ausriß und Grundriß der Empore im südlichen Seitenschiff.*

Dørfoje. 1) 1745-46, i tårnets vestportal, fløj-døre, hver med tre fyldinger, 280×230 cm, grønmaledede (jfr. fig. 33). 2-4) 1795, i orgelpulpitrets underbygning, udført af snedker Johan Riis (jfr. orgelpulpitur).⁴ Den rundbuede midt-portals fløj-døre (fig. 69), 315×190 cm, har hver fire pålagte, vekselvis roset- og festonprydede fyldinger. De øvre følger med deres kvartcirkulære form bueslaget, de nedre springer på gammeldags, barok vis frem med gesims og sokkel. Vederlagshøjden markeres af en gennemløbende, vandret bølgefrise, og anslaget udgøres af en korinthisk midtpilaster smykket med ringstav. De to sideindgange har ens dørfløje med tre profilfyldinger; dørfløjene står nu brunmaledede.

Kirkens øvrige dørfløje er nyere. Fra en æl-

dre *†dørfløj* stammer formentlig en stor *jernlås*, 1600'rne, 12×31 cm, nu i Den antikvariske Samling i Ribe (mus. nr. 7248).

Pulpiturer. Orgelpulpiturer, se under orgel s. 761. *†Pulpiturer.* Endnu 1792 var der til menighedens fremtrædende medlemmer kun lukkede familiestole, men »ingen af dem, som fra Jorden ere ophøiede, eller de saa kaldte Høiestole« (Galthen, s. 150). Sådanne opførtes i forbindelse med restaureringen to år senere (jfr. domkirken s. 456). 1) 1794 indrettedes seks familiepulpiturer i søndre sideskib, to i hver af de tre østligste buer ind mod midtskibet. Arbejdet udførtes af snedker Johan Riis, der tilhuggede, afhøvede og oplagde 38 à 40 bjælker til at bære pulpitret; de bjælkeender, der kom i muren imprægneredes med terpentin. Stolene, der

Fig. 69. Dørfloje (nr. 2, s. 759), 1795, i orgelpulpiturs underbygning. NE fot. 1979. — *Türflügel*, 1795, im Unterbau der Orgelempore.

havde vinduer mod midtskibet, aflukkedes med slet (glat) panel undtagen dørene som sammenstemtes med en fylding; »underloften såvel som overloften« skulle være af afhøvlede, sammenpløjede brædder. Adgangen til pulpituret var i vest ad en trappe, der tillige gav adgang til det samtidig af Peder Snedker opførte orgelpulpitur. Pulpituret maledes med »oliefarve, først med en grå grundfarve, og siden med den såkaldte perlecouleur«. 27. juni 1795 udlejedes de nyopførte pulpiturer; nr. 1 øverst ved koret til Madame (Sophie) Rahr, nr. 2 forbeholdt biskop Stephan Middelboe sig, nr. 3 gik til rådmand Jacob Lund, nr. 4 til amtsforvalter Truels Windfeldt, nr. 5 overlodes sognets præster og nr. 6 udlejedes til Søren Kastbjerg.⁴¹ Pulpiturerne nedtoges 1836.

2) 1837, udført efter farvelagte tegninger af arkitekt Theophilus Hansen (fig. 68) til afløsning for ovennævnte pulpitur fra 1794 i søndre sideskib. Arbejdet udførtes af snedker Steinsen, der hovedsagelig benyttede materialerne fra det nedbrudte pulpitur samt anvendelige dele af kirkens kasserede epitafier og af søndre sideskibs gamle stoleværk, der forsvandt ved denne lejlighed. I modsætning til det ældre pulpitur, der var indbygget i buerne en etage over søndre sideskibs almindelige stole, var Theophilus Hansens pulpitur »opført fra gulvet« fire trin højt, og strakte sig kun langs sydmuren i de tre sideskibsfag. Pulpiturets 11 buer, med lave trapper i fjerde og niende fag fra øst, var disponeret således, at tre fag stod bag hver arkadeåbning til midtskibet. Set herfra (fig. 67) virkede de tre pulpiturefag således som en effektiv gentagelse af motivet i højkirkens triforie, hvis lavt spidsbuede spejl gik igen over pulpiturebuerne i form af en rundstav. Pulpiturets 12 glatte frisøjler på sokkelfremspring havde attiske baser og terningkapitæler, der tydelig var inspirerede af Theophilus Hansens studier i domkirkens arkitektur og nøje svarede til en åbenbart af arkitekten udkastet, men kun påbegyndt bemaling af kirkens indre (sml. †kalkmalerier). Det spirprydede topstykke ses på fotografier (i NM2) at være blevet udført væsentlig enklere end på arkitektens tegning, der i øvrigt synes nøje fulgt af snedkeren. Maleren, der samme år fik 40 rdl. for sit arbejde med pulpituret, har vel også benyttet den hvidgrå farve, der ses på arkitektens tegning, selv om dennes farveforslag ikke i øvrigt kom til udførelse i kirken. 1846 blev der malet i pulpiturestolene, der i årene før deres afskaffelse 1918 stod i en ret mørk tone.³²

Særlige rumindretninger. Et præsteværelse er 1964 indrettet i søndre sideskibs østfag, der er udskilt med en (ombygget) rest af kirkens gamle renæssancekorgitter (s. 748, fig. 59).⁴² Rummet er møbleret med en barokstol, to nye lænestole og et bord (s. 758). Nordre sideskibs to østfag tjener siden 1964 som *materialrum*, udskilt ved en *skranke* med dør og tremmebalustre fra 1853 i nygotisk stil, 225 cm høj,

lys egetræsmalet med guldknapper på balustrene.⁴ †*Rumindretninger*. Før 1964 var materialrummet i syd, præsteværelset i nordre sideskibs østfag. Her var det indrettet i midten af 1800'rne, formentlig i forbindelse med opsætningen af den ovennævnte nygotiske skranke. *Sakristiet* (jfr. s. 727) fandtes 1636 »ved koret«; 1725 omtales »det lille kammer ved koret«, som tjente til opbevaring af kirkens kister og præstens klæder.⁴

Orgel, 1978, bygget af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl, med genanvendelse af hovedværksfacade fra 1795, rygpositiv-facade og vindlader fra 1932 samt piber fra 1885 og 1932. 49 stemmer, fire manualer og pedal.⁴³

<i>Hovedværk:</i>	<i>Rygpositiv:</i>	<i>Pedal:</i>
Gedaktpommer 16'	Hulfløjte 8' (M)	Principal 16'
Principal 8'	Quintaton 8' (M)	Subbas 16' (N)
Spidsfløjte 8'	Principal 4'	Quint 10½'
Oktav 4'	Fløjte 4' (M)	Oktav 8' (N)
Traversfløjte 4'	Gemshorn 2' (M)	Gedakt 8' (N) ⁴⁴
Spidsquint 2½'	Sivfløjte 1' (M)	Oktav 4' (N)
Oktav 2'	Scharf III (M)	Blokløjte 2'
Sesquialter II	Krumhorn 8' (M)	Rauschquint VI
Mixtur VI-VIII	Tremulant	(N/M)
Cymbel III		Basun 16'
Trompet 8'		Trompet 8'

<i>Svelleværk:</i>	<i>Brystværk:</i>
Bordun 16' (N)	Gedakt 8' (N)
Bassethorn 8' (N)	Rørfløjte 4'
Rørfløjte 8' (N)	Principal 2' (M)
Gamba 8'	Klokkecymbel II
Voce celeste 8'	Regal 16'
Oktav 4' (N)	Tremulant
Gedaktfløjte 4' (N)	
Quint 2½' (N)	
Oktav 2' (N)	
Tertiz 1⅓' (M)	
Sivfløjte 1½' (M)	
Mixtur IV (M)	
Trompet 8' (N/M)	
Obo 8'	
Clairon 4'	
Tremulant	
Svelle	

De med (N) og (M) mærkede stemmer rummer pibemateriale fra henholdsvis 1885 (Fr. Nielsen) og 1932 (Marcussen & Søn). Kopler: SV-HV, RP-HV, BV-HV, SV-RP, HV-P, SV-P, RP-P, BV-P. Tre

registraturgrupper (= to frikombinationer) samt tre fri pedalkombinationer. Tutti. Generalcrescendo. Separate rørværksafstillere. Mekanisk traktur (SV dog elektrisk traktur), elektrisk registratur, sløjfevintlader (SV dog keglevintlader). Manualomfang: C-g", pedalomfang: C-f.

Orglet står på et pulpitur fra 1795 i kirkens vestende.

Orgelfacaden (jfr. fig. 25) er udført 1795 i empirestil til torgel nr. 2 (jfr. nedenfor) efter tegning af orgelbygger Nicolai Scheer, København;⁴⁵ rygpositivfacaden er fra 1932, hovedværksfacaden ombygget 1978 ved indbygningen af det nuværende orgelværk. Facaden, der er den eneste kendte fra Scheers hånd,⁴⁶ har tre halvrundt fremspringende pibetårne, forbundet med to lidt lavere pibefelter, der oventil afsluttes med en skrånlet volut. Tårnene, hvoraf det midterste er højest, krones af store empirevaser, og alle pibefelter kantes foroven og forneden af udskåret løvværk. 1978 hævdes det centrale midtparti – pibetårnet og de to mellemfelter – med ca. 1 m, og de flankerende pedaltårne forlængedes tilsvarende.⁴⁷ Rygpositivfacaden er udført 1932 efter tegning af Lønborg Jensen som en formindsket gentagelse af hovedfacadens midtparti.⁴⁸ Facaden står gråmalet med sirater i sort og guld, næppe meget forskelligt fra den oprindelige bemaling. 1795 maledes »orgelværkets beklædning« som det øvrige inventar med perlefarve; Jacob Mahler betales endvidere for fire pakker guld til orglet, og han gjorde to, nu forsvundne, »brædter med gylldt skrift«.⁴

Orgelpulpituret er samtidigt med facaden, udført 1795 af Laurs Schade murermeister og Peder Hansen snedker, men udvidet og delvis fornyet 1932.⁴⁸ Pulpituret hviler på svære, langsgående bjælker mellem vestmuren og kirkens vestlige pillepar, midtvejs understøttet af murede piller, der ved bindingsværksmure er forbundet indbyrdes og med vestmuren, så der under pulpiturets vestlige halvdel er aflukket et forrum til kirken. Midtfor har muren et rustikeret fremspring med en stor rundbuet indgangsportal, medens to mindre døre fra forhallen giver adgang til sideskibene; over sidedøre-

Fig. 70. Pengekiste (nr. 2, s. 764), 1718, opstillet til fordel for hospitalerne i Helsingør, Fredericia og Ribe. LL fot. 1973. — *Geldkassette, 1718, aufgestellt zugunsten der Spitäler in Helsingør, Fredericia und Ribe.*

ne findes et lille rundvindue, det søndre nu blændet på grund af den 1932 indbyggede trappe, der leder op til pulpituret. Pulpiturbrystningen har mod sideskibene fem fag, mod midtskibet otte, der efter forbillede af domkirkens torgelpulpitur 1766-69 (s. 478) buer ud i to fremspringende fag ved siderne. Fagene, der adskilles af kannelerede lisener, har profilfyldinger, de to midterste med roset, de to yderste med feston, de øvrige glatte. Postament og frise indrammes af forkrøppede profillister. Bemaling som orgelfacaden.

†*Orgler.* Helt frem til 1795, da orgelpulpituret og den nuværende orgelfacade udførtes, havde kirkens orgel på middelalderlig vis sin plads ved koret, på et pulpitur i søndre sideskibs østfag (jfr. domkirken, s. 470). Galthen (1792, s. 150) forklarer denne placering med kirkens mangel på vinduer udover nordsidens og korets, hvorfor man af »mangel paa Lysning« skulle have valgt dette sted.

1) Muligvis middelalderligt, nedbrudt 1580-84.⁴⁹ 2) Anskaffet 1580-84.⁵⁰ Prisen, 212 rdl. 30 skilling, lader formode, at det har været et beskædet instrument med o. fem stemmer.⁴ 1664 foretog orgelbygger Ulrich, velsagtens Ulrich Winther fra Tønder,⁵¹ en mindre istandsættelse, og 1683 bekostede grev Otto Didrik Schack en større reparation, formentlig udført af Hans Hendrich Cahman, der 1683-84 arbejdede på domkirkens orgel (s. 470, 472). Istandsættelsen har formentlig også omfattet facaden, hvorpå Terpager læste: »Guds Huus / Guds Alter her / er prydet ud og inde / Med rund Haand gjorde det GREF SCHACK med sin GREFINDE / Oc dette Orgelværck paa ny udblæser nu / At deris Gafmildhed skal kommis tit ihu. Anno 1683.« (Terpager 1736, s. 370). Ti år senere måtte orgelbyggeren Elias Wernitz dog underkaste orglet endnu en reparation, og 1713 arbejdede en orgelbygger 20 dage på det, formodentlig Hans Vent, der samme år reparerede

domorglets bælg.⁴ 1740 udførte orgelbygger Gerstendorff⁵² nogle mindre istandsættelsesarbejder, og i regnskabsåret 1765-66 foretog Amdi Worm, Engum, en større istandsættelse og ombygning, hvorved bl.a. klaviaturomfanget udvidedes.⁵³ I årene 1770-1772 førte Amdi Worm tilsyn med instrumentet.⁴

1795 blev orglet flyttet og ombygget af Johan Nicolai Scheer, København. Det gamle orgelpulpitur ved koret nedtoges, og det nuværende opførtes i kirkens vestende. Også orglets gamle »Præsentation« (facade) kasseredes og erstattedes med den, der i noget ændret skikkelse er bevaret i det nuværende orgel.⁴¹ Værket blev udvidet med to stemmer i pedalet, hvorefter dispositionen kan have været som Fr. Nielsen optegnede den 1883: (18 stemmer, ét manual og pedal).⁵⁴

<i>Manual:</i>	<i>Pedal:</i>
Principal 8'	Subbas 16'
Gedakt 8'	Principal 8'
Rørfløjte 8'	Rausquinte 6'
Octav 4'	Fløjte 4'
Qvinte 2 $\frac{2}{3}$ '	Octav 4'
Octav 2'	Octav 2'
Nassart 1 $\frac{3}{5}$ '	Bassun 16'
Sidecima 1'	Trompet 8'
Mextur 3 fag	
Voxhumana 8'	
Fuglesang og tremulant	

Den gamle pedalvindlade kasseredes og i stedet byggedes to nye med seks toner mere end den gamle havde haft og med plads til de to nye stemmer, Rausquinte og Bassun. De to gamle bælg blev udskiftet med fire nye, klaviaturerne blev fornyet, og forskellige ændringer blev foretaget ved traktur- og registratormekanikken. Facaden blev ikke gjort klingende, men udstyredes med 37 store sølvmalede blindpiber af træ.⁵⁵ O. 1828 varetog orgelbygger Caspar Herman Gottlob Worm i Engom værkets vedligeholdelse, og 1846 eller 1847 foretog Johan Andreas Ohrt, Gram, en hovedreparation og overtog samtidig tilsynet.⁵⁶

3) 1885, bygget af Fr. Nielsen, Århus, med anvendelse af orgelhus og facade fra 1795. Disposition: (18 stemmer, to manualer og pedal)

<i>Manual I:</i>	<i>Manual II:</i>	<i>Pedal:</i>
Principal 8'	Violinprincipal 8'	Principalbas 8'
Bordun 16'	Fugara 8'	Subbas 16'
Viola di gamba 8'	Gedakt 8'	Gedaktbas 8'
Rørfløjte 8'	Fugara 4'	Oktav 4'
Oktav 4'	Fløjte 4'	Bassun 16'
Quinte 2 $\frac{2}{3}$ '	Svelle	
Oktav 2'		
Trompet 8'		

Koppel II-I. Tre spærreventiler. Fire stempelbælg. Mekanisk aktion, sløjfevindlader. Manualomfang: C-f", pedalomfang: C-d'.⁵⁴

Nedtaget 1918.⁵⁷ Facaden og hovedparten af pibematerialet genanvendtes i forgel nr. 4.

4) 1932, bygget af Marcussen & Søn, Åbenrå, med genanvendelse af hovedværksfacade fra 1795 og piber fra 1885. Disposition: (27 stemmer, tre manualer og pedal)

<i>Hovedværk:</i>	<i>Brystværk:</i>
Bordun 16' (N)	Gedakt 8' (N)
Principal 8' (N)	Rørfløjte 4'
Rørfløjte 8' (N)	Nasat 2 $\frac{2}{3}$ '
Oktav 4' (N)	Principal 2'
Fløjte 4' (N)	Terz 1 $\frac{3}{5}$ '
Rauschquint II (N)	Sivfløjte 1'
Mixtur IV	Regal 8'
Trompet 8' (N) ⁵⁸	Svelle

<i>Rygpositiv:</i>	<i>Pedal:</i>
Hulfløjte 8'	Subbas 16' (N)
Quintatøn 8'	Principal 8' (N)
Principal 4'	Gedakt 8' (N)
Gemsehorn 2'	Oktav 4' (N)
Scharf III	Mixtur IV (N) ⁵⁹
Krumhorn 8'	Bassun 16' (N)

De med (N) mærkede stemmer hidrørte fra Fr. Nielsens orgel 1885, en del af piberne omdannedes dog 1932.

Kopier: RP-HV, BV-HV, HV-P, RP-P, BV-P. Pneumatisk aktion, keglevindlader. Manualomfang: C-f", pedalomfang: C-d', klaviatur og kopler dog C-f.

Orglets disposition og opbygning markerede et vigtigt skridt i udviklingen af orgelbevægelsens neoklassiske orgeltype; som det første instrument i nyere tid opbyggedes det på klassisk vis med hovedværk, brystværk, rygpositiv og pedal.⁶⁰ Rygpositivfacaden, der udformedes

Fig. 71. Pengeblok (nr. 1, s. 764), 1600'rne. LL fot. 1973. — *Opferstock, 17. Jahrhundert.*

med hensyntagen til hovedorglets stil, er genanvendt i det nuværende orgel.⁶¹

†*Orgelfacader og -pulpiturer*, se †orgler.

Pengeblokke og pengekister. 1) Fattigblok (fig. 71), 1600'rne, firsidet med fem vandrette jernbånd og pengetragt foroven, 80 cm høj. I siden jernlåge med gammel boltlås. Blokken blev 1694 beslået af Peder Klejnsmed, der bl.a. brugte 86 »trillings«-søm. Natten til 12. marts 1782 blev fattigblokken, der da »sad hæftet i en pille tæt neden for koret«, aftaget af tyve, men fandtes henkastet uåbnet på Lindegården.⁶² Den nu brunmalede blok står under orgelpulpeturet ved vestvæggen, i syd. 2) Pengekiste (fig. 70), 1718, af egetræ, 83×27 cm, 30 cm høj. Kisten, der er beslået med brede jernbånd, er delt i tre lige store rum, hver med en tilhørende pengetragt i kistelåget. Selve kisten gjorde Jep snedker af et 4½ alen langt egebræt, me-

dens smeden anvendte 1 lispd., 10 skålpd. smedjern til at »beslå den med rundt om«, til den endnu bevarede hængelås, kramper m.m. Endelig maledes kisten af Hans Willumsen.⁴ Den usædvanlige offerkiste (jfr. dog Stepping kirke, DK. Sjyll. s. 343), der i regnskabet omtales som den »ny kasse«, skulle tjene offergaver til fordel for de tre hospitaler i Helsingør, Fredericia og Ribe. De to udenbys hospitalers ret til kollekt hvilede på kongelige privilegier. Helsingør hospital havde siden 1660 en årlig kollekt i alle landets kirker (jfr. pengetavle nr. 1), medens Fredericia hospital ved Frederik IV.s forordning 4. sept. 1705 havde fået ret til en tavle under højmessen i alle kirker i Ribe stift (jfr. domkirken, s. 463). Den nu brunmalede kiste står under orgelpulpeturet ved vestvæggen, i nord. 3-7) Pengeblokke, fem ens, slutningen af 1800'rne, de tre anskaffet 1869-70.⁴ De er af egetræsmalet fyr med sortmalet top og pengetragt i jernblik. Med hvid fraktur på tre af dem: »de Fattiges Kasse«, på de to: »Til Fattigkassen i Lustrup Tved-Tange«. Henlagt vestligst over søndre sideskibs hvælvinger. 8-9) Pengeblokke, to ens, nyere, i blank eg med jernbeslag og pengeslids foroven, 24×19 cm, 50 cm høje. Ophængt ved indgangene til sideskibene. †*Pengeblokke.* 1) Ved en blok, opstillet til fordel for kirkens bygning, fandtes 1702 følgende vers: »Acht, acht du Gavamild Siæl / Paa Herrens Huses Brecher / Oc gjør mod hende vel / Din Gud dig dobbelt recher« (Terpager 1702, s. 137). 2-3) 16-1700'rne, ved indgangene til kirkegården. 1700 begrundedes arbejdet på en port ved kirken ved at blokken derved kunne forvares bedre (mod vejrliget). 1717 var der ved kirken to sådanne »sparebøsser«, som blev skilt ad og »gjort til rette«.

Pengetavler. 1) (Fig. 72) 1661, til kollekt for Helsingør hospital (jfr. penge-kiste ovenfor) og i udformningen næsten identisk med en tilsvarende fra 1662 i domkirken (jfr. s. 463). På rygbrættets forside med reliefversaler »Helsingør« under et bruskindrammet skjold med Frederik III.s kronede monogram. Rygbrættets bagside bærer årstallet »1661« i et skjold omgivet af frugtklaser, og skuffens sider har udskårne

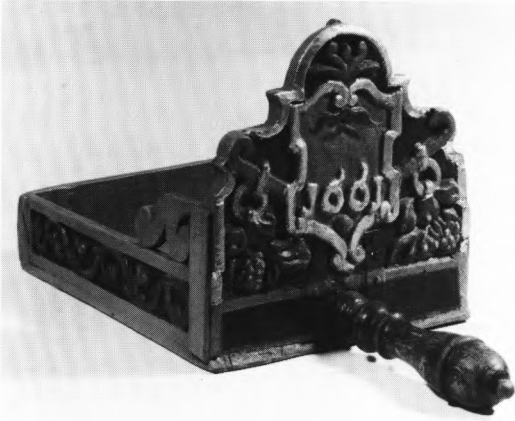

Fig. 72. Pengetavle (nr. 1, s. 764), 1661, til kollekter for Helsingør hospital, LL fot. 1973. — *Almosenstock, 1661, für Einsammlungen für das Spital in Helsingør.*

Fig. 73. Pengetavle (nr. 2, s. 765), 1690, forsiden af rygbrættet med relief af kirken. Tavlen tjente kollekter til fordel for kirkens bygningsfond. LL fot. 1973. — *Almosenstock, 1690, Vorderseite der Hinterwand mit Relief der Kirche. Der Almosenstock diente zu Einsammlungen für den Baufonds der Kirche.*

bladranker. Den noget opfriskede bemaling har som grundfarve en orangerød, medens ornamenter og detaljer er fremhævet med mørkerødt, grønt, sølv og guld. På skuffens halvdæksel med hvide versaler på sort bund: »date et dabitur« (giv, og der skal gives). Rygbrættet har været knækket af og er repareret med to jernbånd. 2) 1690, til kollekter for S. Katrine kirkes bygningsfond. Den svarer i udformningen til nr. 1; rygbrættets forside har over reliefversalerne: »S. Catharinæ« en nydelig gengivelse af kirken (fig. 73); på bagsiden Christian V.s kronede monogram. Staffering som nr. 1; på rygbrættets bagside med hvide versaler på sort bund: »anno 1690«, på skuffens halvdæksel med hvid fraktur på rød bund: »Gifver saa skall der gifves«.

To *klingspunge*, er muligvis identiske med de to »nye poser«, der nævnes i inventariet 1683. De er 157 og 132 cm lange, med brunmalede skafter og nyere poser. I præsteværelset.⁴

Salmenummertavler, otte ens, 1851 og 1887, 75×66 cm, med skydenumre, egetræsmaledede. 1851 forfærdigedes ni salmenummertavler, der 1868 fik nye tal malet på begge sider; 1887 gjordes seks nye salmenummertavler. †*Salmenummertavler*. 1812 betantes snedker Holm for »et bræt til derpaa at tegne de salmers numre som bruges i kirken«. 1824 gjordes ni tavler, der maledes sorte på begge sider med hvid påskrift. Formentlig er det en af disse, der ses på et interiør o. 1900 (fig. 30).⁴

Præsterækketavler. 1) 1706, af egetræ med listeramme, 208×77 cm, sortmalet med rød skriveskrift bortset fra overskriftens to første ord, der er fremhævet med versaler: Pastores Ecclesiae ad d(ivam) Catharinam« (præster ved den hellige Katarinas kirke). Herefter følger præsterne, med angivelse af deres virketid fra nr. 1, Magister Johannes Christensen Varde (1537-47) til nr. 21, Hans Simon Hansen (1895-). Navnene er indført på latin til og med Peder Caspersen Müller (1747-63), herefter på dansk. Tavlen svarer helt til bispe- og præsterækketavlerne fra 1706 i domkirken, hvor den oprindeligt hørte hjemme (jfr. s. 483⁶³). 1836 flyttedes den til S. Katrine kirke,⁶⁴ hvor den o. 1900 hang

Fig. 74. Korsfæstelsen, maleri (nr. 1, s. 766) skænket 1694 af præsident Mathias Worm. NE fot. 1979. — *Kreuzigung, Gemälde, ein Geschenk des Präsidenten Mathias Worm aus dem Jahr 1694.*

i præsteværelset på vestsiden af kirkens første pille i nord (fot. i NM2). Nu henstillet i tårnet. 2-3) 1932, to ens og fortsatte, af »Møbelplade« med kehlet ramme af fyr, 195×110 cm, gråmalede med sort kursivskrift.⁴⁸ Overskriften og de ældre indførsler er direkte afskrevet fra nr. 1. På orgelpulpituets underbygning, flankerende indgangsdøren.

†*Præsterækketavler.* Terpager gengiver (1702, s. 118f.) to latinske præsterækketavler. 1) Over kirkens sognepræster, med overskriften: »PASTORES PRIMARII Sacræ hujus Ædis, a tem-

pore Reformationis« (Førstepræster ved denne hellige kirke, siden reformationen). Listen, der ordret stemmer overens med præsterækketavle nr. 1, slutter med Lavrids Jørgensen Fog (1692-). 2) Over sognekapellanerne: »Diaconi sev Commistri« (kapellaner eller hjælpepræster). Rækken begynder med Hr. Absalon Knudsen (1541-57) og slutter med nr. 10, Magister Christopher Wallekilde (1690-).

Tavler med malede skriftsteder, slutningen af 1800'rne. De fire er ens, lærred med gyldne, skråtstillede versaler på sort bund, i egetræsprofilramme, 104×52 cm, en femte er tilsvarende, men mindre, 85×52 cm, og malet på træ. De hang oprindeligt på pillerne ud mod midtskibet, men måtte 1896 flyttes af hensyn til de ny gaslampetter. 1913 var de fire store ophængt på orglets underbygning, flankerende indgangen, medens den femte hang på østsiden af en af de søndre piller.⁶⁵ Nu i kirkens kælder.

Mindetavle, med en kopi af indvielsesdokumentet 27. nov. 1932 i profileret egetræsramme. Ophængt i præsteværelset.

Malerier. 1) (Fig. 74), 1694, Korsfæstelsen, olie på lærred i smal ramme, 300×162 cm. Efter forlæg af Van Dyck er den døde korsfæstede vist dybt hængende i næsten lodrette arme på baggrund af et dystert landskab med Jerusalems tårne. Bag Kristus skilles de tunge skyer med en rød bræmme, medens den formørkede sol står øverst til venstre. På den øvre korsarm ses sedlen med Pilati ord på hebraisk, græsk og latin: »Jesus naza / ræus rex iu / dæorum« (Jesus af Nazaret, jødernes konge). Ifølge Terpager, der under overskriften »Crux tua, spes mea« (dit kors, mit håb) gengiver indskriften, er maleriet skænket 1694 af præsident Mathias Worm (1702, s. 121). Det var før 1896 ophængt i koret på første pille i sydsiden (fot. i NM2), men blev dette år, i forbindelse med gasinstalleringen, flyttet til søndre sideskib, hvor det nu hænger på sydmuren i 5. fag.

2) O. 1850, Korsegangen, malet af Jørgen Roed, olie på lærred, 165×125 cm, i samtidig sortmalet profilramme med rundbuet, forgyldt blændramme, hvis svikler har udskårne kufiske mønstre. I et øde bjerglandskab med Jerusalem

i baggrunden til højre er frelseren segnet under korset. Han er iført en mørk rød kjortel, og farverne i øvrigt er dæmpede grønne og grå toner. Kristusfremstillingen er tydelig inspireret af Raphaels »Lo Spasimo di Sicilia« i Pradomuseet, Madrid.⁶⁶ Maleriet blev i begyndelsen af 1850'rne skænket til kirken af Marie Margrethe Cecilie Bang, enke efter provst Jørgen Bang i Vester Vedsted.⁶⁷ Før 1896 var maleriet ophængt i midtskibet på sydsidens 3. pille (fot. i NM2), nu hænger det på søndre sideskibs sydvæg, 4. fag fra øst.

†*Malerier.* 1591-92 betales for lærred, rammer og maling til de 12 apostle i kirken 37 rdl.

3 mk., hvoraf en pæn del var indsamlet til formålet. De 12 apostelmalerier er formentlig udført til anbringelse på kirkens renæssancekorgitter.⁶⁸ I hvert fald prydede de i 1700'rne dette gitter, ved hvis nedtagelse 1836-37 malerierne kasseredes (jfr. s. 749).

Lysekroner. 1) (Fig. 75) 1703, skænket af Engel Lavrenzdatter, enke efter Jens Hansen, foged i Ribe (jfr. †gravsten nr. 12). Kronen har 2×6 S-svungne arme, balusterstamme og stor hængekugle, tvnm. 93 cm. På hængekuglen graveret giverindskrift med store skriveskriftbogstaver: »Jens Hansen Engel Leverenz Anno 1703«. Da Engel Lavrenzdatters 2. mand, kirkeværgen Lars Hansen maler 1725 anmodede om fri begravelse for sig og kæresten, begrundede han andragendet med, at han på grund af kirkens ringe indkomst intet havde taget i løn, »for uden at ieg intet Vil talle om, at ieg anime-rede min kieriste, før hun blef min, at gifve til Kircken dend Lyse Krone, som henger i Koret«. Han havde siden holdt den ved lige og forsynet den med 12 voksllys (jfr. s. 734, note 62).⁴ Kronen, der 1739 omtales som »Las Mahlers lysekrone«(!),⁴ hang endnu 1792 på sin oprindelige plads i koret (Galthen 1792, s. 152). O. 1900 hang den i midtskibet ud for prædike-stolen; siden 1932 i midtskibets 4. fag fra øst.

2) (Fig. 76) 1705, skænket af Ingeborg Christensdatter, enke efter privilegeret farver Christian Christiansen farver. Kronen, der måler 90 cm i tvnm., svarer i opbygning til nr. 1, men balusterstammen har foroven indføjlet en dob-

Fig. 75. Lysekrone (nr. 1, s. 767), 1703, skænket af Engel Lavrenzdatter, enke efter foged Jens Hansen. NE fot. 1979. — *Lüster, 1703, ein Geschenk von Engel Lavrenzdatter, der Witwe des Vogts Jens Hansen.*

beltørn og kronen af en stor topfigur, en ivrigt gestikulerende mand med bog under venstre arm (jfr. DK. Kbh.By. bd. 2, s. 116). Figuren har vistnok oprindeligt hørt til lysekrone nr. 3.⁶⁹ På hængekuglen graveret frakturindskrift over et englehoved: »Christian Christiansen Farber Ingeborg Christens-Daatter Anno 1705«. Kronens oprindelige plads var »midt i Kirken« (Terpager 1714, s. 68, Galthen 1792, s. 152), o. 1900 hang den vestligst i midtskibet, nu i 3. fag fra øst.

3) (Fig. 77) 1723, skænket af Johanne Pedersdatter Schade, efterleverske efter rådmand og farver Peder Christiansen (jfr. epitafium nr. 5 og †gravsten nr. 17). Kronen har seks S-svungne lysarme, hvis indre slyng ender i et profilhoved med bladkrone, tvnm. 78 cm. Balusterstam-

Fig. 76. Lysekroner (nr. 2, s. 767), 1705, skænket af Ingeborg Christensdatter, enke efter privilegeret farver Christian Christiansen farver. NE fot. 1979. — *Lüster, 1705, ein Geschenk von Ingeborg Christensdatter, der Witwe des privilegierten Färbers Christian Christiansen Färber.*

men bærer foroven en krans af pyntearme med småspir, øverst en dobbeltørn, hvortil tidligere kom en topfigur, som nu pryder lysekroner nr. 2 (fig. 76).⁶⁹ På den store hængekugle graveret med skriveskrift: »Her under hviler Peter Christensøn Ferber Johane Pedersdatter Schade med deris 4 børn. A(nn)o 1723«. Ved fundats 1731 skænkede Johanne Pedersdatter kirken en bondegård, af hvis årlige rente 100 rdl. skulle uddeles til fattige enker, 100 rdl. til fattige skolebørn, 100 rdl. skulle bruges til indkøb af lys til lysekronen, der hang ved ægteparrets epitafium i nordre sideskib.⁷⁰ Her hang den stadig 1792 (Galthen, s. 152), medens den o. 1900 var flyttet ind i koret, hvor den nu hænger i 2. fag fra øst.

Fig. 77. Lysekroner (nr. 3, s. 767), 1723, skænket af Johanne Pedersdatter Schade, enke efter rådmand og farver Peder Christiansen. NE fot. 1979. — *Lüster, 1723, ein Geschenk von Johanne Pedersdatter Schade, der Witwe des Ratsherrn und Färbers Peder Christiansen.*

4) 1773, barokstil, med 2×6 lysarme, på hængekuglen: »1773 Sct. Catharinæ Kirke«. Ophænget er det gamle fra lysekroner nr. 3. Vestligst i midtskibet.

Lysearme. 1) (Fig. 78), 1682, af messing, til to lys, skænket til prædikestolen af Villum Knudsen Grove ved hustruen Anne Hansdatters begravelse (jfr. gravsten nr. 6). Den 50 cm lange S-svungne lysearm prydes af akantusløv, der i det indre slyng løber ud i et treblad. Den ender i et lille spir, hvorfra udgår to små tilsvarende tværmarm med lydeskåle. Armen er fæstnet til en cirkulær, hvælvet fodplade med gribehånd på stor bruskarok egetræsvægplade, 60×24 cm. På fodpladen graveret med versaler: »Gud til Ære Sancte Cathrine Kircke til Zirat forære-

de Willum Knutzen Grov denne Liusestage til Prædikestolen, den Tid hans Hustrøe Salig Anne Hansdatters Lig blev hæderligen nedsat der udi Khoret den 12 November Anno 1682« (jfr. Terpager 1702, s. 121). Vægpladen, med reliefskåret årstal »1682« foroven og skjolde med initialerne »WK« og »AHD« forneden, har en noget opmalet staffering med sort, grøn og rød, indskrifterne i guld på rød bund. 1746 betales for to vokslys til lysearmen »hos prædikestolen«, der engang efter 1792 (Galthen, s. 152) er blevet flyttet til sin nuværende plads på tårnrummets østvæg, i nord.

2) (Fig. 79) 1684, af messing, skænket for (maler) »Jacob / Adriansen / v:Mølen/graf/ Maren:/ Mickels:/ Daater./ 1684«. ⁷¹ S-svunget arm med akantusblade udgående fra godronneret midtled; det indre slyng løber ud i et treblad. Flad lyseskål med balusterstage (fornyet). Armen er fæstnet til en cirkulær, profileret fodplade med gribehånd på skjoldformet vægplade af egetræ, 47×37 cm. Herpå giver indskriften med reliefversaler over et lille skjold med tre ens, skjoldformede figurer. Vægpladen, der krones af tre kuglespir, har gammel staffering, sort og rødt med bogstaver og kantning i guld.

1702 hang lysearmen i sydsiden (Terpager s. 122), 1792 omtaler Galthen (s. 152) den »i den søndre smale Gang« sammen med datterens og svigersønnens lysearm (nr. 3). Nu i korets sydside.

3) 1684, ganske svarende til nr. 2 og skænket for Jacob van Mølengrafs datter og svigersøn: »Henrick: Jacobsen / Pinic. Kand/støber / Annæ Jacobs Daat: / van Mølen/graf/ 1684« (jfr. †gravsten nr. 9). Lysearmen har dannet par med nr. 2 og gennemgået samme flytninger; nu i korets nordside.

4-5) To ens, begyndelsen af 1800'rne, tidligst nævnt i inventariet 1849.⁴ S-svunget arm med sidegrene og -blade, 42 cm lang; flad, godronneret lyseskål med balusterstage. Armen udgår fra cirkulær, godronneret fodplade med gribehånd, på vægplade af træ, 36×25 cm. Vægpladen er udsavet i skjoldform med profilkant og forneden de reliefskårne initialer »HB«, sortmalet med røde ornament. På østvæggen i

Fig. 78. Lysearm (nr. 1, s. 768), 1682, skænket til prædikestolen af Villum Knudsen Grove ved hustruen Anne Hansdatters begravelse. LL fot. 1973. — *Wandleuchter, 1682, ein Geschenk an die Kanzel von Villum Knudsen Grove anlässlich des Begräbnisses seiner Gattin Anne Hansdatter.*

forhallen under orgelpulpituret, flankerende indgangen.

Kandelabre, 1976, to ens, af sortmalet smedejern, hver til fem lys, 123 cm høje, på foden: »Sct. Catharinæ kirke 1976«. Flankerer kortrappen.

†*Kandelabre m.m.* 1896 anskaffedes, i forbindelse med indlæggelse af gas i kirken, en række belysningsmidler, alt i smedejern udført af H. C. Møllers Smede- og Maskinværksted, Gasværksvej, København, efter tegninger af H. C. Amberg: to henved 3 m høje *kandelabre*, udformet som tabernakler, hver med 68 blus, til altret. Fire *kandelabre*, hver med fire fakler, en *gaskrone* med fire blus til vestibulen, ni *væglampetter* med syv blus hver til pillerne og en *armstage* med tre blus til prædikestolen.⁷² Såvel de store kandelabre i koret som væglampetterne ses på interiørbilledet o. 1900, fig. 30.

Kirkeskibe. 1) Skonnertbrig »Anna«, 1905, skænket og bygget af skibsbygmester Peder Sonnichsen, Sønderho. Som nr. 2 og 3 istand-

Fig. 79. Lysearm (nr. 2, s. 769), 1684, skænket for maler Jacob Adriansen van Mølengraf. LL fot. 1973. — Wandleuchter 1684, Maler Jacob Adriansen van Mølengraf.

sat o. 1980 af Knud Jacobsen Christensen.⁷³ Ophængt i nordre sideskib, 3. fag fra øst. 2) Fregat »Håbet«, begyndelsen af 1900'rne, vistnok bygget af Rasmus Hansen i Bispegade. I søndre sideskibs vestfag. 3) Orlogsfregat »Rota«, bygget 1930 af kaptajn B. Cl. Jensen, Ribe (jfr. domkirken, s. 507). Skibet er skænket af menigheden 1930 og 1932 ophængt i søndre sideskibs 3. fag fra øst. 4) Konstruktionsmodel til sejlskib, o. 1930, fæstnet til sydmuren i materialrummet.

Ligbåre, 1930, i barokstil, sortmalet, på den ene ende med hvid kursiv: »Compagnie Laugets Lig Baare 1660«, på den anden »1930« (jfr. domkirken, s. 507). (†) *Ligbåre*. To stykker egetræ, 29 cm lange, med udskæringer i renæssancestil, skal stamme fra en ligbåre. I Den antikvariske Samling i Ribe (mus. nr. 1828, 5507). 1615 omtales reparation af kirkens ligbåre.⁷⁴

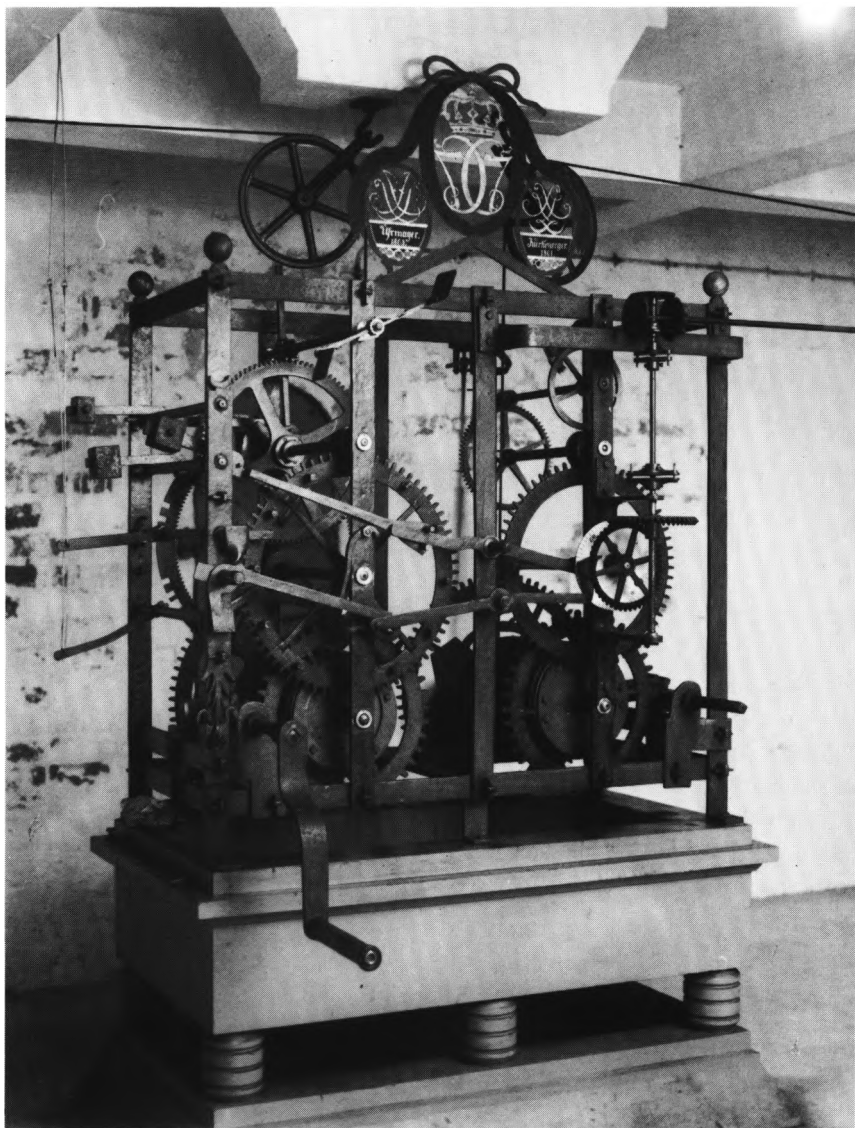
Tårnur (fig. 80), 1802, forfærdiget af urmager Jens Schultz, Ribe, bestående af 8-døgns gangværk med slagværk anbragt med parallelle aksler side om side i en med kiler samlet jern-

ramme, 137×60 cm, 126 cm høj. Værket kronet af en 53 cm høj, gennembrudt jernplade med tre af laurbærkranse omgivne ovaler, hvoraf den største i midten omfatter Christian VII.s kronede spejlmonogram, de to mindre ved hver side henholdsvis urmagerens og kirkeværgens (S. Lühne). Under disse monogrammer læses »Uhrmager 1803« og »Kirkeværgen 1801«.⁷⁵ På toppen af hver af de fire hjørnestivere sidder kugler med riflet overflade. De to værker, med hver fire aksler, præges af en istandsættelse og delvis ombygning 1931 ved Bertram Larsen, København.⁷⁶ Gangværket har herefter stiftgang. Andet mellemhjul og ganghjul blev helt fornyet og anbragt i samme taphulstiver som valsehjul og første mellemhjul. I slagværket udskiftedes hjerteskrivehjul og vindfangsaksel, mens udløsningsmekanismen afbalanceredes med kontravægte. Valserne er af træ med vinkelformede spærhager. Sekundpendulet har vistnok oprindelig linse.

Slagværket slår de tre første kvartér på én klokke (nr. 1) og timeslag på en anden (nr. 3). Hver af hamrene har hammerløftearm, forskydelig vandret til indgribning i, henholdsvis til at gå fri af hammerløftestifterne ved hjælp af en mekanisme med forskydelige skråflader styret fra minutakslen.⁷⁷ Udløsnings- og omskiftermekanismens taphuller sidder i et på værkrammen påkilet jern, forneden med udtungninger og foroven endende i en spiral. Kvartér- og timeslag er indkodet i samme store slagskrive (58 cm i tv.m.), oprindelig drevet af en nutz på hjerteskriveakslen, men nu ved en spærhage.

Allerede 1791 gav Jens Schultz tilbud på istandsættelse af det gamle værk. 1799 genoptoges sagen med tilbud på reparation af det gamle værk, på et nyt døgnværk og på et nyt 8-døgnsværk.¹⁹ Man valgte det sidste. De nødvendige bygningsændringer udførtes af murer Laur. Schade, snedker Johan Riis, tømrer Hans Fyhn og smed Niels Didriksen. Værket blev forsinket, men loves færdigt sept. 1802 (indskriften på værket har 1803).⁴ Uret synes ikke at have været nogen succes. Allerede 1828 benævnes det som ubrugbart »formedelst værkets fejlagtige konstruktion«. Schultz påtager sig selv re-

Fig. 80. Urværk, 1802, udført af urmager Jens Schultz (s. 770). NE fot. 1979. — *Uhrwerk, 1802, ausgeführt von Uhrmacher Jens Schultz.*

parationen 1831. 1870 hovedrepareres uret atter. Blylodderne sælges og erstattes med sten.³⁰ Det store ganghjul med kolbeformede tænder og med tilhørende hage, fjernet 1931, stammede formodentlig fra den tid. Fra 1931 stammer træstolen under værket, udformet efter den tilsvarende i domkirken (jfr. s. 511, fig. 348), visser- og hammertransmissioner, lodder og trisseværk. Visere og skiven på tårnets nordside med Christian X.s initial og årstallet 1931. I tårnets tredie stokværk. Skiven sad indtil 1931 på tårnets vestside, men flyttedes herefter til den nuværende plads. I tilbuddet på nyt ur 1799

omtales, at værket skal »slå nede i kirken som tilforn«.

Et *†tårn*ur omtales tidligst 1613.⁷⁸ Det må i det følgende år være blevet ubrugeligt, og 1657 skænkede domkirken sit gamle til S. Katrine kirke (jfr. s. 511). Med en del reparationer, navnlig ved David Klejnsmed, fungerede dette urværk til 1736, da Detlef Siverts, Flensborg, leverede et nyt og tog det gamle i bytte. Byens borgere ydede kirken støtte til det nye ur, som afløstes af det nuværende.⁴

Klokker. I ældre tid havde kirkens klokker plads i en klokkestabel på kirkegården og i et

messeklottespir over kirkens østgavl (s. 695, 728). 1617 flyttedes klokkehusets klokker til det ny tårn, hvor de må have fået plads i de øvre stokværker, muligvis både i 2. og 3. stokværk, da begge havde glamhuller (jfr. s. 726). 1666 flyttedes også den lille spirklokke til tårnet, utvivlsomt på grund af spirets brøstfældighed. Efter nedtageisen af tårnets øvre del 1745 fungerede 2. stokværk som klokkerum frem til restaureringen 1918-32, da klokkerne fik deres nuværende plads i det genskabte tårns 3. stokværk (jfr. fig. 41 a-c).

1) »Spirklokken« (fig. 81), 1300'rne, tv. 51 cm. På legemet anrâbelsen: »Ihc Maria« (Jesus Maria) med store, grenede reliefmajuskler; ordene adskilles af grenede kors. Slagring, hanke og hals har profilering; halsens er ved tværlistene opdelt i rektangulære felter, hver med en lille seks-oddet stjerne i relief. Klokken stammer fra messeklottespiret over kirkens østgavl, hvor den nævnes 1614. 1619, da spiret repareredes, betales bl.a. »for stol til bolter oc søm i Spiren oc til den liden klokke at den udi at binde«; 1664 anskaffedes 12 favne reb til spirklokken, der må have været betjent fra kirkegulvet (jfr. domkirken, s. 514). 1666 flyttedes klokken til tårnet, hvor den siden har tjent som slagklokke for urværket.⁴ I 1800'rne var den ophængt i en glug øverst i tårnets vestgavl, bag en lille skærm (jfr. fig. 39).⁷⁹ Nu ophængt i nyere slyngebom nordøstligst i klokkestolen.

2) (S. 843, fig. 16) 1477 (eller 1474), ifølge indskrift kaldet »S. Katarina«, af Terpager benævnt »den lille Klokke« eller »Kloster Klokken«, tv. 83 cm. Om halsen tolinjet indskrift med reliefminuskler, fortsat på slagringen: »ihesvs nasarens rex ivdeorum maria then rene moo hielp oss neer wy skole doo / s(anc)ta katerina heder iegh mygh lodh støbe s(anc)ti nicolai sage(n) anno d(omi)ni mcdlxxvii kirke werie ware til s(anc)ti nicolai kyrki / marten yenson / oc mathes anderson«. Kirkeværgernes navne står på slagringen, på hver side af klokken. De sidste typer i årstallet er løbet noget ud i støbningen, så det er noget usikkert, om der har skullet stå 1477 eller 1474.⁸⁰ Slagringen har profilering, hankene er tovsnoede. Indskriften

Fig. 81. Klokke (nr. 1, s. 772), 1300'rne. NE fot. 1979. — *Glocke, 14. Jahrhundert.*

viser, at klokken oprindelig er støbt til S. Nikolaj kirke (jfr. s. 842), ved hvis nedlæggelse den må være blevet overtaget af S. Katrine kirke. Her har den indtil 1617 haft plads i klokkestablen, derefter i tårnet, hvor Christian smed 1720 »høyfornøden« forbedrede den lille klokke med anvendelse af 1 lispd. 12 skålpd. jern.⁴ Nu ophængt i nyere slyngebom sydøstligst i klokkestolen.

3) »Den store Klokke«, 1858, ifølge indskrift med forsænkede versaler om klokkehalsen: »Støbt af P. P. Meilstrup i Randers. Aaret 1858 Gud til Ære og Kirken til Siir«. Indskriftbåndet kantes af bufriser med liljespidser, tv. 110 cm. Ophængt nordvestligst i klokkestolen, †*Store klokker*. Klokken har været omstøbt flere gange, forgængerens var ifølge latinsk indskrift støbt 1655 af Andreas Wulf og Otto Strufe, der var klokkestøbere i Hamburg⁸¹: »Anno Christi M.D.C.L.V. mense Septembri hæc Campana sumptibus civium Divæ Catharinæ Templum frequentantium denuo fusa est. M(agister) Andreas Wulf. M(agister) Otto Strufe. Psallam Deo« (I det Herrens år 1655 i september måned er denne klokke støbt på ny på bekostning af de

borgere, der søger S. Katrine kirke. Mester Andreas Wulf. Mester Otto Strufe. Jeg vil spille for Gud). 1689 fik Jochim kandestøber betaling for at omstøbe og med messing forbedre det hul, »klokken går i« (lejet), 1714 blev klokken omhængt og 1746 fik den ny malmpande (leje). Atter 1827 repareredes den store klokke, og 1845 førtes forhandling med klokkestøber Engel om lodning af en stor revne (26 tommer) i klokken. Da kirken ikke kunne acceptere klokkestøberens pris, opsattes reparationen, og klokken blev taget ud af brug. Ved omstøbningen 1858 angives klokkens vægt til 80 lispd. 2 pd.⁴

En lille *†klokke* købtes 1714 i Tønder »til kirkens fornødenhed«,⁴ måske som slagklokke i kirken (jfr. tårnur).

Klokkestolen, til fire klokker, med kraftige krydsstivere, er fra 1745, da »Tømrene opkastede tømmerstablerne for at finde træ til klokkestolen«. Meget af det gamle egetømmer ses da også at være genanvendt, da det har ældre, ubenyttede udstemninger. Fornyelser og forstærkninger er udført i fyrrebjelker fæstnet med store jernbolte, hovedsagelig i forbindelse med en hovedreparation 1871-72.⁴

NOTER TIL S. 735-773

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54 f. – Vedr. kilder og henvisninger i øvrigt til s. 809.

¹ NM2. Lønborg Jensens papirer.

² NM2. Brev fra N. Termansen til M. Mackeprang 25. maj 1918.

³ Kinch II, 551.

⁴ LA Vib. Ribe S. Katr.s rgsk. 1580-1899.

⁵ Ifølge Niels Frandsens optegnelser opsattes »den ny alter tavle« 30. maj 1650. Degn 1971, s. 160.

⁶ DK. SJyll. Kunsthistorisk oversigt, s. 2876f.

⁷ NM2. Harald Munks indb. jan. 1934 om istandsættelse af altertavle og prædikestol.

⁸ Galthen meddeler (1792, s. 149) at rådmand Rahr bekostede nystafferingen 1750 (året strider mod tavlens malede årstal 1765): »Denne Velgierning har den da værende Medtiener ved Kirken, Herr David Grønlund, antegnet ham til Æreminde i to smukke Stropher, som staae nederst paa bemeldte Tavle«. De to vers blev af synet 1857 anset for »upassende til

Stedet« og skulle »overmales eller udhænges og vendes, således at Indskrifterne kommer til at staa paa bagsiden af Altertavlen«. LA Vib. Ribe stiftsprovsti og Ribe købst. provsti. Synsprot. 1808-11.

⁹ 1765-malerierne af Korsfæstelsen og bønnen i Getsemane svarer nøje til de 1762 af Windfeldt udførte altertavlemalerier i Agerskov. DK. SJyll. s. 875f.

¹⁰ Georg Garde: Danske Silkebroderede Lærredsdug fra 16. og 17. Årh., 1961, s. 336. Samme forlæg til alterbilleder bl.a. i Hjerting og Bjolderup, DK. SJyll. s. 786, 1836.

¹¹ NM2. Fotografier fra istandsættelsen 1933.

¹² Forlægget er velkendt i danske og svenske kirker, f.eks. Gråsten slotskirke (loftsmaleri). DK. SJyll. s. 1930f.

¹³ Sigrid Christie: Den Lutherske Ikonografi i Norge inntil 1800, Oslo 1973, bd. II, fig. 225.

¹⁴ Som støtte for sine opmalinger benyttede Harald Munk tegninger og stik gengivet i Henrik Grevenor: Norsk Malerkunst under Renæssanse og Barokk 1550-1700, Oslo 1928, s. 92, 105, 130, 230, 277. NM2. Brev fra Harald Munk.

¹⁵ ActaPont. nr. 835. Galthens beskrivelse af den katolske altertavle må være ren spekulation (1792, s. 147): »Øverst i Choret var Høie-Alter, prydet med St. Catharinæ Billede«.

¹⁶ Tilskrift i David Grønlunds eksemplar af Ripæ Cimbricæ i Ribe katedralskoles bibliotek. 1654 begærede Helvig Arenfeldt også den gamle tavle i Brøns kirke (jfr. DK. SJyll. s. 1229), og bispen formodede i den anledning, at hun ville erstatte den, eftersom hun havde givet S. Katrine kirke en smuk sølvvæske til gengæld for tavlen dér. LA. Åbenrå. Carsten Petersen. Det er muligt, at S. Katrine kirkes gamle altertavle er identisk med en renæssancetavle, o. 1600, i Malt kirke, sognekirke for Estrup.

¹⁷ LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Indk. br. 1845-1915.

¹⁸ Rgsk. (jfr. note 4). – LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Indk. br. 1845-1915.

¹⁹ Rgsk. (jfr. note 4). – LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Div. dok. 1581-1841.

²⁰ Om Hendrich Böttichers arbejder se Sven Fritz: Guldsmed Hendrich Bötticher i Ribe, i Mark og Montre 1967 og 1976.

²¹ Indskriften gengives af Terpager 1702, s. 121.

²² I et vedlagt brev anfører giveren, at han har en formodning om, at bogen skulle stamme fra S. Katrine kirke.

²³ Rgsk. (jfr. note 4). – LA Vib. Ribe Stiftsprovsti og Ribe købst. provsti. Synsprot. 1808-11.

²⁴ A-erne med V-formet tværstreg og H-et, i hvert fald det i »Matheus«, har dobbelt tværstreg, den øverste med en lille bue. Det lukkede unciale e i »Iohannes« henviser muligvis indskriften til årene o. 1200.

²⁵ Galthen 1792, s. 152. – Rgsk. (jfr. note 4).

²⁶ RA. Ribe byfoged. Tingbog.

²⁷ Rgsk. (jfr. note 4). – LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Bilag prot. A 1828-44 og Ribe stiftsprovsti og Ribe købst. provsti. Synsprot. 1808-11. – Frost 1842, s. 115.

²⁸ Tilsvarende kendes fra en lang række kirker, eksempelvis Jyderup, DK. Holbæk, s. 745.

²⁹ LA Vib. Ribe stiftsprovsti og Ribe købst. provsti. Synsprot. 1808-11.

³⁰ Rgsk. (jfr. note 4). – LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Bilag prot. A 1828-44.

³¹ NM2. H. Lønborg Jensens papirer med en opmåling af munkestole og skranker udført 31. maj 1922 af Axel Hansen. Et antal (uafkortede) balustre fra korgitret henstår nu i tårnet.

³² Rgsk. (jfr. note 4). – LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Bilag prot. A 1828-44. – NyKglSaml. Th. Hansens dagbog 1836-38.

³³ LA Vib. Ribe Stiftsprovsti og Ribe Gørding hrdrs. provsti. Synsprot. 1862-1911.

³⁴ NM2. Niels Termansens indb. 14. sept. 1931, Harald Munks indb. jan. 1934, samt fotografier.

³⁵ Tegninger i NM2. Lønborg Jensens papirer. – Ribe Stifts-Tidende 27. nov. 1932. Stolestaderne er udført af snedkermestrene Dau og Korsgaard, de otte bænke i sideskibene af snedkermester Gebhardt, Løgumkloster.

³⁶ KancBrevb. 28. febr. 1591.

³⁷ Terpager 1736, s. 372. – LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Div. dok. 1581-1841. – Kinch II, 551 f.

³⁸ Indmuringen af Laurids Fogs epitafiesten (nr. 6, o. 1747) i søndre korskrankemur forudsætter, at korstolens baldakin da var fjernet (jfr. fig. 30).

³⁹ Indridsningerne er behandlet af N. Lukman: Kor-Stolene i Ribes Kirker, i ÅrbRibe 1944.

⁴⁰ Rgsk. (jfr. note 4). – LA Vib. Ribe Stiftsprovsti og Ribe-Gørding hrdrs. provsti. Synsprot. 1862-1911.

⁴¹ Rgsk. (jfr. note 4). – LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Indk. br. 1783-1801.

⁴² NM2. Særlige Kirkesyn. Ribe S. Katr.

⁴³ Dispositionen er udarbejdet af orgelbygger Bruno Christensen, domorganist Anders Riber, Århus, og kirkens organist Jens Verner Hansen. (Programskrift fra indvielsesgudstjenesten 29. okt. 1978).

⁴⁴ Oktavtransmission af Subbas 16'.

⁴⁵ Rgsk. (jfr. note 4). Tegningen findes ikke mere.

⁴⁶ Nicolai Scheer var indvandret fra Pfaltz og fik borgerskab i København 1784. Han bistod Abbed Vogler med dennes legendariske »simplifikationer« af danske orgler og foretog også selv nogle ombygning- og reparationsarbejder; af nybygninger har vi kun oplysning om én, Jonstrup seminarium. Niels Friis: Orgelbygning i Danmark, 1971, s. 153.

⁴⁷ Forslag og tegninger til ombygningen i NM2. Særlige Kirkesyn. Ribe S. Katr.

⁴⁸ Kontrakt og tegninger i NM2. Lønborg Jensens papirer.

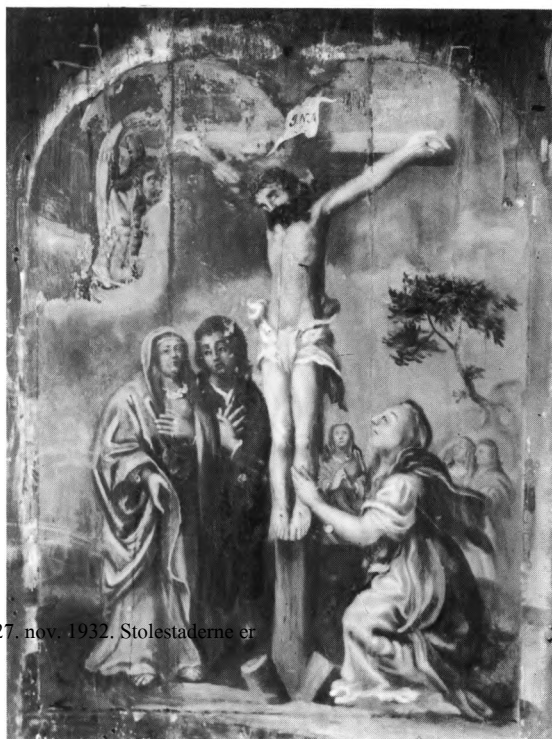

Fig. 82. †Altertavlemaleri, Korsfæstelsen 1765 (s. 743). Øverst til venstre ses lidt af det nuværende, oprindelige maleri under afdækning. Restaureringsfot. Harald Munk 1933. — *Altargemælde, Kreuzigung, 1765. Oben links sieht man ein wenig von dem jetzigen, ursprünglichen Gemälde bei der Abdeckung. Restaurationsfot.*

⁴⁹ Rgsk. (jfr. note 4). – Der haves ingen direkte oplysninger om dette ældste orgels placering, men det har formentlig som dets efterfølger været anbragt ved koret.

⁵⁰ Rgsk. (jfr. note 4). – Terpager (1736, s. 313) og Galthen (1792, s. 150) hævder, at dette orgel var blevet overladt kirken fra domkirken i bytte for en kandelaber, hvilket dog ikke kan være rigtigt, jfr. domkirken s. 470, note 4 og s. 500.

⁵¹ Jfr. Otto Schumann: Quellen und Forschungen zur Geschichte des Orgelbaus im Herzogtum Schleswig vor 1800. München 1973, s. 29.

⁵² Ifølge Schumann (jfr. note 51), s. 39, var Carl Friedrich Gerstendorff formentlig svend hos Johann Dietrich Busch, Itzehoe.

⁵³ LA Vib. Ribe bispearkiv. Ribe domk. Div. dok. 1530-1786. Klaviaturerne havde indtil da haft kort oktav. Tonerne Cis og Dis i manualet blev dog ikke indsat, velsagtens fordi den gamle vindlade bibeholdtes; de to toner manglede stadig, da Fr. Nielsen

undersøgte orglet 1883, men måske har de to tangenter været til stede i klaviaturet, blot forbundet med de tilsvarende toner i lille oktav.

⁵⁴ LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Indk. br. 1845-1915.

⁵⁵ LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Indk. br. 1783-1801. Facaden er et tidligt eksempel på den i 1800'erne ret udbredte skik at udstyre også større orgler med blindfacader og anbringe samtlige piber indvendig i orgelhuset. Denne opstilling var byggemæssigt enklere, gjorde pibeværket mindre udsat for forstemning og gav en mere homogen klangvirkning. Scheers atrap-piber bibeholdtes i facaden indtil 1978.

⁵⁶ Rgsk. (jfr. note 4). – LA Vib. Ribe domk.s insp. Indk. br. 1844-1869.

⁵⁷ LA Vib. Ribe S. Katr.s præstearkiv. Restaur. 1918-21.

⁵⁸ Nye lydbægere 1932.

⁵⁹ Sammenstillet 1932 af tiloversblevne piber fra 1885 samt enkelte nye.

⁶⁰ Lorelle J. Nelson: *The Danish Organ Reform Movement*: Marcussen & Søn, Arizona 1975, s. 30, 68f. Niels Friis: *Marcussen & Søn, Åbenrå 1956*. Denne klangopbygning, kombineret med en tilsvarende facadeudformning, der tydeligt markerede de fire værkers tilstedeværelse, kom til at danne mønstre for et stort antal orgler i Danmark, og dermed indirekte for moderne instrumenter i mange lande.

⁶¹ Den schweiziske orgelelspert Ernst Schiess havde året før anbefalet, at domkirkens orgel af arkitektoniske og musikakustiske grunde fik sit rygepositiv tilbage. Danmarks første rygepositiv siden 1700-tallet byggedes 1929 i Vor Frelseres kirke, Esbjerg, ligeledes af Marcussen & Søn. Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Orgelreg.

⁶² Rgsk. (jfr. note 4). – LA Vib. Ribe S. Katr.s ureg. dok. 1577-1785.

⁶³ I omtalen under domkirken er tavlen fejlagtigt mærket †.

⁶⁴ LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Bilag prot. A 1828-44.

⁶⁵ LA Vib. Ribe Stiftsprovsti og Ribe-Gørding

hrdrs. provsti. Synsprot. 1862-1911. Tavlerne ses på fotografier i NM2.

⁶⁶ Jfr. S. J. Freedberg: *Painting in Italy 1500-1600*, 1971, planche 30.

⁶⁷ NM2. Indb. af Jacob Helms 1873.

⁶⁸ I regnskabet (jfr. note 4) nævnes under indtægter: »Hvad godtfolk har givet til de apostle i kirken 8½ rdl. 12 sk.«.

⁶⁹ På et fotografi af kirkens indre o. 1900 (i NM2) anes topfiguren på lysekrone nr. 3 i koret.

⁷⁰ Rgsk. (jfr. note 4). – Matthiessen, s. 340.

⁷¹ Jacob van Mølengraf har udført arbejde for en række kirker i Vestjylland, se DK. Sjyll. s. 1514 og P. Severinsen i *Hardsyssels Aarbøger* 1913, s. 167f.

⁷² Rgsk. (jfr. note 4), tegninger i LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Indk. br. 1871-1915.

⁷³ Ribe Kirkeblad dec.-jan. 1979-80. – Henningsen: *Kirkeskibe Ribe*, s. 364, omtaler skibet som »Maria«.

⁷⁴ LA Vib. Ribe S. Katr.s ureg. dok. 1577-1785.

⁷⁵ 1920 læstes »Kirkeværgen S. Lühne« og »Uhrmager J. Schultz. Restaureret 1790«. Om dele af det tidligere urværk indgår i det nuværende, er uvist.

⁷⁶ Arkivalier vedrørende ombygningen i Erhversarkivet, Århus. Fot. af værk før 1931 i NM2.

⁷⁷ Lignende slagværksanordning i Vartov (København, DK. Kbh. By, IV, 58f.) og Udby, Holbæk amt (DK. Holbæk, s. 509f.).

⁷⁸ LA Vib. Ægidius Lauritsøns rgsk.bog vedr. Lø hrd. m.v. 1613-20.

⁷⁹ Placeringen kan være årsagen til, at klokken ikke har været kendt af Uldall, selv om dens indskrift publiceredes 1854 af Jacob Helms i *AnnOldk.*, s. 333. – NM2. Indb. af Jacob Helms 1873 med udtegn af indskriften.

⁸⁰ Uldall, s. 224. – C. Nyrop: *Om Danmarks Kirkeklokker og deres Støbere*, 1882, s. 28f. – V. Hermansen: *Antikvarer i det gamle Ribe*, i *ÅrbRibe* 1959, s. 621. — Ældre afskrifter endvidere i *Terpager* 1702, s. 137 og *Marmora Danica*, 1739-41, II, 71.

⁸¹ Robert Körner: *Zur Geschichte der Glockengiesser in Hamburg*, Hamburg 1905, s. 38.

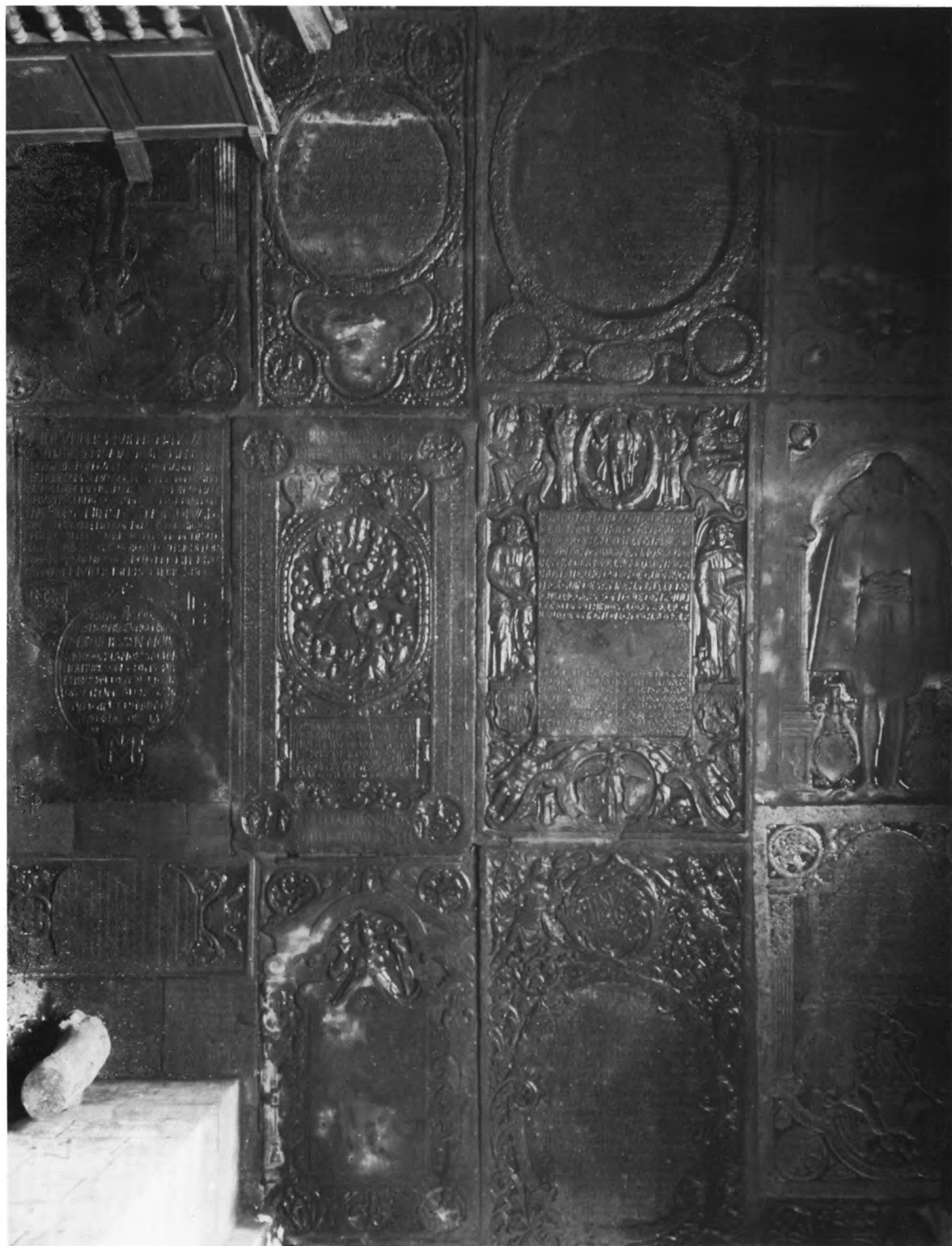

Fig. 83. Gamle gravsten som gulvbelægning i nordre sideskibs 2. fag (s. 778). Fot o. 1918 i NM2. — *Alte Grabsteine als Bodenbelag im 2. Fach des nördlichen Seitenschiffs.*

GRAVMINDER

NOTER S. 808

INLEDNING. Kun ganske få mindelser er bevareret om kirkens og kirkegårdens funktion som begravelsessted i *klostertiden*, væsentligst er en trapezformet gravsten fra o. 1300-1350 med rester af majuskelindskrift over en fru Asmod (nr. 1).

Fra *tiden efter reformationen*, da kirken og kirkegården tjente som gravplads for et stort sogn, er vidnesbyrdene derimod rige. Begravelser inde i kirkerne var da forlængst blevet almindelige, og i 15-16-1700'rne formelig kappedes sognets borgere om de mest eftertragtede gravsteder i kirkegulvet (jfr. domkirken s. 522f.). Kun de fattigste måtte tage til takke med kirkegårdsjorden, hvor taksten 1683 var 2 mk. på øvre kirkegård, medens man måtte give 3 mk. for at komme i jorden på den nedre kirkegård. Inde i kirken var de fineste gravsteder korgulvets, der kostede 15 rdl.; i »den store gang« (midtskibet) var prisen 10 rdl. og i »de smalle gange« (sideskibene) 8 rdl. Et yndet og ikke for dyrt begravelsessted var tydeligvis »den smalle gang bag koret«, dvs. nordre sideskibs to østfag. For børn betaltes kun halv takst; det samme kostede det at nedsætte en ny kiste i en eksisterende familiegravelse, der gerne bestod af et lavt, muret kammer under gravstenen. Anskaffelsen af et varigt gravminde var en sag for den enkelte selv eller for arvingerne, men ved dets anbringelse i kirken måtte der yderligere betales. Ved stens pålæggelse blev givet det samme som ved ligets nedsættelse, og for et epitafium betaltes »ligesom Steden er anseelig till« 20 eller 30 rdl.¹ Det var almindeligt at sikre sig gravsted i god tid; i mellemtiden kunne stedet afmærkes med en *markeringssten* (s. 804) forsynet med ejerens initialer.

Indtil midten af 1800'rne dominerede gravminderne kirkerummet i en helt anden grad, end det nu er tilfældet. Kirken gav i denne henseende ikke domkirken noget efter. *Epitafier og mindetavler* (s. 780), af hvilke der har været op imod 20, dækkede korets vægge og alle midtskibets piller, nogenlunde som det i dag kan ses i Tønder kirke (DK. SJyll. s. 987f.). Træskårne renæssanceepitafier med portrætmalerier - nu alle forsvundne - udgjorde den største og bedste del. De var næsten alle sat over storkøbmænd af byens rådsaristokrati og udmærkede sig ved en betydelig kultur- og personalhistorisk værdi. Nogle bar gravskrifter og vers forfattet af lærde mænd som historikeren Hans Svanning og forfatteren og bispnen Peder Hegelund (†nr. 2,7), der i sine almanakoptegnelser giver interessante oplysninger om arbejdspro-

cessen ved to epitafier, hvis malerarbejde udførtes af Lauritz Andersen Riber (†nr. 6,7, jfr. domkirken s. 553, nr. 5 og s. 575, †nr. 6,7).

Kirkens tre barokepitafier, der ikke blev genopsat ved restaureringen 1918-32, er udført i sandsten. Det produktive, også fra domkirken kendte »Ribeværksted« er repræsenteret ved toldereren Carsten Olufsens epitaf fra 1659 (nr. 2, jfr. s. 543). Regimentskvartermester Knud Hauchs og Sophie Bruns (nr. 3), med et usædvanlig fint portrætmaleri, vides at være udført 1703 i Rendsborg. Til Peder Christiansen Farvers og hans hustrus epitafium fra o. 1734 (nr. 5) hørte, som til flere andre af denne periodes gravminder, en lysekrone ophængt foran - lige over parrets gravsten. En legatstiftelse, der bl.a. tjente tilvejebringelsen af lys i kronen, fremhæves i epitafiets tidstypiske, rosende gravvers (se lysekroner og lysearme s. 767f.).

Foruden de egentlige epitafier, rummer kirken mere beskudne mindetavler og »epitafiegravsten«, der alle har været indmuret i vægge og piller. Sådanne synes især at have været yndet af kirkens præster (nr. 1, 4, 6); ældst og ejendommeligst er den tavle med vers, som præsten Jacob Sørensen 1565 udhuggede »med egen hånd« (nr. 1).

Af *gravstenene* (s. 789), der engang dækkede gulvet i hele kirken, er bevaret 30, hvortil kommer efterretninger om henvend en snes forsvundne. Hovedmængden af bevarede sten stammer fra 1600'rne, ganske som det er tilfældet i domkirken, til hvis gravsten kirken naturligt nok har mange paralleller (jfr. s. 585f.). Blandt de gode renæssancesten, hvoraf flere har hørt sammen med nu forsvundne epitafier, kan nævnes Bagge Jensens, stamfaderen til den Baggesen'ske familie (nr. 4), Niels Poulsens smukt komponerede figursten (nr. 10) og to sten fra 1602 og 1606 (nr. 9, 11) tilhørende den også fra domkirken kendte type, hvis store kartouche-skrifttavle holdes frem af en engel. Andre fornemme eksempler på renæssancens anvendelse af portal- og kartouchemotivet er Klynslægtens mægtige dobbeltgravsten fra 1608 (nr. 12) og en sten udført 1633-38 for byfoged Mats Lassen Lime, kendt for sin rolle i Maren Splids trolddomssag (nr. 15).

Fra barokkens første periode, typisk ved dens »bruskede« ornamenter, kan fremhæves tre sten udført i det nævnte »Ribeværksted« med dets karakteristiske, lidt flade figurfremstillinger af evangelister, dyder og engle (nr. 19-21). Den sidste, fra o. 1673, er

Fig. 84. Mindetavle (nr. 1, s. 780), 1565, over sognepræst Jacob Sørensen, †1580, udhugget »med egen hånd«. LL fot. 1973. — Gedenktafel, 1565, für Pfarrer Jacob Sørensen, †1580, gehauen »mit eigener Hand«.

forsynet med værkstedets signatur: »I.I.B(illedhugger)« (jfr. DK. Sjyll. s. 2771 f.). Med præsten David Lauritsøn Foss' sten, indskriftligt dateret 1683 (nr. 23), som enken har forsynet med en overflodighed af skriftsteder, møder vi for første gang den i højbarokken så yndede store, ovale bladkrans. Få år senere optræder motivet i 1700'ernes karakteristiske akantusindramning, fornemst på Knud Hauchs og Sofie Bruns sten fra o. 1703 (nr. 25), der ganske svarer til bisp Peder Kragelunds i domkirken. En helt tilsvarende opbygning er benyttet 1739 (†nr. 19) og muligvis endnu så sent som 1796 (nr. 29).

Genanvendelse. At flere gravsten har tjent som familiesten ses af indskrifter som »Denne steen og begravelsissted tilhør Johan Andersøn og hans arvinger« (nr. 8, 13, 17) og af korte gravskrifter tilføjet ved nedsættelsen af nye kister (nr. 5, 12). Andre gravsteder er efter få årtier blevet sløffet, og stenene er hjemfaldet til kirken, der havde en pæn indtægt ved at sælge sådanne slidte gravsten til genbenyttelse. Mange gamle gravsten må herved være blevet helt nyhuggede (†nr. 19), andre fremtræder tydeligt som genanvendte, idet man har begrænset sig til at forny eller tilføje gravskrifterne (f.eks. nr. 6, 13, 17, 18).² En sådan gammel sten var naturligvis billigere at købe end en ny; en anden måde at spare på var at nøjes med en beskeden *gravflise* (s. 803), således som det ofte skete ved børnegrave.

Med kirkens og kirkegårdens nedlæggelse som begravelsesplads 1807 (jfr. s. 691) tog ødelæggelsen og flytningen af gamle gravminder fart. Beskrivelser

og afskrifter fra 1700'erne er derfor vigtige kilder, specielt Terpagers afskriftsamlinger 1702 og 1714, der omfatter talrige nu forsvundne epitafier, gravsten og kisteplader. Galthens beskrivelse af kirken 1792 har især betydning som en vis nøgle til epitafiernes gamle placeringer. Når det gælder gravstenedenes oprindelige plads, har hovedkilden været kirke-regnskabernes begravelsesindførsler.

Endnu 1794 vedkendte kirken sig et vist ansvar for vedligeholdelsen af gravminder, som tjente kirken til pyrd. Dette år blev de gamle »Epitaphiummer«, som var løse, »hæftet« og fæstnet med ankre af Niels Didriksen smed.¹ Begravelsernes ophør fulgtes tydeligvis af en holdningsændring. 1816 afhændedes en større samling »i sin tid hjemfaldne Ligsten«, og med restaureringen 1836-37 fjernedes med hård hånd de mest monumentale vidnesbyrd om kirkens århundredgamle funktion som begravelsessted. Alle de træskårne renæssanceepitafier nedtoges, da disse »vanzirende epitafier« hverken havde »historisk eller artistisk« værdi. I alt 11 afhændedes på auktion 1837,³ og kun for en enkelts vedkommende, Laurids Ægidiussens (†nr. 4), gjorde man sig den ulejlighed at redde portrætterne. Få år senere, 1853, lagdes murstensfliser på kirkegulvet (jfr. s. 730), og de mange »tildels itubrækkede ligsten«, der havde udgjort gulvet, samledes som belægning »i kirkens forstue under tårnet« og »i den aflukkede sidegang ved koret« (nordre sideskibs to østfag). Her noterede Jacob Helms sig i en indberetning 1873 de da eksisterende gravsten og -fliser, hvis anbringelse i nordre

Fig. 85. Epitafium (nr. 2, s. 780), o. 1659, over toller og rådmand Carsten Olufsen og hustru Ide Grave. Portrætmaleri. LL fot. 1977. — *Epitaph, um 1659, für den Zöllner und Ratsherrn Carsten Olufsen und seine Gattin Ide Grave. Porträtgemälde.*

sideskib endvidere kendes gennem et par fotografier fra o. 1918 (jfr. fig. 83).

Også inden for de seneste 100 år har kirkens gravminder været udsat for væsentlige overgreb. De tre tilbageværende barokepitafier blev nedtaget, det første 1890, de to andre i forbindelse med den store restaurering 1918-32, hvorunder hele 11 af de gamle gravsten forsvandt; flere kløvedes og brugtes som trin i den trappe, der fra Klostergade fører ned i kirkegårdsanlægget (jfr. fig. 8). Blandt de kasserede sten, fortrinsvis fra tårnrummet, var så personalhistorisk værdifulde som præsten Laurids Ægdiussens fra 1597 (†nr. 1) samt flere, der har været forbundet med stiftelse af lysekroner (†nr. 10, 12, 17). På andre punkter har restaureringen givet ny viden; især betød den store udgravning under kirken fremkomsten af adskillige *kisteplader* (s. 804). Heriblandt netop Laurids Ægdiussens (nr. 1), en interessant blyplade, hvis indskrift ligesom epitafiets (†nr. 4) er forfattet af

sønnerne; Ivar Lauridsen graverede de smukke renaissanceversaler (fig. 114).

1932 lod man gravfliserne og nogle mindre gravsten indmure i kirkegårdsmuren mod Badstuegade, medens Klynslægtens store familiegravsten (nr. 12) blev lagt på en lille høj foran kirkens indgang. De øvrige gravsten og et par under restaureringen nedtagne mindetavler (nr. 4, 6) opstilledes langs kirkens vægge, mens de tre nedtagne barokepitafier henlagdes i varmekælder og materialrum.

1982-83 er Klyne-gravstenen blevet konserveret og bragt under tag, og efter mangeårige ønsker om en sikring og værdig anbringelse af barokepitafierne er de nu (1983) blevet underkastet restaurering med henblik på genopsætning.⁴

Gravmindernes plads er angivet ved pille eller hvælvfag *regnet fra øst*. For *Personalhistoriske oplysninger* henvises til litteraturlisten s. 57 f., suppleret med Ole Degn: *Rig og fattig i Ribe I—II*, Århus 1981.

MIDDELALDERLIGE BEGRAVELSER

NOTER S. 808

I forbindelse med udgravningerne 1918 i kirken og klostret (s. 720) omtales stadige gravfund, hvoraf hovedparten dog har været eftermiddelalderlige (jfr. s. 808).⁵ Uvist hvor i kirkens nærhed afdækkedes en *muret grav*, 12-1300'rne, trapezformet, sat af munkesten i tre skifter, ét munkeskifte over to løberskifter. Gravens vestende var fjernet ved en sekundær begravelse og af den oprindelige lå kun underbenene urørt.⁶

Ved udgravning i *klostergården* 1983 frilagdes 70-80 begravelser, hvoraf skønsmæssigt tre

fjerdedele var fra klostertiden, de øvrige næppe yngre end 1500'rne. Der var ingen barnegrave, ej heller murede begravelser, hvilket dog kan hænge sammen med, at udgravningen intetsteds førtes til bunds.⁷

EPITAFIER - MINDETAVLER

NOTER S. 808

1) (Fig. 84) 1565. Iacob Severi(ni) (Jacob Sørensen, sognepræst). Han »udhuggede sig på egen foranstaltning og med egen hånd dette minde, det må være som det vil, i eget navn i nedenævnte år, i september måned 1565«, †15<80>. Mindetavle i lys kalksten, 43×55 cm, med latinsk indskrift i fordybede versaler, fornedet to skjolde med reliefversaler, Jacob Sørensens sammenskrevne initialer »IS« (til venstre) og Kristusmonogram »IHS«. Et digt, formentlig forfattet af Jacob Sørensen selv, gengives her i oversættelse: »Trygt hviler jeg i den Herre Christus, min frelser/ skærmet mod dine anslag, du onde jord! / Uden frygt for Satan, synd, død og underverden/ sover jeg, afdød i legemet, vågen i sjælen. / Her synder jeg ikke, lider ej heller; alle bedrøveligheder/ er langt borte, tilbage er bleven den ofte eftertragtede hvile. / Nu bier jeg, Kristus, på dig, du som er verdens retfærdige dommer, / at du skal give mig, din Jacob, himlens riger. / Du er mit liv, min frelse, min vej, og mit lys; det er sand opstandelse, / eftersom du er mig huld, om alt andet lader jeg hånt«. Mindetavlen, der af Galthen (1792, s. 155) omtales som en liden sten »indhæftet i Muuren«, hvorpå Jacob Sørensen selv havde »udskaaren sit Gravskrift«, er indmuret i nordre sideskibs østende, i pillen ind mod koret, formentlig på oprindelig plads. - Terpager 1702, s. 127; Marmora Danica II, 71.

2) (Fig. 86) o. 1659. Carsten Olufsen, kongelig majestæts tolder og rådmand i Ribe, † ... i sin alders 60. år, og hans hustru Ide Grave, †27. J ... i hendes alders 65. år. De avlede sammen ... sønner og 4 døtre (jfr. gravsten nr. 19). Epitafiet, der 1983 ligger i kirkens kælder, er udført i sandsten, 360×195 cm, med detaljer i

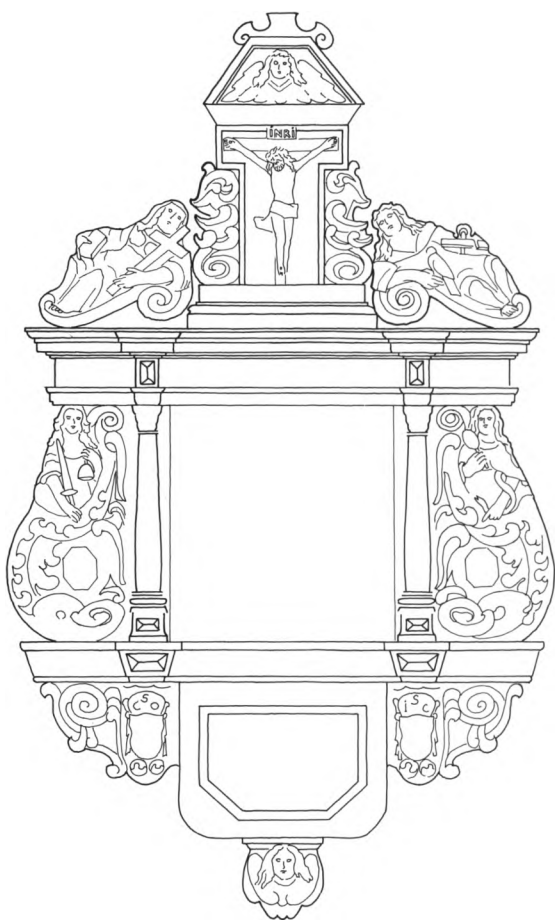

Fig. 86. Epitafium (nr. 2, s. 780), o. 1659, over tolder og rådmand Carsten Olufsen og hustru Ide Grave. Tegnet af MN efter opmåling af NJP 1975. — *Epitaph, um 1659, für den Zöllner und Ratsherrn Carsten Olufsen und seine Gattin Ide Grave.*

Fig. 87 a-b. Detaljer fra Carsten Olufsens og Ide Graves epitafium (nr. 2, s. 780), jfr. fig. 85), o. 1659. a. Korsfæstelsen, b. Dydefigur, Håbet. LL fot. 1977. — *Details vom Epitaph für Carsten Olufsen und Ide Grave (vgl. Fig. 85), um 1659. a. Kreuzigung, b. Tugendfigur, die Hoffnung.*

røddig marmor, maleri på træ.⁸ Det er. et typisk arbejde fra »Ribeværkstedet«, arkitektonisk opbygget med storstykker, hvis midtfelt flankeres af joniske marmorsøjler, hængestykker og topstykker kronet af en tresidet gav. Storstykkets sidefelter er udformet som vinger med værkstedets karakteristiske dydefigurer i bruskindfatning, Retfærdighed (til venstre) og Klogskab; under og over søjlerne har postament og frise fremspring med diamantbosse. Hængestykkets skriftfelt flankeres af ægtefællernes reliefhuggede initialer og skjolde, hans: »S.C.O.« over skjold med træ og gærde (til venstre), hendes: »S.I.G.« over skjold med blomst; nederst et englehoved. På storstykkets gesims hviler Troen (til venstre) og Håbet, flankerende topstykkets korsfæstelse i hammerformet felt med bruskindramning (fig. 87a-b); i gavlen englehoved. Svage rester af partiel staffing, indskrifter med gyldne versaler på sort bund, gravskriften i hængestykket. I postamentfeitet: »Huad heller wi leffuer eller wi dør ... Rom 14 vers 8«. I frisen: »Salige ere de Døde som dør i Herren Apoc 14« (Åb. 14,13), under Korsfæstelsen i topfeltet: »Wed dine Saar wi Liffuet faar«.

Maleriet (fig. 85), olie på træ, 85×70 cm, må være udført af samme maler som billedet på

Hans Wandels epitaf i domkirken (s. 564 nr. 14, og fig. 397). Det viser ægteparret stående mellem de overlevende børn, en søn og to døtre; foran dem står to små afdøde piger i hvide gewandter og med blomster og palmegrene i hænderne; på et bord ligger et svøbelsesbarn med pude under hovedet. Carsten Olufsen, der bærer et par brune handsker i den ene hånd, har lyst halvlångt hår, over- og hageskæg, og er iført en mørk dragt med stor hvid nedfaldskrave. Sønnen, der er tilsvarende klædt, bærer ligesom moderen en salmebog. Ide Grave, der som sine døtre bærer sort kjole med hvidt forklæde, har stærkt indskrånende (kriget) hue og hvid, opstående krave. Den ene datter bærer samme hovedtøj, mens den anden er vist barhovedet med håret samlet i en perlekrans. Baggrunden fremtræder nu næsten helt mørk og udvisket, men ved siderne anes søjler og arkitektur.

Epitafiets gamle plads var nordligst på korets østvæg, lige over parrets gravsten (Galthen 1792, s. 153). Efter at det i en årrække havde været skrøbeligt og revnet flere steder, med fare for nedstyrtning, blev det 1890 nedtaget på kirkesynets foranledning, og delene hensat i kirkens materialrum.⁹ Efter restaureringen 1918-32, da stykkerne blev henlagt i kælderens,

Fig. 88. Epitafium (nr. 3, s. 782), 1703, over regimentskvartermester Knud Hauch, †1709, og 1. hustru Sophie Brun, †1703. Hude fot. o. 1900. — *Epitaph, 1703, für Regimentsquartiermeister Knud Hauch, †1709, und seine 1. Gattin Sophie Brun, †1703.*

og maleriet opsat i præsteværelset, har der til stadighed været planer om epitafiets genopsætning. Som en forberedelse hertil er epitafiedelene 1983 blevet samlet på en træeol i kælderen og maleriet sendt til konservering.⁴

3) (Fig. 88) 1703. Opsat af (regimentskvartermester Knud) Hauch over sig og sin (første) hustru Sophie Brun (jfr. gravsten nr. 25). Epitafiet er nedtaget og delvis itubruddt, og afventer 1983 genopsættelse. Det er udført i Rendsborg, af sandsten med maleri på kobber i bred-oval laurbærkrans indfattet af storakantus, øverst en kugle. Som hængestykke en rektan-

gulær akantusindrammet skrifttavle, der bærer epitafiets eneste indskrift, et vers indhugget med store versaler: »I livet from gudfrygtig huld, / Sophie Brun var holdet, / Hvis död har gjort Hauch sorrigfuld, / og Længsel stor forvoldet, / som Steenen paa sin dödis Grav, / loed ligge til at minde, / sin halve siæl samt Tavlen gav, / der elskte sin Mandinde.« signeret »L. F« (kursiv) for præsten Laurids Jørgensen Fog. Over indskrifttavlen englehoved. Af en staffering, der ses på fotografier optaget før kirkens restaurering, er nu næsten intet tilbage; indskriften står i guld på sort bund.

Det meget veludførte maleri (fig. 89), 73×88 cm, viser det unge par i brystbillede. Knud Hauch, med lang lysebrun, krøllet paryk, bærer brun frakke over en blå trøje med gyldne knapper, halsdug med kniplingsbroderi. Den yndige Sophie Brun har store, klare øjne og en høj pande kantet af to fine, rødbrune lokker. Hun er iført en hvid, snøret guldbrokadeskjole med kniplingskant.

1703 ansøgte Knud Hauch om tilladelse til at opsætte epitafiet med portrætter, som han havde ladet gøre i Rendsborg.¹⁰ Dets oprindelige plads var sydligst på korets østmur (jfr. fig. 30). Under restaureringen 1918-32 blev det nedtaget, og efter at det har henstået i materialrummet, er det nu (1983) under istandsættelse med henblik på genopsætning, formentlig på en ny plads.⁴ — *Terpager 1714, s. 53.*

4) O. 1710. Magister Iørgen Larsøn Fog, sognepræst og provst, †23. okt. 1710, og hans hustruer Magdalena Foss, †19. dec. 1678, 38 år gammel (jfr. kisteplade nr. 3), og Elisabeth Heggelund, †17□. Mindetavle i sort kalksten, 97×175 cm, indskrift med fordybede versaler. Dødsår og datoer er anført ganske småt forneden, medens hele tavlen optages af en digterisk beskrivelse af Jørgen Fogs liv forfattet af (sønnen og efterfølgeren) Laurids Fog: »Magister Iørgen Larsøn Fogs livløse Legem giemmes / under hans egen Skrift-Stool, hvis Priis bør ikke glemmes; / som holdtes til fra Ungdom op at være Herrens Tolk, / og føre frem Guds Villie for hans udvalde Folk. / Tre Aar hand reiste uden lands sig vidre at forfremme, / sin Lær-

Fig. 89. Epitafium (nr. 3, s. 783), 1703, portrætter af regimentskvartermester Knud Hauch og Sophie Brun (jfr. fig. 88). Maleriet er udført i Rendsborg. NE fot. 1979. — *Epitaph, 1703, Porträts des Regimentsquartiermeisters Knud Hauch und der Sophie Brun (vgl. Fig. 88). Das Gemälde wurde in Rendsborg ausgeführt.*

Fig. 90. Mindetavle (nr. 6, s. 785), o. 1747, over magister Laurids Fog, †1747. LL fot. 1973. — *Gedenktafel, um 1747, für Magister Laurids Fog, †1747.*

dom Gaver lood hand see for Lærde Leege hiemme: / Magister-Grad med Ære toog paa vort Academie, / bekom og i Beleiringen for Troskab Renomie. / Et og halvtredsindstve Aar som Sognepræst hand tientte, / for Provste ot' og tredeve ham Herreds Brødre kiente; / udi Capitlet hand sad ved fem og tive Aar; / hans Navn hos de Ræt Dømmende i Ære-Minde Staar, / den salig Magdalena Foss Magister Davids Datter / hans Hustru var i atten Aar, saa døde hun; og atter / har levet med Elisabeth af Tilnavn Heggelund / i ni og Tive samfuld Aar fornøilig fridsk og sund, / den første fødte otte Børn, de fir' i Glæden svever, / den sidste havde tu ved ham, men Sønen eene lever: / Ni og halvfjerdsindstve Aar hand vandrede med Gud, / fra ævig Fryd hans salig Siæl kand aldrig stødes ud.« Signeret »L.I.Fog« (jfr. Terpager

1714, s. 52). Mindetavlen er overmalet med en delvis afskallet, rødbrun farve, formentlig fra 1861.¹¹

Ifølge digtet var Jørgen Fogs grav under hans egen skriftestol (jfr. s. 756), dvs. ved korets østvæg, hvor mindetavlen var indmuret lige syd for altret (jfr. Galthen 1792, s. 154), og hvor den ses på fig. 30. Ved restaureringen 1918-32 flyttet til søndre sideskib, opstillet mellem 4. og 5. fag.

5) (Fig. 91) o. 1734. Peter Christiansen Farber, »fordum konst erfarne og privilegerede Farver her i Riibe i 24 år«, rådmand i 2½ år, †25. febr. 1723 i sin alders 51. år, og hans hustru Iohanne Peders Datter Schade, †21. juli 1734 i sin alders 64. år. De levede »et christeligt og exemplarisch ægteskab« i 23 år velsignet med 4 sønner, af hvilke de 3 døde som små, den 4. i sin ungdom (jfr. lysekrone nr. 3, fig. 77, og †gravsten nr. 17). Det nedtagne og delvis itubrudte epitafium er udført i bemalet sandsten, indskrifter med fordybede versaler. Gravskrift i laurbærkrans indfattet af storakantus på rombemonstret bund; forneden et dødningshoved, af hvis øje en orm kryber frem, foroven to tæt sammenstillede englehoveder under en fronton med skriftstedet: »Lader os giore got og icke/ blive trætte ... Galla. C V. 9« (Gal. 6, 9). Øverst kronens epitafiet af en pinjekogle. Hængestykke med C-bøjler, blad- og blomsterværk, der forneden løber ud i en særskilt, akantusindfattet skrifttavle med et langt rosende vers, der bl.a. fremhæver Johanne Pedersdatters fundats 1731,¹² hvorefter renten af en gård skulle tjene uddelinger til fattige enker og skolebørn og til indkøb af lys til hendes lysekrone: »Gack Vand-rings Mand gack bedre ... og se huad her staar sckreuet / om disse som i deris Tiid saa priselig har leuet / at sckiont de her sig huile tog for deris döde Beene / saa leuer deris Dyder dog og medens disse Steene/ har deris Been og Legemsrad i Grauen i sin Giemme / scal mand ej deris Priis for huad de giorde got Forglemme / thi tro mig indtil Lif og Aand af deris Bryst var flyttet / har Dyderne ved faste Baand her varit sammen knyttet / thi Guds Frygt Kierlighed og Troe de hafde Hiertet inde / og styrede dem

Fig. 91. Epitafium (nr. 5, s. 784), o. 1734, over farver og rådmand Peter Christiansen Farber, †1723, og hustru Johanne Pedersdatter Schade, †1734. Hude fot. o. 1900. — *Epitaph, um 1734, für den Färber und Ratsherrn Peter Christiansen Farber, †1723, und seine Gattin Johanne Pedersdatter Schade, †1734.*

begge to at de til æwig Minde / lod see een christen Gafmildhed med andre Dyder blandet / saa Afuindt Manden self er vred at siige om dem andet / fordi mand af dend Capital de gaf til denne Kiercke / med skolen og toe Encer skal det æuig Kiende Mercke / folg disse Fodspor læsere da tor du icke frygte / at du io faar saa vel som de et ærligt Nafn og Rÿgte.« Sandstenen har rester af bemaling i rødt, grønt, blå og guld, indskrifterne står i guld på sort bund.

Epitafiets gamle plads var i nordre sideskib, indmuret i vægpillen mellem 1. og 2. fag – lige over ægteparrets gravsten og ud for den stiftede lysekroner (Galthen 1792, s. 155). 1833 var epitafiet brøstfældigt og blev, som en anerkendelse af Johanne Pedersdatters stiftelse, istandsat på kirkens regning.¹³ Ved restaureringen 1918-32 blev det nedtaget, og efter i mange år at have henligget i materialrummet og kælderen er epitafiet nu (1983) under istandsættelse med henblik på genopsætning.⁴

6) (Fig. 90) o. 1747. Magister Lavrids Fog (jfr. gravsten nr. 26). »Overlevende sønner og døtre satte dette minde over derres fortræffelige og af dem højt fortjente fader.« Mindetavle af sort kalksten, 187×119 cm, indskrift med fordybede versaler. Velhugget akantusløv indrammer et stort høj-rektangulært skriftfelt kromet af et frodigt palmetræ. I tavlens øvre hjørner to kraftige engle, der med den ene hånd griber i palmetræets grene, med den anden peger ned mod skriftfeltets lange, panegyriske vers: »... Men Seiers Palmer bær hand der, / som den, der vel har vundet. / De efterblevne ikke kand / sin Sorg og Længsel dølge. / Men stræb, o Læser, denne Mand / i Dyd at efterfølge.« Tavlen rummer ingen egentlig gravskrift, børnenes giverindskrift er anført på latin, efter verset. Nederst på stenen to skjolde med initialer (for arvingerne?): »R.R.S.« (til venstre) og

»M.S.F.«. Tavlen har rester af staffering, forgyldte bogstaver, i skjoldene på rød bund; palmetræet har grønne grene, englene rester af karnation og guld på hår og dragter.

Tavlens gamle plads var i koret, indmuret i søndre skrankemur over korstolene (jfr. fig. 30).¹⁴ Siden 1932 opstillet mod sydmuren i søndre sideskibs 4. fag.

†EPITAFIER

NOTER S. 808

1) O. 1577. Swerin Ibsen Bartsker, borger i Ribe, †8. juni 1577 i sin alders 46. år, og hans hustru »Maren Saalig Niels Toskousdaater«, †27. sept. 1600 i sin alders 54. år. Tavlen var forsynet med portrætter, der 1792 var næsten udslettede (Galthen, s. 154). Epitafiet hang i koret, vistnok på 1. pille enten i nord eller i syd. Nedtaget 1837 og solgt på auktion.³ – Terpager 1702, s. 123.

2) O. 1577 med tilføjelser o. 1700. Sevrin Jacobsen (Stage), rådmænd og borgmester, †20. juni 1577, 68 år gammel, og hans hustru Anne Sorensdatter Klyn, †13. juni 1575 i sin alders 56. år. De var gift i 38 år (jfr. gravsten nr. 12). Deres børn var: 1. Marine, Magister Hans Svanings. 2. Jacob, †1568, 23 år gammel. 3. Karine, Magister Povil Matsøns. 4. Anders (jfr. †epitaf nr. 7 og gravsten nr. 12). 5. Dorethe, Peder Baggesens. O. 1700 er der tilføjet gravskrift over Søren Jacobsens søsterdatter-søn, Jens Andersen Klyn »forhen Konsterfaren Jubiler« (guldsmed, jfr. sygesæt, s. 745), nu hvilende under »den hvide Steen« (gravsten nr. 12?). Han var født i Ribe 6. jan. 1643, rejste udenlands fra 1661 til 1686 og testamenterede 190 rdl., nemlig 100 rdl. til kirken, 50 rdl. til de fattige og 40 rdl. til »denne Tavles Reparation« (jfr. nedenfor).

Tavlen bar Søren Jacobsens »Portræt« ledsaget af et lille, rimeligvis af svigersønnen Hans Svanning forfattet, latinsk vers: »Lutret i strenghed dit liv var et værn for al rimelig retfærd, / lasternes tugtende ris: Selv skal du høste dig ros. / Kisten ej her er et bo for en ophobet timelig rigdom: / Lyset i evigheds borg, det er dens sande gevinst«, signeret »sønner og arvinger«. Ved istandsættelsen af oldefaderens epitafium o. 1700 tilføjede Jens Andersen Klyn ud over sin gravskrift en »Tegning« af de 190 rdl., han havde givet til kirken, de fattige og tavlen, og som han »i Eenlighed med Möje havde samlet«. Hertil var føjet Pauli ord: »Den stund vi have Tid, da lader os giöre Got« (Gal. 6,10) og et kort gudeligt vers. Epitafiet hang på en af

midtskibets piller nær sønnen Anders Sørensens tavle (†nr. 7);¹⁵ det blev nedtaget og solgt på auktion 1837.³ – Terpager 1702, s. 126 og 1714, s. 53.

3) O. 1578-89. Baggi Jenssøn, rådmænd i Ribe, †24. okt. 1578 i sin alders 67. år, og hans hustru Cecilie Pedersdatter, †2. april 1579 i sit 51. år. De levede sammen »vdi Guds Fryct« i 33 år og avlede 2 sønner og 6 døtre. Arvingerne lod (epitafiet) gøre (jfr. gravsten nr. 4). Epitafiet med portræt hang på en af midtskibets piller. Nedtaget og solgt på auktion 1837.³ – Terpager 1702, s. 125.

4) (†)O. 1597. Lauritz Ægidius Billum (Laurids Ægidiussen eller Gødesen), †16. sept. 1597 i hans alders 66. år efter at have tjent i 32 år »her vdi Scholen oc Kirchen«, og hans hustru Sophia, Iffuer Stubbsdaater, †23. marts 1591, i hendes alders 60. år, samt deres søn Søffren, †5. maj 1588, 17 år gammel (jfr. †gravsten nr. 1 og kisteplade nr. 1, fig. 114). Foruden den danske gravskrift har epitafiet båret en længere latinsk omtale sat af sønnerne Ægidius og Ivar: »... ved oprigtig Guds frygt, grundig lærdom, skarp forstand, ærbart og udadledigt levned bekendte han sig som den store Philip Melanchtons discipel: Gennem 32 år tjente han sine ripensere (nemlig 6 som rektor, 11 som lector theologiæ, 15 år som præst ved S. Katrine), og da blev til slut givet ham ret som en orlov fra Gud, og midt i sine ustandselige embedsbyrder og fromme succe mistede han fast ganske talens brug, så at han udtjent gennem halvandet år tålmodigt afventede hjemkaldelsen, som han erholdt fra sin himmelske fader, fyldt af et sikkert håb og længsel efter det evige liv, den 16. sept. i året 1597 efter Guds søns genkomst i sin alders 66. år. Sat af hans sørgende sønner Ægidius og Ivar«. Epitafiet hang på en af pillerne i koret, hvor Laurids Ægidiussen ifølge sønnen Ægidius Lauridsens optegnelser var begravet »ret midt for altret hos min salig moder«.¹⁶ Epitafiets portrætter, der 1792 omtales af Galthen (s. 154), bestod af to små, højeovale brystbilleder af ægtefællerne (jfr. sønnen Ægidius Lauridsens epitaf i domkirken, s. 556, nr. 8, og eksempelvis DK. SJyll. s. 989, nr. 3). Ved epi-

Fig. 92. (†)Epitafium (nr. 4, s. 786), o. 1597, *medaljoner med portrætter af præsten Laurids Ægdiussen, †1597, og hustru Sophie Iver Stubsdatter, †1591. Nu i Ribe Katedralskole. LL fot. 1977. — (†)Epitaph, um 1597, *Medaillons mit Porträts des Pfarrers Laurids Ægdiussen, †1597, und seiner Gattin Sophie Iver Stubsdatter, †1591. Jetzt in der Domschule zu Ribe.

tafiets nedtagning 1837 bevarede disse to sammenhængende *portrætmedaljoner (fig. 92), 39×60 cm, malet med olie på træ. De er op-
hængt på Ribe katedralskole. – Terpager 1702, s. 123; Marmora Danica II, 72.

5) O. 1606. Niels Pouelsøn, borgmester i Ribe, †28. marts 1606 i hans alders 67. år, og hans hustru Marine Jepssdatter, †□ 1623 i hendes alders 69. år. Foruden gravskriften bar tavlen et latinsk citat fra Eusebs kirkehistorie, 1. bog: »Christus descendit e cælo solus, sed ascendit cum magna multitudine ad patrem suum« (Kristus steg ned fra himlen alene, men steg op til sin fader med en stor mængde). 1792 var »Malingen« næsten udslettet på tavlen, der hang på en af pillerne i midtskibet (Galthen 1792, s. 154). Nedtaget 1837 og solgt på auktion.³ – Terpager 1702, s. 124.

6) 1608. Thomes Bonnum, rådmand i Ribe,

†16. april 1606 i hans alders 79. år, og hans hustru Mette Lauritzdatter, som hensov seks uger derefter 18. maj 1616 i hendes alders 81. år. Lauritz Andersen maler arbejdede med tavlen i januar 1608. På »try (tre) uggerstid« færdiggjordes opgaven, der bl.a. har omfattet de afdødes portrætter (Galthen 1792, s. 154).¹⁷ Epitafiet hang på en pille i midtskibet; nedtaget og solgt 1837.³ – Terpager 1702, s. 125.

7) 1608. Anders Søffrensen, rådmand i Ribe, »som af sit Banesaar hensoff paa den fjerde Dag den fjerde Maji Anno 1598«, i hans alders 46. år. Han efterlod 4 sønner og 5 døtre. Hos ham hviler også hans hustru Kirstine Lauritzdatter, (†17. okt. 1634, 82 år gammel) (jfr. gravsten nr. 12). Det meget fornemme epitafium var opsat af svigersønnen, bisp Peder Hegelund, hvis almanakoptegnelser (s. 493f.) giver en usædvanlig fyldig belysning af gravmin-

dets tilblivelse. Bispem måtte betale alt selv, idet hans svigermøder (Kirstine Lauritzdatter Klyn), øjensynlig forbitret over de ulykker, der havde ramt familien, »svor græsseligt, at hun ikke ville sætte sig i udgift til gravmaterialet«.

9. febr. 1608 traf Peder Hegelund aftale om arbejdet med Ebbe og Peder snedker, og malerarbejdet udførtes mellem 5. og 23. marts af Lauritz Andersen maler, hvis ophold i byen formentlig var den direkte anledning til, at Peder Hegelund satte arbejdet i værk. Han omtaler epitafiet som »try (tre) liigtaffler«, der anbragtes, så de beklædte tre sider af en pille i midtskibet (jfr. Galthen 1792, s. 154). Foruden epitafiets portrætmaleri bar hver af de tre tavler et maleri med tilhørende vers, formentlig forfattet af bispem selv. De første havde overskriften »Ald Jordens Vej« og ledsagedes efter indholdet at dømme af et maleri af døden som en »Røfver grum og sterck«. Det andet digt bar overskriften »Theatrum Peccatorum« (syndernes skueplads) og på maleriet sås åbenbart bodfærdige syndere såsom »Tolderen og forlaarne Søn i Ruus / Saa den berøgtede Synderind / Saa Magdalene og Samaritanske Qvinde ...« – alle søgende til Kristus. Det tredje havde form af en bøn med direkte hentydning til Anders Sørensens voldsomme død, overskriften var »Om det Menniske, som faldt iblant Røfvere: O Christe, du Samaritaner god / Forbind mine Saar og Skade. / Affto mig med dit dyrebar Blod / Min Siæl til Trøst og Bade ...«. Epitafiet blev nedtaget og solgt 1837,³ men P. N. Thorup mindedes (1839, s. 17), hvordan man på tavlen havde set Anders Sørensen som »en anseelig Mand, med et smukt Ansigt, der faldt så meget mere i Øinene, da de omkring ham knælende Sønner ingenlunde havde noget fordelagtigt Physiognomie«. ¹⁸ – Terpager 1702, s. 127 og 1714, s. 54.

O. 1700. Jens Andersen Klyn, se epitaf nr. 2.

8-11) Solgt på auktion 1837, hvorved i alt 11 træepitafier afhændedes.³ Da de fire epitafier hverken omtales af Terpager eller Galthen, har der måske været tale om ganske små vægtavler.

Fig. 93-94. 93. Gravsten (nr. 1, s. 789), o. 1300-1350, over fru Asmyth (Asmod), senere genanvendt. EN fot. 1980. 94. Gravsten (nr. 3, s. 789), 1580'rne. LL fot. 1980. — 93. Grabstein der Frau Asmyth (Asmod), um 1300-1350, später wiederverwendet. 94. Grabstein, 1580er Jahre.

GRAVSTEN

NOTER S. 808

1) (Fig. 93) o. 1300-1350, lys kalksten, trapezformet med afbrudt fodende, nu 105×84-73 cm. Langs de to sider randskrift med stærkt nedslidte, gotiske majuskler, begyndende i hovedenden: »hic: iacet: do / mina asmvth: i...« (her ligger fru Asmod I ...). Fra en sekundær anvendelse, formentlig i 1600'rne, stammer to indhuggede bomærker, flankeret af initialerne »M:I:S A:K:D« og »HHK ILD«. Stenen nævnes ikke i Helms' indb. 1873, men har formentlig ligget i kirken, indtil restaureringen 1918-32, da den fik sin nuværende plads indmuret østligt i kirkegårdsmuren mod Badstuegade.

2) 1300'rne(?), grå kalksten, trapezformet, i to stykker, afbrudt såvel i hoved- som fodenden, nu 147×90-70 cm, 10 cm tyk. Fremkommet under gravearbejde 1983 øst for klostrets østfløj, hvor den ligger foran en lille udbygning.¹⁹

3) (Fig. 94) 1580'erne, i grålig granit, svagt hvælvet, trapezformet med afrundede hjørner, fodenden afbrudt, nu 81×50 cm. Stenen prydes af et stort reliefhugget, latinsk kors, over hvis tværarm er indhugget et bomærke (til venstre) samt timeglas og lilje. Til nedre korsarm slutter sig ved siderne to halvrossetter, under den højre årstallet: »158.«. Stenen, der er fremkommet under restaureringen, er indmuret udvendig i kirkens nordmur, i 3. støttestille fra vest.

4) (Fig. 95) 1588-89. Bag[ge] Jenssøn, rådmand i [Ri]be, †24. okt. 1578, i sin alders 67. år ... Resten af gravskriften er forsvundet, men har formentlig svaret til epitafiets (†nr. 3). Sort kalksten, afbrudt forneden, nu 173×141 cm, indskrifter med reliefversaler. En bred, spinkel kløverbueportal med kannelerede joniske søjler omslutter den opstandne Kristus med sejrsmantlen, der står foran sarkofagen, trædende på Djævelen og Døden, i skikkelse af en benrad. Bueslaget ledsages af et latinsk skriftsted: »1. Cor:XV (54-55) Absorpta est mors ... (Døden er opslugt ...)«. I sviklerne symboler og navne for evangelisterne Matthæus (til ven-

Fig. 95. Gravsten (nr. 4, s. 789), o. 1588-89, over rådmand Bagge Jensen, †1578. LL fot. 1975. — Grabstein des Ratherrn Bagge Jensen, †1578, um 1588-89.

stre) og Johannes i laurbærkrans, mellem blomsterrosetter. Gravskrift i kartouche nederst på stenen. Ifølge kirkeregnskabet 1588-89 betalte svigersønnen Christen Laugesen 20 rdl. for pålæggeisen af den »blå ligsten«, formentlig nær epitafiet (†nr. 3) i midtskibet. Fra 1853 lå stenen i nordre sideskibs østfag, siden 1932 opstillet ved sydmuren østligst i søndre sideskib.

5) O. 1596. Over Christen Iessøn, borger i Ribe, †25. febr. 1583, hans hustru Margrete Hansdøter, †7. sept. 1565, og deres sønnebarn Christen Pedersøn, †28. dec. 159[6]. Få år senere tilføjet gravskrift for (sønnen) Peder Christensøn, borger i Ribe, †..., i sin alders 41. år, hans hustru Elsa [Ifjver Vandelsdotter ... og deres børn.²⁰ Grå kalksten, 241×145 cm, den oprindelige gravskrift med fordybede versaler i kvadratisk kartouchefelt på stenens øvre halvdel; herunder bomærkeskjold. Den sekundære gravskrift er udført som omløbende randskrift med reliefversaler; ved samme lejlighed er stenen forsynet med englehoved i hjørnerne.

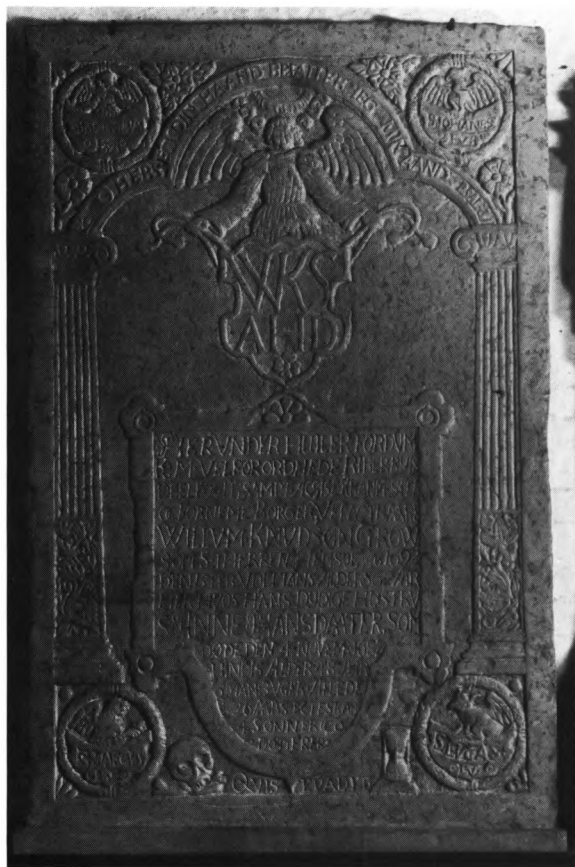

Fig. 96-97. 96. Gravsten (nr. 6, s. 790), slutningen af 1500'rne, genanvendt o. 1692 for delefoged og accisekranmester Villum Knudsen Grove, †1692, og hustru Anne Hansdatter, †1682. 97. Gravsten (nr. 11, s. 792), o. 1606, over rådmand Thomas Bonum, †1606, og hustru Mette Bonum, †1606. LL fot. 1975. — 96. Grabstein, Ende des 16. Jahrhunderts, wiederverwendet um 1692 für den Gerichtsvogt und Zoll- und Steuereinnnehmer Villum Knudsen Grove, †1692, und seine Gattin Anne Hansdatter, †1682. 97. Grabstein des Rats Herrn Thomas Bonum, †1606, und seiner Gattin Mette Bonum, †1606, um 1606.

Helms kunne 1873 endnu læse det sidste chiffer i Christen Pedersøns dødsår.²¹ Stenen lå da i nordre sideskibs østfag, siden 1932 opstillet mod sydmuren i søndre sideskibs vestfag.

6) (Fig. 96) slutningen af 1500'rne, men 1692 ophugget og forsynet med ny gravskrift for Willum Knudsen Grow, Riberbys delefoged og accisekranmester, †15. febr. 1692 i hans alders 62. år, og hans hustru Anne Hansdatter, †4. nov. 1682 i hendes alders 48. år, 5 måneder, 3 uger (jfr. lysearm nr. 1). De avlede i 26 års ægteskab 4 sønner og 6 døtre. Lys kalksten, 203×135 cm, udsmykningen må i hovedsagen være stenens oprindelige, der overalt er forgrovet af ophugning 1692. Stenen svarer i opbyg-

ning og ornamentik til nr. 4, men under trekloverbuen ses i stedet for Opstandelsen en engel i halvfigur, holdende et våben med (sekundære) reliefhuggede initialer »WKS« og »AHD«. Portalens bueslag ledsages af reliefversalerne: »O Herre i din Haand ... Psal: 31 (v. 6)«; i stens nedre hjørner evangelistsymbolerne Markus (til venstre) og Lukas og under skriftfeltet, med (sekundære) fordybede versaler, er indhugget versalerne »Qvis evadit« (hvem undflyr) flankeret af dødningehoved og timeglas. Ifølge regnskabet begravedes Willum Knudsen 16. febr. i kirkens kor. 1873 lå stenen i nordre sideskibs 2. fag, nu opstillet i nordre sideskibs 5. fag.

Fig. 98-99. 98. Gravsten (nr. 10, s. 792), o. 1606, over rådmand Niels Poulsen og hustru Marin Nielskone, †1623. 99. Gravsten (nr. 13, s. 794), o. 1624, over bager Hans Jacobsen, †1624, og hustru Dorete Oluf Røds datter. Tilføjet gravskrift over Christen Hansen og hustru. LL fot. 1975. — 98. Grabstein des Ratsherrn Niels Poulsen und seiner Gattin Marin Nielskone, †1623; um 1606. 99. Grabstein des Bäckers Hans Jacobsen, †1624, und seiner Gattin Dorete Oluf Røds Datter. Um 1624. Hinzugefugte Grabskrift für Christen Hansen und Gattin.

7) O. 1600, lys kalksten, kløvet på langs og næsten udslidt, med rester af stort kartouche-felt, nederst timeglas og dødningehoved. Stenen, der måler 160 cm i længden, er under restaureringen kløvet til to trappetrin, 60 og 48 cm brede, øverst i trappen, der fra Klostergade fører ned i kirkegårdsanlægget. Måske identisk med †gravsten nr. 1, 2 eller 5, der 1873 lå i tårnrummet.

8) O. 1600, lys kalksten, kløvet på langs og næsten udslidt, med englehoved i hjørnerne og rester af omløbende randskrift i reliefversaler: »... e mand Peder Ma ...«. Ved den ene ende

rest af sekundært skriftfelt med indhuggede versaler: »tilhør[er] ... Jørgensen ... arwinger ... 1675«. 170 cm lang, 1932 kløvet til to 48 cm brede trin i Klostergadetrappen.

9) O. 1602. Ib Ienssøn Tornum, borgmester i Ribe, †14.juni 1602, og hans hustru Marine Ibs, †25. dec. 1612. Grå kalksten, 203×115 cm. Udsmykningen er formet som en portal, hvori en engel holder indskrifttavlen, en kartouche med reliefversaler. Portalens kannelerede, jonske søjler med prydbælter af beslagværk bærer en brudt bue af beslagværkskarakter, med englehoved nederst i sviklerne. I stenens hjørner

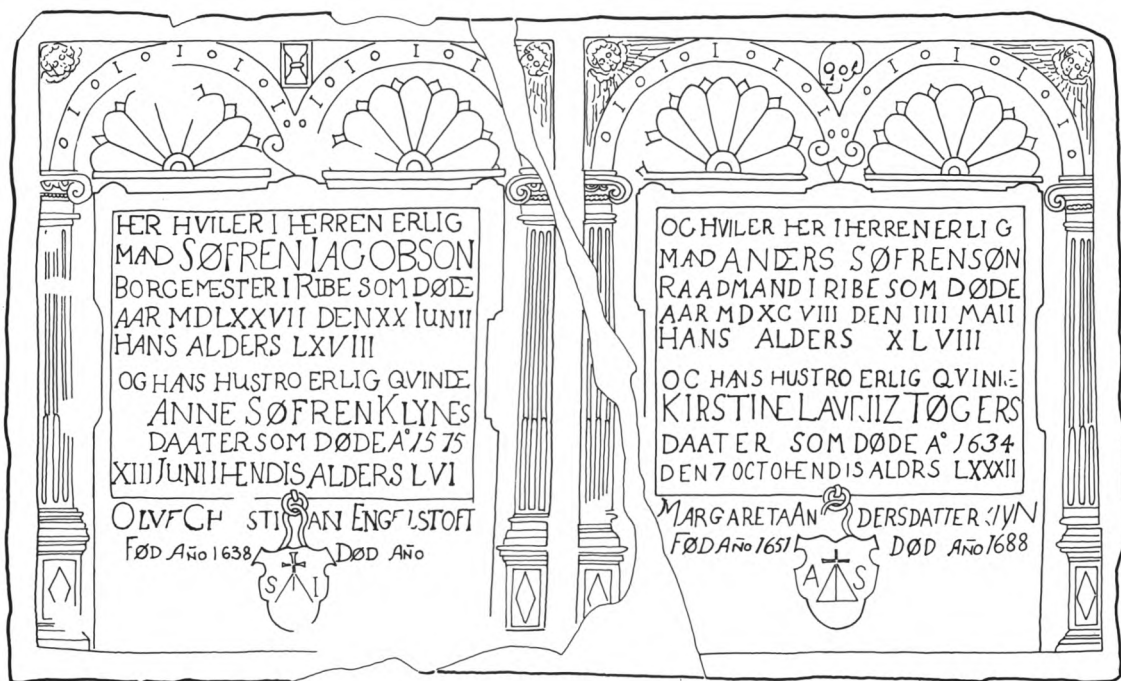

Fig. 100. Gravsten (nr. 12, s. 792), 1613, over medlemmer af Klyne-slægten. 1:20. Tegnet af MN efter opmåling af Sven Rask 1980. — Grabstein, errichtet 1613 für Mitglieder der Familie Klyne. 1:20.

cirkelmedaljoner med evangelistsymboler, de øvre flankerende fugl Fønix og pelikanen, der nærer ungerne med sit blod, de nedre anbragt i et postament flankerende et bomærkeskjold mellem dødningehoved og timeglas. Stenen er fra samme værksted som nr. 11 og gravsten nr. 42 i domkirken (jfr. DK. Sjyll, s. 2769f.). 1873 i nordre sideskibs 2. fag,²¹ nu rejst op ad nordvæggen i samme fag. – Terpager 1702, s. 131.

10) (Fig. 98) o. 1606. Niels Povelsøn, rådmand udi mange år ... og hans hustru Marin Nielskvn, †□ <1623> i hendes alders <69> år (jfr. †epitaf nr. 5). Grå kalksten, afbrudt forneden, nu 207×131 cm. I en portalopbygning ses Niels Poulsen stående frontalt med en bog mellem hænderne. Han har et karakterfuldt fuldskæg, bærer pibekrave og er iført knæbukser, knappet trøje og herover en elegant, meget højhalset kappe. Hans ben flankeres af ægteparrets initialer: »NP« (til venstre) og »MNS« i kartoucheskjolde kronet af dødssymboler. Den rundbuede portal, på postament med rudebos-

ser, har kannelerede, joniske søjler med prydbælter af beslagværk; i sviklerne englehoveder. Peripatetisk randskrift med reliefversaler afsluttet på portalens bueslag. Stenen lå formentlig oprindelig nær parrets epitafium i midtskibet, 1873 i nordre sideskibs 2. fag,²¹ nu rejst sammesteds ved nordvæggen.

11) (Fig. 97) o. 1606. Taamis Bonvm, rådmand i Ribe, †6. april 1606, med sin hustru Mette Bonvms, †18. maj 1606. Grå kalksten, 230×144 cm. Stenen svarer næsten helt til nr. 9, dog er indskriften med fordybede versaler, og evangelistbillederne mærkede med deres navne. Skjoldet forneden er ikke udfyldt. Oprindelig formentlig nær parrets epitafium i midtskibet (†nr. 6), 1873 i nordre sideskibs østfag,²¹ nu i søndre sideskib, indmuret i dormitorietrappen.

12) (Fig. 100) 1613, familiesten for medlemmer af Klyne-slægten (jfr. †epitaf nr. 2, 7).¹⁵ Søren Iacobson (Stage), borgmester i Ribe, †20. juni 1577 i hans alders 68. år, hans hustru Anne Søren Klynnes Daater, †13. juni 1575 i

Fig. 101. Gravsten (nr. 14, s. 794), o. 1633, over Peder Orloff, †1633, og hans hustruer Marine, †1617, og Maren Andersdatter, †1642. LL fot. 1975. — *Grabstein des Peder Orloff, †1633, und seiner Gattinnen Marine, †1617, und Maren Andersdatter, †1642. Um 1633.*

hendes alders 56. år, (deres søn) Anders Søfren-søn, rådmand i Ribe, †4. maj 1598 i hans alders 48. år, og hans hustru Kirstine Lavritz Tøgers daater <†7. okt. 1634> i hendes alders <82. år>. Sekundære gravskrifter for Margareta Andersdatter Klyn, født 1651, †1688, og Olvf Christian Engelstoft, født 1658, †□. Dobbeltgravsten, grå kalksten, 172×295 cm, nu i to stykker. To store dobbeltbuede portaler rummer kartouchefelt med gravskrift i fordybede versaler over bomærkeskjold med initialerne »SI« for Søren Jacobsen (til venstre) og »AS« for Anders Sørensen; de to bomærker er ens

Fig. 102. Gravsten (nr. 15, s. 795), 1633-38, over byskriver og foged Mads Lassen Lime, †1643, og hustru Kirstin Olufsdatter. 1633-38. LL fot. 1975. — *Grabstein des Stadtschreibers und Vogts Mads Lassen Lime, †1643, und seiner Gattin Kirsten Olufsdatter. 1633-38.*

(s. 584, fig. 413, nr. 22). Portalerne har kanneleerede, joniske søjler på postament med rudebosse. Dobbeltbuerne, der mødes i et lille treblad, ledsages af en bort med vekselvis cirkelornament og neglesnit, og hvert bueslag omslutter en halvrosen. I sviklerne vekselvis englehoved og dødssymbol (timeglas med dødningshoved). De sekundære gravskrifter med indhuggede versaler er tilføjet nederst på stenen. 1613 betalte »Kiersten Salige Anders Søfren-søns« for den store ligstens nedlæggelse på »hindis Salige Hosbonde og hans Forældre«, uden tvivl i midtskibet nær svigerforældrenes

Fig. 103. Gravsten (nr. 18, s. 796), o. 1645, over rådmann Las Jensen Bonum, †1645, og hustru Bold Sørensdatter. Genanvendt o. 1675-84 for køb- og handelsmand Gregers Pedersen Terpager, †1675, hans hustru Anne Pedersdaater og deres søn, studiosus Peder Gregersen Terpager, †1684. LL fot. 1975. — *Grabstein des Ratsherrn Las Jensen Bonum, †1645, und seiner Gattin Bold Sørensdatter. Um 1645, wiederverwendet um 1675-84 für den Kauf- und Handelsherrn Gregers Pedersen Terpager, †1675, seine Gattin Anne Pedersdaater und der beiden Sohn, Studiosus Peder Gregersen Terpager, †1684.*

epitafium (†nr. 2) og de samtidig over Anders Sørensen opsatte fire tavler (†epitafium nr. 7). 1873 lå stenen i tårnummet,²¹ 1932 anbragtes den liggende på en høj foran kirkens indgang, og 1982-83 fik den efter konservering sin nuværende plads i nordre sideskibs vestfag, liggende i gulvet.⁴

13) (Fig. 99) o. 1624, med tilføjelser fra århundredets senere del. Figursten over Hans Jacobsen, borger og bager i Ribe, †2. nov. 1624 om aftenen kl. 9, i hans alders 46. år, hans hustru Daarete, Olluf Røds daater, †□ i hendes alders □ år. De levede sammen i ægteskab

16 år og avlede 6 børn, 5 sønner og 1 datter. Sort kalksten, 233×130 cm, omløbende, tolinjet randskrift med reliefversaler. Ægteparret er vist i en dobbeltbuet portalopbygning, stående let vendt mod hinanden; han gør en talende gestus, hun holder med de foldede hænder salmebogen mod brystet. Hans Jacobsen, med fyldigt hår og fuldskæg, bærer posede knæbukser, knappetrøje med bælte, kappe med stort opslag og pibekrave; hustruen er iført fodsidd kappe og kjole med opstående krave, kriget hue. Næsten skjulte kannelerede, joniske søjler bærer portalens dobbeltbuer, som mødes i en kapitælfornet konsol med hængeklase. I sidesviklerne Troen (til venstre) og Håbet flankerende en kartouche med to skjolde; nederst på stenen evangelistsymbolerne i fire små ovalfelter. I bueslagene over de dodes hoveder er med fordybede versaler gengivet to vers: »Her ligger voris bien oc hviler sig / sielende lefuier hus Gud euindelig / voris vandringsdage fick / snarlig ende ...«. Ved ægteparrets fødder er tilføjet et grovere hugget, bruskindrammet felt med reliefversaler: »Denne steen oc begr/afvelse tilvegenhør / Christen Hansen oc / hans arvinger til«. Samtidig er den oprindelige indskrift i de to skjolde øverst på stenen blevet udskiftet med initialer for Christen Hansen og hans hustru: »CH« over bomærke (s. 584, fig. 413 nr. 24) og »MID«. 1873 lå stenen i nordre sideskibs østfag,²¹ nu opstillet i sideskibets 3. fag.

14) (Fig. 101) o. 1633. Peder Orloff, †2. okt. 1633 i hans alders 64. år, hans hustruer Marine Peder Orloffs, †12. aug. 1617 i hendes alders 50. år, og Maren Andersdatter, <†2. febr. 1642 i hendes alders 49. år.> Sort kalksten, 220×127 cm, gravskrifter med reliefversaler, Peder Orloffs og hans 1. hustrus som tolinjet, omløbende randskrift, 2. hustrus i rektangulær kartouche med frugtklaser forneden på stenen. Herover ses Himmelfarten i en højoval laurbærkrans, hvorpå to henslængte putti bærer kartoucher med bomærke (s. 584, fig. 413, nr. 11) og initialerne »POL« (til venstre) og Kristusmonogram med kors og »MP«. I stenens hjørner cirkelmedaljoner, foroven med fremstilling

Fig. 104. Gravsten (nr. 19, s. 796), o. 1659, over tolder og rådmand Carsten Olufsen, †1659, hans hustru Ide Grave, †1676, og deres børn. LL fot. 1975. — Grabstein des Zöllners und Ratsherrn Carsten Olufsen, †1659, seiner Gattin Ide Grave, †1676, und deren Kinder. Um 1659.

af Bebudelsen (til venstre) og Fødslen, forinden med Korsfæstelsen og Opstandelsen. 1873 lå stenen i nordre sideskibs 2. fag,²¹ nu rejst op ad nordre sideskibs vestvæg.

15) (Fig. 102) 1633-38. Mats Lassen Lime, borger i Ribe, byskriver i 21 år og kongelig majestæts foged i <11> år, †18. juli 1643 i hans alders 59. år, og hans hustru Kierstin Olvfsdatter, †□ 16□ i hendes alders □ år. De levede i ægteskab <39> år og avlede 3 sønner og 9 døtre.²² Sort kalksten, 200×116 cm. Indskrift med reliefversaler i høj-rektangulært kartouchefelt omsluttet af en portalopbygning. Den består af joniske hermepilastre, som bærer en brudt gavlf med rundbue, hvorunder ses Håbet i halvfigur over indskriftfeltet. På gavlen, der krones af et timeglas, læses: »Herre blif huos os det stunder til aften«. I stenens hjørner evangelisterne og deres symboldyr i cirkelfelter, de nedre i et postamentfeit flankerende en kartouche med parrets våben, hans, en skrivende hånd, hentydende til stillingen som byskriver

(til venstre), hendes en stjerne-ros. Herover indhugget ægteparrets initialer »MLL« og »KOD«. 1873 i nordre sideskibs 2. fag,²¹ nu opstillet i nordre sideskibs 5. fag.

16) Før 1635. Iacob Hanssøn, bager og borger i Ribe, †□ 16□ i hans alders □ år, som levede □ år udi ægteskab med sin (første) hustru Elspe Hansdaater, †□ 16□ i hendes alders □ år. De avlede tilsammen to sønner og en datter.²³ Grå kalksten, 215×140 cm; den eneste udsmykning består i gravskriften med store reliefversaler, over et kartoucheskjold med bomærke og initialerne »IHB«. Beløbet 15 rdl., der 1635 betaltes for Jacob Baggers nedsættelse, tyder på, at stenen har ligget i koret eller midtskibet. 1873 lå den i nordre sideskibs østfag,²¹ nu i sideskibets 4. fag op ad nordmuren.

17) O. 1642, med senere tilføjelse. lens Iørgensen, †23. sept. 1642. Rødlig kalksten, 99×59 cm. Gravskriften foroven med reliefversaler over sammenskrevet »IIS«. Herunder sekundær indskrift med fordybet kursiv:

»Denne steen og begravelsissted tilhør Johan Andersøn og hans arfvinger«. Nederst kartoucheskjold med sammenskrevne versaler: »IAR«. 1873 i nordre sideskibs østfag,²¹ nu indmuret østligt i kirkegårdsmuren mod Badstuegade.

18) (Fig. 103) o. 1645, genanvendt o. 1675-84. Las Ienssøn Bonvm, rådmænd i Ribe, †8. jan. 1645 i hans alders 75. år, og hans hustru Bold Søfrensdatter, †□ 16□ i hendes alders □ år. Genanvendt for Gregers Pedersen Terphager, køb- og handelsmand i Ribe, †22. juni 1675 i hans alders 42. år, og hans hustru Anne Pedersdatter, †□ i hendes alders □ år. De levede i ægteskab 17 år. Hos dem hviler deres eneste søn Peder Gregersen Terphager, som var studiosus i 6 år, †19. april 1684 i hans alders 25. år. Sort kalksten, 202×143 cm. Den oprindelige gravskrift med reliefversaler, en tolinjet randskrift, i hjørnerne afbrudt af cirkelfelter med evangelistbilleder, hvis navne er angivet med fordybede versaler. Inden for en portal med kurvehanksbue båret af kannelerede, joniske søjler med prydbælte, der ligesom søjlepostamenterne har beslagværk. Portalbuen brydes af et lille rundbuet felt i kartouche, med Kristus i skikkelse af et barn, bærende rigsæble og trædende på slangen. Herom med reliefversaler: »Confidite ego / vici mundum loh. XV (16, 33)«. Nederst på stenen timeglas og dødningshoved. Hele portalfeltet optages nu af den sekundære gravskrift, der er udført med kluntede reliefversaler. 1873 lå stenen i nordre sideskibs østfag,²¹ nu ved søndre sideskibs sydvæg, mellem 3. og 4. fag.

19) (Fig. 104) o. 1659. Carsten Ollufsen, kongelig majestæts tolder og rådmænd i Ribe, †20. juli 1659 i sin alders 60. år, og hustru Ide Grave, <†27. jan. 1676> i sin alders <65.> år. Hos dem hviler (børnene) Gunder Carstens Datter, †6. juli 1659 i hendes alders 17. år, og Lene Carstens Datter, †22. maj 1644 i hendes alders 1. år. Dobbeltgravsten af sort kalksten, 143×287 cm, ligesom det tilhørende epitafium (nr. 2) udført i »Ribeværkstedet«. Gravskrift med reliefversaler i to højovale, bruskværksindrammede skriftfelter, der holdes af tre flan-

kerende engle. Den midterste står på et skriftbånd med reliefversalerne: »S.C.O.«, for Salig Carsten Olufsen, og »S.I.G.«, for Salig Ide Grave, over ægteparrets våben, henholdsvis et træ og et gærde (til venstre) og en blomst. Under de to yderste engle med fordybede versaler »disce pati« (lær at tåle) over timeglas (til venstre) og »disce mori« (lær at dø) over dødningshoved og spade. Inden Ide Grave blev begravet ved sin 1. mand, havde hun været gift 2. gang med tolderen Mathurin du Pont (jfr. alterstager nr. 2), der med sin 1. og 3. kone er begravet i domkirken (jfr. epitafiet s. 566f.). Dobbeltgravstenen er indmuret i korets østvæg lige nord for altret, formentlig dens oprindelige placering lige under ægteparrets epitafium (nr. 2).²⁴ Stenen er overmalet med en delvis afskallet, rødbrun farve, formentlig fra 1861.¹¹ – Terpager 1702, s. 128.

20) (Fig. 105) o. 1660. Claus Nielsen Kiercheby, borger og handelsmand i Ribe, (†12. dec. 1692) i hans alders (69.) år, og hans hustru Anne Hansdatter Guldaggers, †29. juli 1659 i hendes alders 29. år. De levede sammen i ægteskab i 6½ år og avlede en søn ved navn Hans Clausen Kiercheby, †10. aug. 1659 i hans alders 4½ år. Endvidere (hendes bror) ungkarl Nes Hansen Guldagger, som blev ihjelstukken på Volberig (herregården Voldbjerg) af sin svoger Bage Ifuersen 4. febr. 1660 i hans alders 22. år (jfr. Kinch II, 273). Sort kalksten, 226×144 cm, et typisk arbejde fra »Ribeværkstedet«. Gravskrift med reliefversaler i højrektangulært felt kronet af den opstandne Kristus i laurbærkrans holdt af Troen (til venstre) og Håbet, med deres navne »Fides« og »Spes« angivet i fordybede versaler. I stenens øvre hjørner sidder evangelisterne Mattæus (til venstre) og Markus med deres symboldyr og navne i indhuggede versaler, medens Lukas og Johannes er vist tilsvarende, flankerende skriftfeltet og stående på skjolde med ægtefællernes mærker og initialer: et bomærke sammenskrevet med »CNK« og gentaget »CNK« (til venstre) og en fugl med »AHDG«. Nederst på stenen flankerer to liggende engle og dødssymboler en kartouche, hvori en engel holder to skjolde med initialerne

Fig. 105-106. 105. Gravsten (nr. 20, s. 796), o. 1660, handelsmand Claus Nielsen Kirkeby, †1692, hans hustru Anne Hansdaatter Guldager, †1659, deres søn Hans Clausen Kirkeby, †1659, og hendes bror Nis Hansen Guldager, †1660. 106. Gravsten (nr. 21, s. 797), o. 1673, signeret »IIB(illed) H(ugger)«, lagt over Volborg Hans Guldagers, †1673, og hendes datter Maren hansdatter Guldagers, †1658. LL fot. 1975. — 105. Grabstein des Handelsmannes Claus Nielsen Kirkeby, †1692, seiner Gattin Anne Hansdaatter Guldager, †1659, deren Sohn Hans Clausen Kirkeby, †1659, und ihres Bruders Nis Hansen Guldager, †1660. Um 1660. 106. Grabstein, um 1673, signiert »IIB(ild) H(auer)«, gesetzt auf dem Grab der Volborg Hans Guldagers, †1673, und ihrer Tochter Maren hansdatter Guldagers, †1658.

»NGH« for Nes Hansen Guldager over de samme initialer sammenskrevne (til venstre) og »HCK« for Hans Clausen Kirkeby over et bømærke (faderens) sammenskrævet med initialerne. Amtmand og biskop bevilgede 30. dec. 1692, at Claus »Guldagers« lig måtte lægges gratis under stenen;¹ den lå 1873 i nordre sideskibs 2. fag,²¹ nu i samme sideskibs vestfag.

21) (Fig. 106) o. 1673. Volborig Hans Guldagers, †24. febr. 1673 i hendes alders 82. år, og hendes datter Marren Hans Datter Guldagers,

†17. febr. 1658 i hendes alders 22. år. Sort kalksten, 200×100 cm, et arbejde af »Ribeværkstedet«, signeret »II B(illed) H(ugger)« (jfr. s. 585 og DK. Sjyll. s. 2771 f.). Stenen er lagt af Hans Guldager, hvis navn og initialskjold indleder gravskriften; fordybede versaler. Over det næsten kvadratiske skriftfelt den opstandne Kristus i en højoval indramning, hvorpå læses: »leg er Opstandelsen ... Ioh. 11 (v.25)«. I stensens hjørner cirkelfelter ned evangelisterne og deres navne, de nedre flankerende vinget time-

Fig. 107. Gravsten (nr. 24, s. 799), o. 1695, over handelsmand Bertel Mickelsen Kræmer, †1695, og hans hustru Anne Andersdatter. LL fot. 1975. — *Grabstein des Handelsmannes Bertel Mickelsen Kræmer, †1695, und seiner Gattin Anne Andersdatter. Um 1695.*

glas og kranium med knogler. Tulipanornamentik fylder ud i mellemrummene. Den sammenskrevne signatur er indhugget nederst i stensens højre hjørne. 26. febr. betalt 15 rdl. for Voldborg Guldagers nedsættelse i kirkens midtrad,¹ 1873 lå stenen i nordre sideskib mellem 1. og 2. fag,²¹ nu rejst op ad sydmuren i søndre sideskibs 5. fag.

22) O. 1679. Jes Hansen Kiaergaard, borger og handelsmand i Ribe, †7. april 1641 i hans alders 80. år, og hans hustru Ingeborg Nielsdaater Mulvad, †8. okt. 1679 i hendes alders 81. år. De levede i ægteskab 28 år og velsignedes med 8 børn, 4 sønner og 4 døtre. Hos dem hviler de-

res søn Madts Jessen Molvad, køb- og handelsmand i Ribe, †30. okt. 1679 i hans alders 56. år. Sort kalksten, 196×113 cm. Hele stenens øvre halvdel optages af ægteparrets gravskrift i fordybede versaler, over skjolde med initialerne »IHK« med bomærke (til venstre) og »INDM«. Forneden Mads Jessen Mulvads gravskrift med reliefversaler i højoval kartouche, der nederst brydes af hans skjold med sammenskrevet »MIM«. 1873 lå stenen i nordre sideskibs 2. fag,²¹ nu opstillet i samme sideskibs 4. fag. – Terpager 1702, s. 136.

23) (Fig. 108) 1683, juli. David Lauritsen Foss, sognepræst til denne kirke, †8. aug. 1659 i sit embeds 23. og alders 56. år, og hans hustru Anne Jensd(atter) Hundevad, som levede med sin gode mand i et endrægtigt ægteskab 22 år, var en from moder mod sine 9 børn og en retsindig enke i □ år, <†18. sept. 1684> i sin alders □ år. Hos dem hviler deres to yndige døtre, Karen og Inger Davidsd(atter) Foss, døde i deres alders 21. år. Grå kalksten, 208×151 cm, allernederst med små indhuggede versaler: »Aggerskow A(nn)o 1683 in iulio« (Agerskov år 1683 i juli), formentlig stedet og tiden for stenens udførelse. Gravskriften, i fordybede versaler, afsluttes med et tidstypisk vers: »Ær deris Graf, tal dem vel paa, som hafver for-tiendt det, suk ofver dødeligheds Tilstand, fryd dig ofver Saligheds velstand ...«. Indskrift i stor højoval krans af vinranker med små engle, to ligger henslængt foroven, blæsende basuner med skriftbånd: »Math:22 30« og »Hebr.: 12 22« (reliefversaler). Øverst på stenen ordet »Ja-hve« i en skybræmme, nederst med fordybet fraktur: »Phil 1 21 At leffue er mig ...« i bred-ovalt felt, flankeret af kranium med knogler og timeglas med kompas under de fordybede versaler: »I gaar mig / I dag dig«. I stenens hjørner bladkranse med citater fra Luk. 12,42-43, 2 Kor. 6,4 og 9, Visd. 3,2 og 4 samt Es. 54, 4. I mellemrummene langs stenens sider citater fra Bar. 4,23, 1 Krøn. 21,26, Luk. 2,37, samt Rom. 8,39; i mellemrummet forneden: »Syr 38. v: 23«, alt i fordybede versaler. 1873 lå den i nordre sideskibs 2. fag,²¹ nu i 3. fag op ad nordvæggen. – Terpager 1702, s. 129.

Fig. 108. Gravsten (nr. 23, s. 798), ifølge indskrift (hugget i) Agerskov juli 1683, lagt over sognepræst David Lauritsen Foss, †1659, hans hustru Anne Jensd(atter) Hundevad, †1684, og døtrene Karen og Inger. LL fot. 1975. — *Grabstein, laut Inschrift (gehauen in) Agerskov, Juli 1683, gesetzt dem Pfarrer David Lauritsen Foss, †1659, seiner Gattin Anne Jensd(atter) Hundevad, †1684, und den Töchtern Karen und Inger.*

Fig. 109. Gravsten (nr. 25, s. 799), o. 1703, over Regiments-kvartermester Knud Hauch, †1709, hans 1. hustru Sophie Klemensdatter Brun, †1703, og en søn af hans 2. ægteskab. LL fot. 1975. — *Grabstein des Regimentquartiermeisters Knud Hauch, †1709, seiner ersten Gattin Sophie Klemensdatter Brun, †1703, und eines Sohnes aus seiner zweiten Ehe. Um 1703.*

24) (Fig. 107) o. 1695. Bertel Mickelsen Kræmer, barnefødt i Hamborg, borger og handelsmand i Ribe, †30. aug. 1695 i hans alders 51. år, 14 uger, og hans hustru Anne Andersdaater,

†□ i hendes alders □ år. De levede i ægteskab 12 år og 5 måneder. Sort kalksten, 202×115 cm. Gravskrift med fordybet kursiv i stor laurbærkrans, hvorover en engel holder parrets skjolde, hans med initialerne »BMK« over en by med tårne (til venstre), hendes med »AAD« over en fugl. Forneden et mindre, trekløverformet skriftfelt, der ligesom to flankerende skjolde er udfyldt; i stenens hjørner højoval bladkranse med evangelisterne og deres navne i reliefversaler, de nedre flankerer dødssymbolerne timeglas og kranium med knogler. Eftersom der 1695 betaltes 10 rdl. for Bertel Mikkelsens begravelse i den store rad, må stenen oprindeligt have ligget i midtskibet;¹ 1873 lå den i nordre sideskibs 2. fag,²¹ nu rejst i søndre sideskibs 4. fag.

25) (Fig. 109) o. 1703. »... haver Knud Hauch kongl(ig) M(ajestæts) Regiments Quarteermeister til Fods ladet ligge den(n)e Ljgsteen over sin sa(lige) Kiærstis forhen velædle Hæderbaarne oc dýdziirede Sophie Klemensdatter Bruns Liig.« Hun var født i Hörup præstegård 4. maj 1676, †27. maj 1703, da hun havde levet i ægteskab 16 uger og 6 dage. (Knud Hauch døde 1709, 39 år gammel. Han var fire år regimentskvartermester og to år amtsforvalter. Han levede med sin 2. hustru Elisabeth Fog

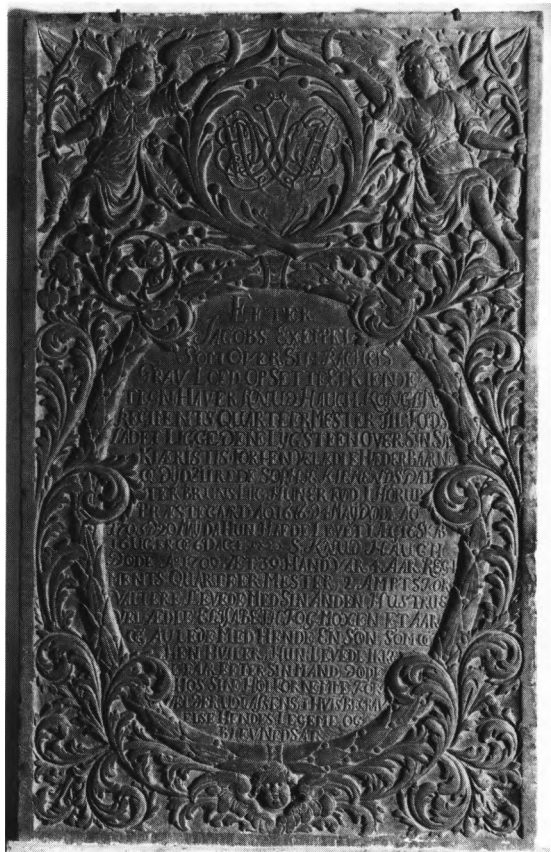
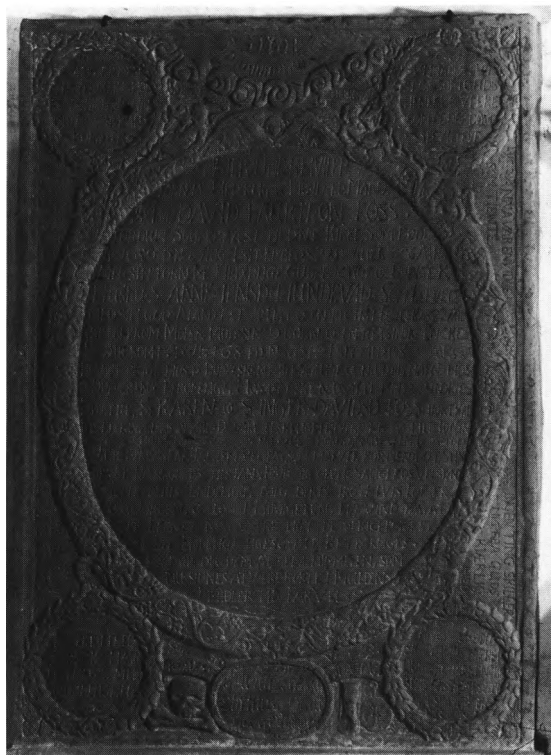

Fig. 110. Farver Michel Pedersen Barsballe ved arbejdet. Detalje af gravstenen (nr. 29, s. 801), o. 1796. NE fot. 1979. — *Färber Michel Pedersen Barsballe bei der Arbeit. Detail des Grabsteins, um 1796.*

moxen et år og avlede med hende en søn, som også henhviler. Hun levede ikke et år efter sin mand, døde hos sine højfornemme forældre i Assens, i hvis begravelse hendes legeme blev nedsat.> Sort kalksten, 227×142 cm, svarende til biskop Peder Kragelunds gravsten i domkirken (s. 629, nr. 88). Indskrift med reliefversaler i stor oval laurbærkrans omgivet af velhugget akantusløv. I de øvre hjørner sidder to engle, der med den ene hånd svinger en palmegren, med den anden støtter en bladkrans med Knud Hauchs og Sofie Klemensdatter Bruns spejlmønogram over skriftfeltet; nederst på stenen et englehoved. 16. aug. 1704 betalte Knud Hauch 20 rdl. for tavle og begravelse, 15. april 1709 begravedes han selv i koret (jfr. †kistepla-

de nr. 4) og 13. juni hans barn sammesteds. Stenen har formentlig ligget nær epitafiet (nr. 3) i korets sydøsthjørne; 1873 lå den i nordre sideskibs 2. fag,²¹ nu opstillet i søndre sideskibs 5. fag. — *Terpæger* 1714, s. 58.

26) O. 1747. Mag(ister) Lavrentivs Fog, førstepræst ved S. Catharinæ kirke, medlem af kapitlet i Ribe ... Han levede i ægteskab ... tre børn ..., †17 ... Rødlig kalksten, kun hovedenden bevaret i form af tre kvadratisk udskårne stykker, 50×50 cm, oprindelig bredde 100 cm. Eneste dekoration er den latinske gravskrift med fordybede versaler, hvoraf er bevaret de fem første linjer og halvdelen af de seks følgende. Stenen, der formentlig oprindelig lå i koret nær Laurids Fogs epitafium (nr. 6), lå 1873 som

gulvfliser i kirkens tårnrum. Nu er de tre stykker sammenstillet og indmuret i kirkegårdsmuren mod Badstuestræde.

27) O. 1783. Niels Schack Møller, »der ligesom et blomster visnede midt i ungdommens foraar«, født 11. juli 1772, †30. nov. 1783. Rød kalksten, svagt trapezformet, 132×63-60 cm, det nedre hjørne afslået. Reliefversaler vekslende med kursiv i stort, næsten kvadratisk skriftfelt med afrundede hjørner. Herpå en vase med to brændende fakler, flankeret af visnende blomster. Forneden på stenen blomster omkring en roset. 1873 i nordre sideskibs 2. fag,²¹ nu indmuret østligst i kirkegårdsmuren mod Badstuegade.

28) O. 1791. Maren Oucindsdatter (Oulinds-), født 25. marts 1734, levede i ægteskab med salig Adser Lauridsen i Ribe udi 26 år, i deres ægteskab velsignet med 1 søn og 2 døtre, †22. jan. 1791. Grå sandsten, 169×76 cm, tværskrift med forsænkede reliefversaler, foroven og forneden to akantusranker, der vokser ud af huller i stenen. Reliefbunden er pikhugget. 1873 mellem nordre sideskibs 1. og 2. fag, nu op ad søndre sideskibs vestvæg.

29) O. 1796. Michel Pedersøn Barsballe, privilegeret farver i Ribe i 46 år, født i Colding 8. maj 1726, †27. nov. 1796 i Ribe, og hans hustru Maren Iepsdaatter Joersom, født i Ribe 25. juni 1732, †14. juli 1775 samme sted. I deres 22 års ægteskab blev de velsignet med en datter, Maren Michelsdatter Barsballe, født 2. dec. 1757, †11. marts 1779. Rødlig kalksten, 181×124 cm, i opbygning svarende til nr. 25 (fig. 119). Indskrift med reliefversaler og kursiv, afsluttet med »Memento Mori« over ægtefællernes initialer »MB« og »MF«. Nederst en lille laurbærkrans, hvori farveren ses ved arbejdet (fig. 110). 1873 lå stenen i nordre sideskibs østfag,²¹ nu indmuret i dormitorietrappen i søndre sideskib.

30) 1700'rne, fragment af en sten svarende til nr. 25 (fig. 119) og nr. 29. Lys kalksten, nu 158×50 cm, hvorpå ses de udslidte rester af en stor laurbærkrans og en engel i øvre hjørne. 1932 benyttet som trin i trappen fra Klostergade (3. trin fra oven).

†GRAVSTEN

NOTER S. 808

1) O. 1597. M(agister) Lauritz Ægidiisøn (Ægidiussen eller Gødesen), sognepræst og kannik, †1597, og hustru Sophia, Iffver Stubsd(atter). Jfr. †epitafium nr. 4 og kisteplade nr. 1. Stenen, der oprindeligt har ligget i korgulvet, lå 1873 i tårnrummet.²¹ Den kasseredes under restaureringen 1918-32, og er muligvis blandt dem, der kløvedes og brugtes som trin i Klostergadetrappen (jfr. gravsten nr. 7).

2) O. 1599. »... †1599 ... og Else Lauritsdatter, †□...«. Stor, men overskåret på langs og navnet til dels dækket af muren i tårnrummet, hvor stenen lå 1873.²¹ Fjernet 1918-32 og muligvis anvendt som trin i Klostergadetrappen, jfr. gravsten nr. 7.

3) O. 1601 (?). Peder Christensøn, borger i Ribe, †13. febr. 1601 i sin alders 41. år, og hans hustru, Ifver Vandels Dotter, †28. marts 1665 i sin alders 102. år. – Terpager 1702, s. 135.

4) O. 1600-1609(?). Fragment af stor og smuk sten; af den oprindelige indskrift kun læseligt: »... †160...«. Nederst sekundær indskrift: »Denne Steen og Begravelse hør ... Peder Bennedsen oc H(ustru) Anna Hansd(atter) og deres Arfvinger til«, samt et bomærke (fig. 413, nr. 23) med initialerne »PB« og »AHD«. Lå 1873 i tårnrummet, i selve indgangen til kirken.²¹

5) O. 1608. Anders Andersøn Kaslund (Kalslund), kræmmer og borger i Ribe, †8. sept. 1608 i hans alders 61. år, og Jens Søfrensen Kremer, †□, hvis gravskrift formentlig er sekundær.²⁵ 1873 i tårnrummet,²¹ måske blandt de sten, der 1932 benyttedes som trin i Klostergadetrappen, jfr. gravsten nr. 7. – Terpager 1702, s. 134.

6) O. 1623. Chield Jørgensøn, slotsfoged og skriver på Riberhus i 6 år og kongelig majestæts tolder i 30 år, borgmester i 28 år, †22. juli 1623 i hans alders 73. år, ægteskabs 35. år, og hans hustru Anne [Ibs] Daater, †□ 16□. De avlede sammen ... sønner og 11 døtre. Stenen lå 1873 i tårnrummet.²¹ – Terpager 1702, s. 131, suppleret efter Helms 1873.

7) O. 1624. Hans Nielsøn Wandel, borger i Ribe, †1. juni 1624, og hans hustru Karin Pedersdaatter, †11. nov. 1606. – Terpager 1702, s. 132.

8) O. 1644. Hans Andersen, borger i Ribe og »Bestalter Captein ofver Landfolck til Fods vdi Ribberhus, Lundenis oc Bøfling Lehen«, †18. juli 1625 i sin alders 48. år, og Thomes Jens(en) Gambst, borger og handelsmand i Ribe, †1. nov. 1644, med deres hustru Bodil Madtzdater Warde, †□ i hendes alders 82. år. Stenen lå 1873 i tårnrummet.²¹ – Terpager 1702, s. 133.

9) O. 1670-80. Henrich Jacobsen Pine (Panic), kandestøber, †1670, og hans hustru Anne Jacobsdaater von Mølengraft, †1680 (jfr. lysearm nr. 3). Stenen lå 1873 i tårnrummet.²¹

10) 1686. Christian Christiansen »fordum KonstErfahrne Farver oc Kirche Værge oc Borger her i Ribe«, †(28. okt. 1698) i hans alders <66.> år, og hans hustru Magdalena Pedersdaatter, †8. sept. 1677 i hendes alders 32. år. »Desligeste« hans anden hustru Ingeborig Christensdaatter, †□ i hendes alders □ år. I Christian farvers kirkeregnskab er 1686 indført betaling for ligstenen at lade lægge på hans kones grav, og 1698 lagdes han selv i den store rad.¹ Stenen har altså oprindelig ligget i midtskibet, hvor Ingeborg Christensdatter 1705 stiftede en lysekrone for sig og manden (nr. 2, fig. 76). 1873 noterede Helms sig stenen i tårnrummet.²¹ – Terpager 1702, s. 134.

11) Før 1701. Dette år betalte Johan Andersen guldsmed for hans kones nedsættelse i midterræden (jfr. kisteplade nr. 6); hendes navn udhuggedes på den gamle sten, der lå på graven.¹

12) O. 1703. Jens Hansen, kongelig majestæts foged, og hans hustru Engel Lawerentz. Hun skænkede 1703 en lysekrone (nr. 1). – Terpager 1714, s. 59.

13) O. 1703. Dette år betalte Karen Anckers for en lille brun sten af kirkens, til at lægge på sin mands grav på kirkegården.¹

14) O. 1703-14. Las Hansen Mahler, køb- og handelsmand, og hans (første) hustru Karen Chrestens Daatter. Et fotografi fra o. 1918 viser stenen liggende østligst i nordre sideskibs østfag, ca. 185×125 cm, glat med højovalt skrift-

felt i laurbærkrans, indskrift i fordybet kursiv. – Terpager 1714, s. 58.

15) 1708 betantes for pålæggeisen af en sten på Peder Bundtmagers kones grav på øvre kirkegård.¹

16) 1709 lagdes en sten på Niels klokkers grav på øvre kirkegård.¹

17) 1723. Peder Christiansen, »kunsterfahrne Farber og Raadmand«, †1723, og hans hustru Johanne Pedersdatter Skade, †17□. 19. april 1723 købte »Madamme Raadmands« for 10 rdl. (af kirken) en ligsten til at lægge på sin salige mands, Peder Christiansen farvers begravelse »bag koret«,¹ dvs. i nordre sideskibs østende, formentlig lige foran parrets epitafium under den stiftede lysekrone (jfr. epitaf nr. 5 og lysekrone nr. 3). 1873 lå stenen i tårnrummet.²¹

18) 1732 betalte Madame Tarups for en ligsten at lægge på sin salig mands grav i koret.¹

19) (Fig. 111) 1739. Peder Knudsen, borger og handelsmand i Ribe, †12. marts 1738 i hans alders 59. år, 11. måned. Han var først gift med Anne Nielsdaater, som døde efter 12 års 3 måneders ægteskab med ham. Han fik derefter til ægte Dorethe Cathrine Hansdaater, født i Nye Gaard, »med hvilcken hand levede udi ald kiærlighed og fornøyelighed« 12 år, 3 måneder indtil døden gjorde skilsmisse. »Forbenefnte hans efterlatte enke haver sin kiære afdøde mand til ære og aemindelse ladet denne steen bekoste og udhugge, som og hviler her under«, <†12. febr. 1771> i hendes alders <68. år, 4 måneder.> Stenen, der svarede helt til gravsten nr. 25, havde foroven Peder Knudsens og Dorethe Cathrine Hansdatters spejlmonogram og nederst, i to laurbærkranse, deres initialer: »PKS« og »DCHD«. 20. febr. 1739 betalte Madame Dorethe Cathrine Peder Knudsens for en (af kirkens) ligsten, der efter nyhugning er blevet lagt på mandens grav i den brede gang (midtskibet). 1873 lå den i nordre sideskibs østfag.²¹

20) 1741 betalte Jens Termansen for en ligsten, som lå på det gravsted i den brede gang, hvor hans kone og barn netop var blevet nedsat.¹

Fig. 111. †Gravsten (nr. 19, s. 802), 1739, over handelsmand Peder Knudsen, †1738, og hans hustruer Anne Nielsdatter og Dorethe Cathrine Hansdatter, †1771. Fot. o. 1918 i NM2. — †Grabstein des Handelsmannes Peder Knudsen, †1738, und seiner Gattinnen Anne Nielsdatter und Dorethe Cathrine Hansdatter, †1771. 1739.

GRAVFLISER M.M.

NOTER S. 808

Gravfliser. 1) (Fig. 112) 1608. Maren Michelsdaater, Peder Michelsøn, Sophe Michelsdaater. Lys kalksten, 47×53 cm, med reliefversaler i fordybde skriftbånd. Nederst flankerer årstallet et næsten udslidt bomærkeskjold. Forne- den er ved genanvendelse indhugget initialerne »HI«, flankerende et bomærke, og »K.H.D.«. 1873 i tårnrummet,²¹ nu i kirkegårdsmuren.

2) 1687. »Her hviler Hermand Johansens 3 S (alige) Børn«, Maren Hermansdaater, lens Hermandsen, Iahane Hermansdaater. Lys kalksten, 56×56 cm. Indskrift med fordybet kursiv og versaler i ovalt skriftfelt, nederst årstallet; i flisens hjørner tulipanblomster. I kirkegårdsmuren.

3) O. 1746. Jeppe Sørensen Møller, †6. marts 1746. Rød kalksten, 44×40 cm, fordybde versaler og skriveskrift. I kirkegårdsmuren.

4) O. 1746. »Her hviler Dend Gud Elskede Pige Karen Thoms Datter Puggaard Som døde d. 11. April Aar 1746. Efter at hun havde levet her i Verden udi 16 Aar 11 Maaneder 3 Dage.« Lys kalksten, 72×55 cm, fordybet skriveskrift. 1873 i nordre sideskibs østfag lige ved døren fra koret, nu i kirkegårdsmuren.

5) O. 1746. »S(alig) Christen Sørensen Møller døde Anno 1746 dend 21 November.« Lys kalksten, 48×48 cm, fordybde versaler og skriveskrift. I kirkegårdsmuren.

6) O. 1783. »Christ. Sophi von Passav«, født 1748, †5. sept. 1782. Rød kalksten, 40×40 cm, indskrift på tysk med fordybde versaler. 1873 i tårnrummet,²¹ nu indmuret i kirkegårdsmuren.

7) (Fig. 113) o. 1783. Karen Frandsdatter, født 11. nov. 1773 i Ribe, †26. april 1783. Rød kalksten, 40×40 cm, reliefversaler og kursiv i fordybde bånd. I kirkegårdsmuren.

8) O. 1786. »Ane Margrethe Jensdatter døde 1786 hendes alder 81 år«. Lys kalksten, 47×46 cm, fordybde versaler, nederst en enkel blomst. I kirkegårdsmuren.

9) O. 1786. Maren Iørgens Datter, født 25. febr. 1779, †23. marts 1786. Lys kalksten, 49×47 cm, fordybde versaler og skriveskrift. I kirkegårdsmuren.

10) O. 1788. Anne Catrine Christ(ens) Dat(ter) Siveborg, født 17. sept. 1710, †24. juni 1788. Rød kalksten, 56×53 cm, fordybet fraktur. 1873 i tårnrummet,²¹ nu i kirkegårdsmuren.

11) O. 1790. Peder Jørgensen, født 13. aug. 1787, †7. aug. 1790. Rød kalksten, 48×44 cm, fordybet kursiv med enkelte versaler. I kirkegårdsmuren.

Fig. 112-113. 112. Gravflise (nr. 1, s. 803), 1608, over Maren Michelsdatter, Peder Michelson og Sophie Michelsdatter. 113. Gravflise (nr. 7, s. 803), o. 1783, over Karen Frandsdatter, †1783. EN fot. 1980. — 112. Grabfliese, 1608, für Maren Michelsdatter, Peder Michelson und Sophie Michelsdatter. 113. Grabfliese, um 1783, für Karen Frandsdatter, †1783.

12) O. 1790. »S(alig) / A.P.D. / N.G.S. Hustru / Föd 1739/ Död 1790«. Lys kalksten, 48×48 cm, fordybet skriveskrift. 1873 i et af nordre sideskibs to østfag,²¹ nu i kirkegårdsmuren.

13) Lys kalksten, 66×66 cm, tre hjørner afslæede. Midt på de fordybede versaler: »S(alig) / I.T.S. / S(alig) E.I.D.«, øverst rester af versalindskrift. I kirkegårdsmuren.

†*Gravfliser*. 1) 1705, 2. april betales 1 mk. for en »Flies« på Niels Bundtmagers barns grav på øvre kirkegård.¹

2-4) 1705, 13. juli, betalte Sacaris feldbereder for tre fliser, der blev lagt på hans børns grave.¹

5) O. 1784. Peder Jørgenssøn, født 15. juni 1781, †7.jan. 1784. Kvadratisk, ca. 50×50 cm, fordybede versaler og kursiv. Flisen ses på et fotografi o. 1918 liggende i nordre sideskibs østfag ved trappen fra koret.

Markeringssten. Sort kalksten, 85×56 cm, midt på de sammenskrevne versaler »SL«. 1873 i kirkens tårnrum, nu brugt som flise i øverste trin af trappen ved kirkegårdens indgang fra Klostergade.

KISTEPLADER

NOTER S. 808

Alle kisteplader er fremkommet i forbindelse med udgravningerne under kirken 1918, kun én (nr. 2) med lidt nærmere fundoplysning.²⁶ Kistepladerne har været opbevaret bag hønsestråd i et udstillingsskab ved vestre klosterfløjs nordvæg indtil 1965. Dette år blev hovedparten overført til Den Antikvariske Samling i Ribe (under museumsnr. E 1954-E 1965).²⁷ Tilbage i skabet er nu (1983) kun kistepladerne nr. 2, 5 og 7 samt fragmenterne nr. 16-18.

1) (Fig. 114) 1597. Lavrentivs Ægidius (Laurids Ægidiussen eller Gødesen), jfr. (†)epitafium nr. 4 (fig. 92) og †gravsten nr. 1. Han »døde i det Herrens År 1597 i sin Alders 67. År, efter at have været Skolens Rektor i denne Stad i 6 År, Lektor i Teologi i 11 År, Præst ved denne Kirke i 16 År, Kannik i 8 År. Magister Ægidius Lauridsen, Rektor i Ribe, satte dette, Ivar Lauridsen udhuggede (graverede)«. Rektangulær blyplade, 8×12 cm, med latinsk indskrift med renæssanceversaler.

2) 1677. Christen Hansen, borger og handelsmand i Ribe, †19. april 1677 i hans alders

59. år. Oval plade af messingblik, 18×30 cm, graverede versaler. Bag på pladen er med kridt noteret (fundstedet): »syd for Alteret«. I skab i klostret.

3) (1679). Magdalene Davidsdatter Foss (jfr. epitafium nr. 4). Hun var født i Ribe af fornemme forældre, levede i verden i 36 år og fire måneder, og fødte i sit ægteskabs 18 år 6 sønner og 3 døtre. Lang rosende omtale: »Var i Omgengelse behagelig, i Sindet ydmyg, i Dragten tarfvelig, mod Fattige medlidig, mod alle redelig. Den 2. Søndag i Advent var hendis Dødsdag ved 7 Klocheschlet, som hafver vüldt stor Sorrig i Huset og medlidelse inden og uden Byen hos alle, som hende nødig miste ...« Oval hvælvet messingplade, nu 8×15 cm, idet kun skriftfeltet med graverede versaler er bevaret, ornamentranden er afbrudt.

4) (Fig. 115) 1681. Anders Johansen, født i Ribe 21. dec. 1680 om morgenen ved 1 slet, død samme sted 10. juni 1681 om aftenen ved 8 slet i sin alders 6 måneder og 3 dage. Hans forældre Johan Andersøn og Anne Chatrine Ifvers Datter Wandel »hafver dieris høyt elskede Sønns Legeme her nedlagt«. Oval hvælvet messingplade, 17×24 cm, skriftfeltet med graverede versaler kranses af en bred ornamentrand med opdrevne og punslede tulipanblomster.

5) Slutningen af 1600'erne, fragmenter i messingblik. To våben, 12×9 cm, det ene med en hane (måske v. Hahn), det andet med tre lågpokaler for slægten v. Dewitz. I skab i klostret.

6) (1701). [M]aren Christens Daater, Iohan Andersen Guldsmids hustru, †20. feb. ... i hendes alders 22. år (jfr. †gravsten nr. 11). Messing, tre stykker af en plade svarende til nr. 4 (fig. 115), nu 13×39 cm. Indskriften afsluttes med citat fra Åb. 14,13.

7) 1722. »...e ... Stense..., [født] 24. jan. 1690, †19. aug. 1722, forlovet [J]ohan Christopher Steen[strup hospital]s forstandere i Ribe, død ... (derefter forlovet?) ... Seig(neu)r Jacob Ursi[n] Bÿe skrivere ... Kiöbenhavn, død ...« Af et vers læses indledningsordene: »Kom Brudgom ...« Fragment af tin, næsten opædt, nu 21×17 cm, indskrift med graveret kursiv. På bagsiden to rosestemplar (engelsk tin) flankerende et næsten ødelagt mesterstempel, hvorefter anes årstallet 1680 og måske initialbogstavet »J«. ²⁸ I skab i klostret.

kerende et næsten ødelagt mesterstempel, hvorefter anes årstallet 1680 og måske initialbogstavet »J«. ²⁸ I skab i klostret.

8) 1736. »Seniör« Christen Clausen. Han levede i et kærligt og med 4 børn velsignet ægteskab med Anna Catharine Thommas Daater, †6. april [17]36. Højoval, forneden let tilspidsende tinplade, 40×32 cm, med fordybet kursiv; stærkt ødelagt af tinpest. Tilskrevet Hendrich Bötticher. ²⁹

9) 1739. Johanne Christens Daater Mulvad, født ... november 1660, gift første gang 16674(!) med Hans Nielsen Teilmann, †11. sept. 1690. Med ham avlede hun en datter, Johane Teilmand, »som forlængst udi Herren er hensovet«, og en søn, Christian Teilmand til Schrom(sager), kongelig majestæts justitsråd og ... 2. gang gift 169. med Andreas Hansen Tarup, †1712. »Siden haver den salige Matrone levet udi den sørgelige Enkestand indtil 15. okt. 1739 ...« Oval tinplade, 30×23 cm, graveret kursiv, stærkt ødelagt. Ifølge kirke-regnskabet blev Hr. Justitsråd Teilmands moder begravet i koret. ¹

10) 1740. Hans Hanssön Müller, studiosus theologiæ, født den 10 ... 1724, †...marts 1740. »Her udi giemmes dend, som Skolegang fuldendte / Med Academisk Tog i fire Aar og vendte / Der efter strax til Gud, og Ham igien frembar / Det Pund som ret var brugt, og hannem givet [var] / Saa tog da Herren dend som i sin unge Dage / fortæred ald sin Kraft, for Herren at behage / Ja Hand udvalde ret, enhver vel det tilstaar / Thi Hand en herlig Lön, derfor i Himlen faaer / Ah hvilken Herlighed dend Salig Siæl, nu ejer / Ah ... Hand stride vel, og fik en mægtig Sejer / Nu boer Hand udi Fryd, og Fredens rolig Land / Som ej Misunde ... Ha[m] ... [be]tage kand«. Oval, hvælvet tinplade, 29×21 cm, med graveret kursiv. Stærkt opædt af tinpest.

11) 1741. Hans Christian Banson, født 2. juli 1700, †22. juli 1741. Oval, hvælvet tinplade, 31×23 cm, store graverede kursivbogstaver med dobbeltkontur. Stærkt opædt.

12) 1763. »Her udi giemt de iordische Levninger af det salige Guds Barn døbt Kingo af

Fig. 114. Sognepræst Laurids Ægidiussens kisteplade (nr. 1, s. 804), 1597, graveret af sønnen Ivar. LL fot. 1980. — *Sargdeckel des Pfarrers Laurids Ægidiussen, 1597, graviert von seinem Sohn Ivar.*

den berømmelige sal(ig) Bishop Kingo(s) Familie«, født 22. april 1763, †30. a[pril 1763]. Faderen var køb- og handelsmand Nis Lasen, moderen Kierstine Nis Datter af sal(ig) Carsten Ollofsen, som dette hvilested har indrettet. »... Til lykke nok en gang, sov vel i Jesu Arme / som har befriet dig fra Verdens Sorg og Harme / Du var for os vel kjær derfor vi savne dig / men Gud dog kjærere at tage hiem til sig«. Rektangulær tinplade med affasede hjørner, 21×13 cm, foroven og forneden bladornamenter i gennembrudt arbejde. Graverede versaler. Kistepladen er tilskrevet guldsmed Jochum Bøttcker.³⁰

13) 1764. Apelone Hans Daater Sevel, født på Nygaard 9. jan. 1718, †25. nov. 1764. Hun kom i ægteskab 1745, 16. juli, med (guldsmed) Jochum Bøttcher i Ribe, og levede med ham i 19 år velsignet med 6 børn, tre sønner og tre døtre, »hvoraf een Søn og toe Døtre beskver deres Moder i Herlighed«. †25. nov. 1764 i sin alders 46. år, 10 måneder, 16 dage. Langt gudeligt vers udmundende i citat fra 1 Tim. 4,8. Tinplade, 31×25 cm, svarende til nr. 12, kun nedre ornamentkant, et englehoved, bevaret. Kistepladen er tilskrevet den efterlevende mand, guldsmed Jochum Bøttcker,³⁰ hvis »Kæreste« ifølge kirkeregnskabet blev begravet i den smalle gang.¹

14) O. 1800. Anna Langh..., født i Norge og

gift med Lauritz Christensen, amtsforvalter i Ribe, som hun fødte to sønner, Christian og Matthias (jfr. domkirken, kisteplade nr. 2). Af et gudeligt digt kan kun læses brudstykker. Fragment af oval, hvælvet tinplade med konkav afskæring foroven, 21×18 cm, graveret kursiv.

15) O. 1800. »Her giemmes den jordiske Lev... af Peder ...«. Fragment svarende til nr. 14, 20×17 cm.

16-18) Tinplader, næsten opædte og nu uden skrift, 26×17, 29×18 og 18×14 cm. I skab i klostret.

†Kisteplader. 1) 1683. Anna-Margareta Havsmans, født Novocken 21. jan. 1658, †11. april 1683. Hun ægtede 30. jan. 1673 ritmester Friedrich Havsmann, hvem hun fødte 5 levende og 2 dødfødte børn. Indskrift på tysk. – Terpager 1714, s. 65.

2) 1691. Inger Rasmusdaatter, født i Fausing i Aarhus stift 1608. Hendes forældre var Rasmus Madsen, sognepræst til Fausing og Aving i 50 år og provst i Halheridt i 41 år, og Maren Sejers daatter. Hun var gift i Feldballe sogn med Herr Gregers Hansen i 6 år, og med magister Laurids Fog i 37 år. Hun har været 9 børns moder, enke i 24 år, og døde 83 år gammel. Ifølge kirkeregnskabet betalte magister Jørgen Fog 14. okt. 1691 for sin moders begravelse i koret.¹ — Terpager 1714, s. 59.

3) 1698. Dorothea-Catharina Hedevig Gudin, »Hans Kongl(ige) Majest(æts) Velbetroede Ampts-Forvalter over Riberhuus Ampt og Inspecteur over de Synder Eiländer, Velædle Højfornemme S(eigneu)r Jens Christensens til Steensgaard, hans Høj-Elskelige Huss-Frue«. Hun var født af en adelig stamme, faderen var Michael Gude, »Høj-Grevelige Ranzovske Raad, og Ober-Inspecteur over grevskaberne, baade i Danmark, saavel som i Förstendomme, Sleswig og Holsten«, moderen Anna Reimerin. Hun blev født på Lindvidgaard i Holsten 10. nov. 1664, indlod sig i ægteskab 25. april 1695, og forlod verden 11. okt. 1698 »Efter hun paa 33 aar, 10 maaned, 3 uger, 5 dage havde opofret sin Siæl til Gud ...« – Terpager 1714, s. 66.

4) (1709). Knud Jørgensen Hauck, amtsforvalter, født i Kiersgaard 1670, forældrene var Jörgen Hansen Havck og Maren Knuds daater. I 17 år tjente han amtsforvalter Jens Christensen, 17 uger levede han i ægteskab med Sophie Brun, halvfemte år var han regimentskvartermester, to år amtsforvalter, 10 måneder og tre uger levede han i ægteskab med Elisabeth Fog. Hans alder 38 år, 7 måneder og 4 dage. Jfr. epitaf nr. 3 og gravsten nr. 25. – Terpager 1714, s. 62.

5) (1710). Magister Jörgen Lavredsen Fog, født 23. juli 1631 i Feldballe præstegård. »Haver været Sognepræst for Catharinæ meenighed moxen udi 51 Aar. Haver været to gange givt, og haver avlet med sine Hustruer 10 Børn, af hvilke de 5 stadig lever. Haver været Provst over 38 Aar, Assessor udi Capitlet 25 Aar, og levet 79 Aar og 3 Maaneder« (jfr. epitaf nr. 4, kisteplade nr. 3 og †kisteplade nr. 2). – Terpager 1714, s. 60.

6) 1710. Rasmus Ludvigsen Stoud, født i Odense 16. aug. 1685. Hans forældre var Ludvig Stoud, biskop i Christians Sand, og Sophia Otthon. »Ved saa brave Forældres Tilsium og Forsorg blev hand i Ungdommen saa vel opdraget, at hand Aar 1702 udstod den første Examen i Kiøbenhavn, og Aaret efter blev Baccalavreus. Var to Aar i den Höylærde Mag(ister) Mads Weiles huus paa Samsøe, og gjorde sig klar fra Aeademiet Aar 1705. Blev efter Hans Salige Faders Død kaldet af Biscop Braem i Aarhus Aar 1708, at være Øverst Collega i samme skole«. Efter nogle måneders svaghed død 16. juli 1710 i Ribe, hvortil han var rejst for at »consulere sin Svoger den Vittberönte og Höjst-Erfarne Doct(or) Christopher Hemmer«. Han levede i verden 24 år og 11 måneder. — Terpager 1714, s. 63.

7) 1710. Christophorus Wallenfontanus (Christoffer Vallekilde), født 4. dec. 1644 i landsbyen Vallekilde på Sjælland, hans fader var Christian Nielsen Bogense, forsanger (degn) i kirken sammesteds. 1660, da han var nået sin alders 16. år, sendtes han fra Næstved skole, dimitteret af den daværende rektor Peder Septimius, til Københavns Universitet, da Peder Scaveni-

Fig. 115. Anders Johansens kisteplade (nr. 4, s. 805), 1681. LL fot. 1977. — *Sargdeckel des Anders Johansen, 1681.*

us var rektor magnificus og Rasmus Vinding den ansete dekan, hvis private omsorg og vejledning han underkastede sig og sine studier. Efter opnået akademisk borgerskab opførte han sig som en flittig borger og gennemgik gennem to femår stræbsomt de akademiske studiers løbebane; og udover at han 1665 havde bestået den såkaldte teologiske attentats, blev han kort efter, 28. maj 1666, smykket med de første akademiske palmer (baccalaurgraden) af Erasmus Bartholin. Imidlertid havde han brugt sine kræfter på privat undervisning af nogle, og i øvrigt viste han sig nidkær ved afholdelse af forskellige collegier og optrådte 37 gange på katedret som disputator, endydermere hørtes han offentlig som forelæser i logik i Domus Anatomica, Valkendorfs Collegium og Regensens auditorium. 1670 blev han af den højerværdige Sjællands biskop Hans Wandall indsat som rektor ved Ringsted skole og blev 14. maj 1673 erklæret for magister. Nævnte embede bestred han 16 år indtil han, tvunget af mangel på formue og ved understøttelsens bortfald, frasagde sig sit embede og forlod skolen 1687. Med hustru og børn begav han sig til København, hvor han atter åbnede collegier og to gange optrådte som disputator i nederste auditorium indtil 1690, da han 5. aug. af hans kongelige majestæt Christian V. kaldtes som kappellan ved S. Katrine kirke i Ribe og præst ved

Siem kirke. Dette krævende og byrdefulde hverv bestred han ret så redbon og dygtig i 20 år. I adskillige år plagedes og hjemsøgte han med mellemrum hårdt af nyresten. Efter at han havde fået gulsot 16. nov. 1710 udåndede han anden juledag eller 26. dec. kl. 2 om eftermiddagen efter nys at have påbegyndt sit 67. leveår. Indskrift på latin. – Terpager 1714, s. 61.

Eftermiddelalderlige gravfund. Ved udgravningen under kirken og klostret 1918 f. fremkom foruden kisteplader en mængde fragmenter af kister, kistebeslag m.m. Heraf opbevares nu i et skab i klostrets vestfløj (jfr. s. 804) 15-20 stærkt ødelagte fragmenter af *kistebeslag* i messingblik og jern, alle i barokformer, †*Gravfund*. 1918 omtales fundet af et godt bevaret krucifiks af kobber eller messing.

NOTER TIL S. 777-808

Vedr. arkivalier for Ribe amt i almindelighed henvises til s. 50f., vedr. litteratur og forkortelser til s. 54 f. – Vedr. kilder og henvisninger i øvrigt til s. 809.

¹ LA Vib. Ribe S. Katr.s rgsk. 1580-1899.

² Jfr. Vibeke Michelsen: Genbrug af gravsten, i Kirkens Bygning og Brug. Studier tilegnet Elna Møller, 1983, s. 181 f.

³ Rgsk. (jfr. note 1). – LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Bilag prot. A, 1828-44.

⁴ NM2. Indb. af Leif Vognsen 1983.

⁵ Ribe Stiftstidende 4. sept. 1918.

⁶ Graven kendes kun gennem to fotografier i Den antikvariske Samling i Ribe.

⁷ Indb. af Per Kristian Madsen i Den antikvariske Samling i Ribe.

⁸ En opmåling af epitafiet, ved N.J. Poulsen, findes i NM2.

⁹ Rgsk. (jfr. note 1). – LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Indk. br. 1871-1915.

¹⁰ RA. DaKanc. Supplikprot.

¹¹ Ifølge kirkeregnskabet betales 1861 for rengøring

og maling af »2 marmorsten, som findes på væggen bag altret«, dvs. mindetavle nr. 4 og gravsten nr. 19.

¹² HofmFund. IV, 512. – Jfr. Matthiessen s.339f.

¹³ LA Vib. Ribe S. Katr.s insp. Bilag prot. A, 1828-44.

¹⁴ Galthen 1792, s. 154. -Jacob Helms' indb. 1873 i NM2.

¹⁵ Ebbe Nyborg: Klynslægtens gravminder i Ribe Skt. Katharinæ kirke, i Ribe Stiftsbog 1981. – J. Kinch: Rådmand Anders Sørensen Klyn i Ribe og hans Slægt, i JySaml. 1, 1866-67. – Bue Kaae: Bisp Peder Jensen Hegelund 1542-1614. Ribe 1977.

¹⁶ Degn 1971, s. 136.

¹⁷ Hegelunds almanak s. 491 f. – Otto Norn: Ripensiske patriciere. Epitafieportrætter fra renæssancetiden, i Festskrift til Astrid Friis, 1963.

¹⁸ Se nærmere den note 14 og 16 anførte litteratur.

¹⁹ Ifølge gravemaskinens fører lå stumperne lodret i et fyldlag. Indb. af Per Kristian Madsen i Den antikvariske Samling i Ribe.

²⁰ Tilføjelsen er formentlig sket o. 1603, da Elsa Vandelsdotter i febr. 1604 var gift igen. Degn 1971, s. 138 og 1981, II, 191.

²¹ Jacob Helms' indb. 1873 i NM2.

²² Da stenen omtaler Mats Lassen Lime som foged, men ikke som rådmand og tolder, må den være udført mellem 1633 og 1638. Degn 1981 II, 195.

²³ Jacob Hansen var ved sin død 1635 gift 2. gang; stenen må være udført, endnu medens hans 1. hustru levede. Kinch II, 344.

²⁴ Manglende slidspor tyder på, at stenen aldrig har ligget i gulvet.

²⁵ Medens Terpager kun gengiver Anders Kalslunds gravskrift (således stavet, Helms har 1873 »Kaslund sic«) giver Helms (jfr. note 20) sammendrag af begges.

²⁶ I Ribe Stiftstidende 4. sept. 1918 nævnes fundet af nr. 4, 6.

²⁷ Her findes også fuldstændige udskrifter af kistepladerne.

²⁸ Mærket kan ikke identificeres i Poul Halkjær Kristensen: Danske tinmærker. Udg. ved Holger Rasmussen, 1983.

²⁹ Sven Fritz: Guldsmed Hendrich Böttcher i Ribe, i Mark og Montre 1967.

³⁰ Sven Fritz: Jochum Böttcher, guldsmed i Ribe 1745-67, i Arv og Eje 1973, s. 90f.

S. KATRINE KIRKE, ARKIVALIEFORTEGNELSE

LANDSARKIVET FOR NØRREJYLLAND. *Ribe byfoged før 1805*: B85B. Tingbog 1583, 1664-65, 1681-87. *Ribe bispearkiv*: C 4 – 97. 1544-1714. Ribe Skt. Katharinæ kirkes jordeskylds- og regnskabsbog. – 99. 1577-1785. Ribe Skt. Katharinæ kirkes uregistrerede dokumenter. – 900. 1613-1620. Ærke-degn Ægidius Lauritsøns regnskabsbog for kirkerne i Lø hrd. m.v. – 1326-45. 1580-1899. Ribe Skt. Katharinæ kirkes regnskaber. *Præstearkiver*: Ribe Skt. Katharinæ C 591 A – 72. 1906-19. Kasseklade. – 76. 1918-21. Kirkens restaurering. *Ribe domkirkes inspektion*: C 631 – 1-2. 1845-1915. Indkomne breve. – 3. 1801-1843, 1854-1879. Protokol over regnskabsan-tegnelser. – 4. 1846-75. Regnskabsbog. – 5. 1879-1912. Regnskabsprotokol. – 6. 1874-1915. Diverse regnskaber. – 8. 1807-75. Begravelsesprotokol. – 11. 1859-94. Protokol over skrivelser fra stiftsøvrighe-den o.a. – 12. 1764-1853. Regnskaber. – 13. 1828-44. Bilag til protokol A. – 14. 1783-1801. Indkomne breve m.m. – 15. 1607-1861. Dokumenter angående kirkens embedsmænd. – 17. 1861-1914. Kirkegår-den. – 19. 1581-1841. Diverse dokumenter.

LANDSARKIVET FOR DE SØNDERJYSKE LANDSDELE. Carsten Petersens privatarkiv med henv. til kopibog 47-48.

DET KONGELIGE BIBLIOTEK. *Ny kongelig sam-ling*: 3043, 4°. Theophilus Hansens dagbog 1836-38.

NATIONALMUSEETS 2. AFDELING. *Det særlige Kirkesyns arkiv*: Sct. Catharinæ kirke. – Synspro-tokoller 1862-1970. – Lønborg Jensens papirer.

Tegninger og opmålinger. To akvareller af kirke og kloster fra 1800'rne, sign. A. Nay. – Opmålinger af kirke og kloster (plan, snit, facade og detaljer) ved H. Lønborg Jensen, udført af Axel Hansen 1918 f. – Forskellige bygningsdetaljer, 1:1, ved C. M. Smidt 1917-18. – Partiel plan (af kirken), snit og detaljer, ved Charles Christensen 1924. – Tryk efter (ukendte og delvis udaterede) originaltegninger af H. Løn-borg Jensen og G. Schönweller, udført til kirkens restaurering 1918-32 (omfatter kirkens opretning, forskellige bygningsafsnit og flere inventarstykker).

- Tryk efter Trap 5. udg.: plan af kirke nr. 3 med angivelse af sporene efter kirke nr. 1-2, tegnet af Ax-el Hansen o. 1930. – Plan af kirken efter Lønborg Jensen, suppleret af H. Græbe, 1978. – Plan af kirken målt af Axel Hansen 1918 f., suppleret af Elna Møller 1983 og tegnet af Marianne Nielsen 1983.

Tegninger (kalkeringer) til et restaureringsprojekt af kirke og kloster ved H. C. Amberg 1913 findes i NM2, medens forarbejder til et ældre projekt ved

Amberg tillige med nogle forarbejder til et restaure-ringsprojekt ved L. A. Winstrup 1880 opbevares i et privatarkiv (jfr. s. 734 note 67). – Opmåling af epita-fium (nr. 2) ved NJP 1977. – Opmåling af gravsten (nr. 12) ved Sven Rask 1979. – I de få tilfælde, hvor tegninger og stik findes i andre samlinger eller arki-ver, er tilhørsforholdet angivet i tekst eller billed-tekst.

Notebøger. V. Koch nr. III. – C. M. Smidt nr. LXV-LXVI.

Avisartikler. C. M. Smidt i Ribe Stifts Tidende 24. dec. 1928 og 27. nov. 1932.

HISTORISK INDLEDNING

Beskrivelse ved Elna Møller og Ebbe Nyborg.

BELIGGENHED OG KIRKEGÅRD

Beskrivelse ved Elna Møller og Ebbe Nyborg.

KIRKENS BYGNINGSHISTORIE

Indberetninger: Undersøgellesberetning ved C. M. Smidt okt. 1918. Af indberetningskarakter er C. M. Smidts manuskript til foredrag i Oldskriftselskabet o. 1918-19 og breve i H. Lønborg Jensens papirer. Elna Møller 1982-83.

Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Møller.

GLASMALERIER OG KALKMALERIER

Indberetninger: Eigil Rothe okt. 1899. *Beskrivelse* ved Ebbe Nyborg.

INVENTAR

Indberetninger: Jacob Helms 1873; Harald Munk jan. 1934 (altertavle og prædikestol); Ebbe Nyborg 1978. *Undersøgelse og beskrivelse* ved Ebbe Nyborg, Ole O-lesen (orgel) og Hans Stiesdal (urværker).

GRAVMINDER

Indberetninger m.m.: Jacob Helms 1873; Anette Kru-se, Stig Hornshøj-Møller, Niels Jørgen Poulsen og Elna Møller 1975. Ebbe Nyborg 1978 (epitafier og gravsten); Sven Rask (gravfliser); Henrik Larsen, Ebbe Nyborg og Sven Rask 1980-83 (kisteplader); Leif Vognsen 1983 (epitafier og gravsten). *Undersø-gelse og beskrivelse* ved Ebbe Nyborg og Sven Rask (gravfliser).

Oversættelse fra latin: E. Moltke og H. D. Schepeleern. *Oversættelse til tysk*: G. Rona.

REDAKTION Elna Møller og Ebbe Nyborg. Re-daktionen afsluttet febr. 1984.

DIE KATRINEKIRCHE

Die Kirche wurde als Dominikanerkirche für einen Konvent erbaut, der 1228 als der zweite im mittelalterlichen Dänemark errichtet wurde. Bei der Auflösung des Klosters 1536-37 wurden die Klostergebäude in ein Spital umgewandelt, während die geräumige Kirche zur Pfarrkirche eines bedeutenden Pfarrsprengels, der durch Zusammenlegung dreier mittelalterlicher Kirchspiele gebildet wurde, gemacht war (S. 117, Fig. 24). Die Kirche liegt an der südöstlichen Peripherie der Stadt unten in der Nähe des Flusses. Diese Stelle hatten die Dominikaner vielleicht ursprünglich gewählt, damit ihr Kloster auf die jetzige Badstuestræde gehen sollte (Fig. 6), jene Straße, die – im Wege einer Furt – den Hauptverkehr über den Fluß geführt haben muß, bevor die Mühlendämme der Stadt um 1250 angelegt wurden. Seither war der weiche Baugrund ein ständiges Problem für die Stabilität wechselnder Kirchengebäude. Die Kirche liegt auf ihrem teilweise bewahrten alten Friedhof (aufgelassen 1807). Sie bildet den Nordflügel der noch erhalten gebliebenen Klosteranlage, die zu den besterhaltenen Skandinaviens zählt (vgl. Fig. 2, 5).

Das Kirchengebäude ist ein spätmittelalterliches, dreischiffiges, gewölbtes Langhaus (Plan Fig. 13). Ursprünglich war es mit einem großen gemeinsamen Dach versehen und mit einem Maßglockentürmchen über dem Ostgiebel ausgestattet (vgl. Fig. 20). Die Form des Daches wurde 1745-46 geändert, indem das Mittelschiff und die Seitenschiffe selbständige Dächer erhielten, so daß die Kirche jetzt als Pseudobasilika hervortritt. Die jetzige Kirche, die 3. an dieser Stelle (vgl. S. 704), entstand als ganz bedeutende Erweiterung ihrer Vorgängerin (vgl. Fig. 702). Von dieser Kirche (Nr. 2) ist nur eine ca. 30 m lange Mauer erhalten geblieben, u.zw. das Stück, das die Außenmauer der vier westlichen Fächer der Südmauer der jetzigen Kirche bildet (vgl. Fig. 14 und S. 700). Die Kirche Nr. 2, die den Platz um 1450 räumen mußte, war einschiffig und hatte die

Länge der erwähnten Mauer (vgl. Fig. 14). Sie war kein Neubau, sondern eine verkürzte, gotisierte Ausgabe der ersten Kirche (Nr. 1) der Dominikaner. Diese war ein gewölbtes Langhaus mit vier Fächern (vgl. Fig. 18), erbaut um 1250 und war, wie die beiden folgenden, aus großen Backsteinen. Eine rundbogige, gefaltete Tür zum Ostflügel des Klosters (Fig. 19) sowie paarweise zusammengestellte Fenster sind die einzigen erhalten gebliebenen Einzelteile (vgl. Fig. 17). – Das sichtbare Bindeglied zwischen den drei Kirchen ist somit die erwähnte, 30 m lange Mauer zwischen dem südlichen Seitenschiff der jetzigen Kirche und dem nördlichen Kreuzgang des Klosters.

Die Zeit nach der Reformation. Der elende Baugrund, der jedenfalls die Kirche Nr. 1 zu Fall gebracht hatte, wirkte sich bald auch auf die jetzige Kirche aus. Ein halbes Jahrhundert nach der Reformation war die Einsturzgefahr so drohend, daß die sechs Gewölbe des Mittelschiffs durch eine große Holzdecke ersetzt werden mußten (vgl. Fig. 30). 1745-46 neigte sich die Nordmauer der Kirche so stark nach außen, daß sie erneuert werden und das teilweise eingestürzte Steingewölbe des Seitenschiffs durch eine Holzdecke ersetzt werden mußte (S. 719).

Im Zug einer *Hauptrestauration* von Kirche und Kloster in den Jahren 1918-32 (S. 720) wurde die Kirche mit neuen, sechs Meter tiefen Fundamenten versehen (vgl. Fig. 35), und im Frühjahr 1920 wurde ein einzig dastehendes Experiment durchgeführt: mit Hilfe eines Systems von kleinen Hebeböcken und Holzkeilen und der Kraft eines einzelnen Mannes gelang es im Lauf von etwa einer Woche, die Mauern der Kirche in die senkrechte Stellung zurückzukippen (vgl. Fig. 36). Danach wurden alle drei Schiffe der Kirche neuerlich mit Gewölben versehen.

Der Turm am Westgiebel des Mittelschiffs wurde in den Jahren 1617-18 an Stelle einer etwas älteren Vorhalle und eines freistehenden hölzernen Glockenstuhls angebaut. Dieser Turm (Fig. 40) wurde bald zu einer finanziellen Belastung, weil er sich nicht nur selbst nach Norden und Westen neigte, sondern auch das

westliche Ende der Kirche mit schiefzog. 1745-46 mußte das oberste Stockwerk abgetragen und das Übrige unter das Dach der Kirche einbezogen werden (vgl. Fig. 39). 1918-19 wurde ein neues Fundament auf festen Grund gelegt, und 1929-30 erhielt der Turm eine äußere Verstärkung und wurde höher gemacht und mit einer pyramidenförmigen Turmspitze versehen (Fig. 41 a-c).

Bei der Restauration in den Jahren 1918-32 fand man einzelne Reste von *Fresken*, vorwiegend spätmittelalterliche Einweihungskreuze. Ein Freskogemälde, das den hl. Augustinus darstellte, existierte noch im 18. Jahrhundert, während ein Bruchstück eines *Glasgemäldes*, das das Stadtwappen von Ribe zeigt (Fig. 42), der Überrest einer größeren Ausschmückung ist, die hauptsächlich aus dem Jahr 1588 stammte.

Einrichtung. Obwohl erhebliche Teile der Einrichtung ausgeräumt wurden, insbesondere bei der Restauration in den Jahren 1836-37, enthält die Kirche noch immer wertvolle Einrichtungsgegenstände aus den meisten Perioden ihrer 700jährigen Geschichte. Die jetzige Möblierung der Kirche ist das Resultat der großen Restauration der Jahre 1918-32, wo man sich bestrebte, Teile der mittelalterlichen Einrichtung wiederaufstehen zu lassen, indem man die Treppe zum Dormitorium der Brüder und die Schrankenmauern des Chors im Norden und Süden wiedererrichtete. Bei dieser Gelegenheit erhielt die Kirche auch ein neues Gestühl, und die gesamte ältere Einrichtung wurde einer Instandsetzung unterzogen.

Von der Ausstattung der Klosterkirche sind nur eine *Glocke* aus dem 14. Jahrhundert (Fig. 81) und das stark reduzierte spätmittelalterliche *Chorgestühl* (Fig. 64) der Dominikanermönche erhalten geblieben. Das älteste Einrichtungsstück der Kirche ist jedoch die romanische *Taufe* (Fig. 58), die aber erst in die Kirche gekommen sein kann, als diese in eine protestantische Pfarrkirche verwandelt wurde. Das gleiche gilt von einer spätmittelalterlichen *Glocke*, die ursprünglich für die Sankt-Nikolaj-Kirche gegossen worden war (S. 843, Fig. 16).

Aus der Zeit der Renaissance um 1600 ist die vornehme Kanzel (1591, Fig. 61) erhalten geblieben, ferner ein umgebautes Stück der Chorschränke (Fig. 64), die *Altargeräte*, ein Geschenk von »Gvede Ienskun« (Fig. 54) und ein seltener Satz *Altarleuchter*, eine Drechslerarbeit aus Holz. Die *Messingaltarleuchter* der Kirche sind ein Geschenk des Zöllners Mathurin du Pont und seiner zweiten Gattin, Ide Grave. Aus der Barockzeit stammen auch die übrigen Altargerätschaften, der *Hostienbehälter* (Fig. 52) und die *Krankenbesuchsgeräte*, eine Arbeit des Riber Silberschmieds Jens Andersen Klyne. Ferner ist das 17. Jahrhundert durch das große *Altarbild* (Fig. 48) vertreten, ein Hauptwerk des Bildschnitzers Jens Olufsen aus Varde, sowie durch das *schmiedeeiserne Chorgitter* (Fig. 64, ursprünglich Altarschränke), ein großes *Kreuzigungsgemälde*, ein Geschenk des Präsidenten Mathias Worm aus dem Jahr 1694, nebst dem *Opferstock* (Fig. 71) und den beiden *Almosenstöcken* (1661 bzw. 1690, Fig. 72, 73), die denen des Riber Doms entsprechen. Eine dazugehörige, ganz ungewöhnliche Geldkassette mit drei separaten Fächern und Geldtrichtern (Fig. 70) wurde 1720 zugunsten privilegierter Spitäler angefertigt. Aus den Jahrzehnten um 1700 stammen ferner drei *Lüster* (Fig. 75-77) und drei *Wandleuchter* (Fig. 78-79), Geschenke von Mitgliedern der Gemeinde. Die neue *Orgel* (1978) verbirgt sich hinter einer *Fassade* (vgl. Fig. 25), die 1795 von dem Orgelbauer Nicolai Scheer ausgeführt wurde. Im selben Jahr wurde die Orgelepore im westlichen Ende der Kirche anlässlich der Verlegung der Orgel vom Chor weg, wo sie seit dem Mittelalter ihren Platz auf einer Empore gehabt hatte, aufgeführt. Die *Turmuhre* (Fig. 80) der Kirche wurde 1802 von Jens Schultz angefertigt.

Grabmäler. Bis zum Jahr 1807 dienten der Friedhof und der Fußboden der Kirche als Begräbnisstätte für die Bürger des Pfarrsprengels, deren prangende Grabmäler den Kirchenraum in ganz anderem Ausmaß beherrschten, als dies heute der Fall ist. Erhalten geblieben ist vor allem eine ganz bedeutende Sammlung von Grabsteinen, die seit der Restauration an den

Wänden der Seitenschiffe entlang aufgestellt sind.

Die Kirchenwände sind heute nicht mit eigentlichen *Epitaphen* geschmückt, aber drei Barockepitaphe, die herabgenommen worden waren und in der Kirche lagen, werden derzeit (1983) restauriert und sollen wieder aufgehängt werden. Sie sind alle aus Sandstein, das älteste (Fig. 85-86) wurde um 1659 in der lokalen »Ribe-Werkstatt«, deren Meister sich hinter der Signatur »IIBH« verbirgt, ausgeführt (vgl. Die Domkirche, S. 677). Das Epitaph für Regimentsquartiermeister Knud Hauch und Sophie Brun aus dem Jahr 1703 (Fig. 88-89) zeichnet sich durch das gute Porträtgemälde aus, von dem man weiß, daß es in Rendsburg ausgeführt wurde. Peder Kristian Farvers Epitaph (Fig. 91) wurde, wie mehrere andere Grabmäler, durch einen Lüster ergänzt (Fig. 77), verbunden mit einem Legat zur Anschaffung von Kerzen, das in einem langen, lobpreisenden Gedicht auf dem Epitaph hervorgehoben wird.

Zahlreiche große Epitaphe deckten die Wände und Pfeiler bis zur Restauration von 1836-37, wo etwa 20 holzgeschnittene Renaissanceepitaphe entfernt wurden. Zwei kleine Porträtmedaillons (Fig. 92) sind alles, was davon übriggeblieben ist.

In der Kirche sind 30 *Grabsteine* erhalten geblieben, und hinzu kommen Angaben über etwa 20 verschwundene. Der größte Teil der erhalten gebliebenen Steine stammt aus dem 17. Jahrhundert, ebenso wie dies im Dom der Fall ist, zu dessen Grabsteinen die Kirche, was ja nur natürlich ist, viele Parallelen aufweist. Aus dem Mittelalter stammt nur der fragmentarische Grabstein der Frau Asmod aus dem frühen 14. Jahrhundert (Fig. 93). Von den gu-

ten Renaissancegrabsteinen, von denen mehrere mit jetzt verschwundenen Epitaphen zusammengehörten, können Bagge Jensens von 1588-89 (Fig. 95), Niels Poulsens trefflich komponierter Figurstein um 1606 (Fig. 98), sowie zwei Grabsteine aus den Jahren 1602 bzw. 1606 erwähnt werden (Fig. 97), die zu dem auch vom Dom her und aus Nordschleswig bekannten Typ gehören, dessen großes Kartuschenschriftfeld von einem Engel nach vorn getragen wird. Der große, auch urkundlich wohlbelegte Doppelgrabstein der Familie Klyne aus dem Jahr 1608 (Fig. 100) ist ein gutes Beispiel eines Familiengrabsteins, auf dem neue Namen hinzugefügt wurden, Zug um Zug damit, daß sich die Särge der Familie in der darunter gelegenen Grabkammer häuften.

Unter den Ohrmuschelbarock-Grabsteinen trägt derjenige der Voldborg Guldager aus der Zeit um 1673 die obenerwähnte Meistersignatur »IIBH« (Fig. 106), während zwei andere Grabsteine aus stilistischen Gründen derselben Werkstatt zugeschrieben werden können (Fig. 104, 105). Die Grabsteine des Hochbarocks, auf denen große Blätterkränze und Akanthusblätter dominieren, sind nicht zuletzt von Interesse wegen ihrer vielen, zeittypischen panegyrischen Verse. Aus dem 18. Jahrhundert stammen auch die meisten *Grabfliesen*, die seit 1932 in die Friedhofsmauer eingesetzt wurden.

Bei den 1918-32 vorgenommenen umfassenden Ausgrabungen unter der Kirche kamen eine Reihe *Sargdeckel* zutage, darunter die schöne Bleiplatte vom Sarg des Pfarrers Laurids Ægidiussen aus dem Jahr 1597 (Fig. 114), deren Text von seinen Söhnen Ægidius und Ivar verfaßt und eingraviert worden war.